

ПРИЛОЖЕНИЯ

К части II «Репрезентация советского гендерного дискурса в печати и казахской литературе 1920-1930-х годов»

Глава II Формирование нового образа казахской женщины в журнале «Әйел тендігі»

№1

ЖҰМЫСКЕР ӘЙЕЛДЕР МЕН ҚАРА ШАРУА ӘЙЕЛДЕРДІҢ АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫС

19 қараша 1920 ж.

/стр.4/ Біздің Ресейдің 140 миллиондай адамы бар, оның жартысына жақыны әйел бұлардың ішінде ең артта қалғаны езілген жұмыскер әйелдер мен қара шаруалардың әйелдері. Жаңа кеңес құрылышын еске алсақ, бүтін халықтың жартысы болған әйелдердің бұдан былай да сол езілген қараңғы қүйінде қала берсе, түрліше қозғалыс жағынан мамырлап қалатыны көрінбей ме? Жұмыскер әйелдер жұмыскерлермен ендесіп жүреді олар жұмыскерлермен бірігіп біздің өндіріс орындарын жалпы құрылыш жұмыстарын істеседі. Жұмыскер әйелдер саяси көзі ашық болуы керек олар сонда ғана жалпы қызметке жәрдем бере алады. Егерде саясы, көзі ашылмай қараңғы қүйінде жүре берсе, жалпы қызметті кейіндепек, бұл әрине қастық қылғаннан емес қараңғылығынан қара шаруа әйелдері шаруалармен индес тұрады. Қара шаруа әйелдер олармен бірігіп, біздің шаруамыздың ілгерлеуіне жәрдемдеседі. Олар қараңғылықпен құндіктен құтылса біздің бұл қызметтерімізге үлкен пайда келтіреді. Егерде бұдан былай да құндіктің тұтқынында қала берсе біздің шаруаларымыздың ілгерлеуінде кесел болады. Жұмыскер әйелдері мен қара шаруа әйелдері тенденциялар мен әйелдер мен қара шаруа әйелдерінен көзі ашық болса ғана біздің кеңстерімізді коперативтерімізді сайлайды. Олардың өздері де сайланған алады. Жұмыскер әйелдер мен қара шаруа әйелдер саяси көзі ашық болса ғана біздің кеңес коператив қызметін жақсартып, ілгерлете алады. Егерде қараңғы қүйінде қала берсе, біздің бұл жұмыстарымызды да нашарлатпақшы. Ең аяғы жұмыскер әйелдер мен қара шаруа әйелдерінен көзі ашық болса ғана біздің шешесі, тәрбиешісі. Олар біздің жастарымызды тәрбиелей білу үшін, кеңес құрылышынан сезімі болуы керек. Сонда ғана біздің жастарымызды қызу қанды біздің барлық жұмыстарымызды өзіздей өрге сүйреттін етіп, тәрбиелей алады. Егер тәрбиеші әйелдер молданың жуан жұдыштықтардың, байлардың шылауында ойыншық болып жүрген болса, онда олар тәрбиелеген балалардың да сол жуандардың мақсатына ыңғайлап шығармақ. Жұмыскер қара шаруа жаңа өмірдің құрылышын қолға алғаннан кейін ең бірінші басқыштағы байларды нық женудің ең үлкен саналатын жұмыс. Жұмыскер әйелдер мен қара шаруа әйелдерін саясын саналандыру. Міне сондықтан жұмыскер әйелдер мен қара шаруа әйелдердің бірінші тобының еңбекшілер әйелдерінің саясы ағарту жұмысының желісін құрудың мәні бағалаудан тыс қымбатты. Бұда

бес жыл бұрын жұмыскер әйелдер мен қара шаруа әйелдерінің бірінші тобындағы партияның кезекті міндепті кенес құрылсының өміріндегі жалпы қызметке жүздеп, мындал жұмыскер әйелдерді тарту болды. Бұл ретте сана сезімі артығырақ болғандықтан алдыңғы қатардағы өндіріс аудандарының жұмыскер әйелдер түрдү. Көбі ілгеріде істеуге қалса, бес жылдың ішінде аз жұмыс істелмегенін де еске алу керек. Партияның ендігі кезекті міндепті жаңа кенес құрылсы жалпы қызметіне миллондаған қара шару әйелдерін тарту, бес жылдың ішінде қара шаруа әйелдердің арасынан біраз жолбасшы әзірлеуге үлгердік. Енді сол жолбасшы қара шару әйелдердің қатары саналы бұқара әйелдерімен толығады деп сенелік. Бұл мәселе туралы партия бақылат отырады деп сенеміз

АРЫҚҚЫЗЫ НАГИМА

Арыққызы Нагима. Жұмыскер әйелдер мен кара шаруа әйелдердің арасындағы жұмыс // Әйел тәндігі. – 1926. – № 1(21). – С. 4.

№2

۷	۱	۶
«ایران نه گذشته»	«ایران نه گذشته»	«ایران نه گذشته»

КАЗАҚСТАННЫҢ 5-ШІ ПАРТИЯ ТОБЫ ӘЙЕЛДЕР ЖҰМЫСЫ ТУРАЛЫ НЕ АЙТТЫ

/стр. 6/ Декабрьдің 1-7 де болып өткен партия тобы әйелдер арасындағы жұмыс жайынан өзінің ойын айтып, болашақ жұмысқа жол салып кетті. Есепті баяндамада әйелдер партияда өте аз бүкіл Қазақстанда партияға мүшесінде кандидат болған әйелдер саны 600 мың шамалы әлі де болса әйелдер жұмысы ретінде көп еңбек керек партия орындары әйелдер жұмысын жалғыз әйелдер болмінің міндеті деп қарамай, өзі жолбасшылық көрсетуі керек деді. Топқа келген әйел қызметкерлердің өзара кеңесі болып, әйелдер еңбегін ұйымдастыру жөнінен артельдер ашылсын, оның үшін коператив сияқты орындар көмек көрсетіп, тиісті каржы бөліп берсін деген ой айтылды. Кеңестің көбірек айтып кеткені

қазақ әйелдерінен қызметке дайындау окушы әйелдердің қызметке дайындау алдындағы жұмыстың үлкені болсын деді. Бұдан басқа ағарту, білім беру жолдары шешілді. Ендігі міндет партия тобының қаулыларын бұлжытпай іске асыру белсенеп іске кірісуде.

АРЫҚҚЫЗЫ НАГИМА

Арыққызы Нагима. Қазақстанның 5-ші партия тобы әйелдер жұмысы туралы не айтты // Әйел теңдігі. – 1926. – № 1(21). – С. 6.

№3

ЭЙЕЛДЕР ЖҮРТШЫЛЫГЫНА ЖОЛ САЛЫНСЫН

/ стр. 8 / Әйелдер азаттығы қазақ ішінде революция дәуірінде де ілгері ба-
сып кейі қалған жоқ. Құң әйел деп көзе тұрту әдеті әлі қала қойған жоқ, үй
тіршілігінде әйелдер еркіндігі еректермен тең болып бұйымдай жұмсалып,
малдай сатылу салты әлі тыылған жоқ. Ел билеу жұмысына араласып, кому-
нистер партиясына Қосшы ұйымдарына жапа тармағай жазылған жоқ. Қазақ
әйелдері өңі мен сөлін анық ажыра алып жұртшылық жұмысына шын ара-
ласа алған жоқ. Адамзаттың жартысы әйелдер құқықсыз құң дәрежесінде
келе жатқанда еңбекшілер жұртшылығы да ғұлденіп кетуі қыын кедейлер
азаттығы да алға басу мүмкін емес. Әйел жас буын, жаңа өспірімнің анасы жас
жұртшылықтың тәрбиешісі деп келеміз. Өзі еріксіз езілген жас жұртшылықтың
иелерін қалай тәрбиелемек. Революция дәуірінде әйелдер азаттығы туралы көп
әрі әрекет істелді. Қалың малды қалды қалдыру декреті шығарылды, көп қатын
алу тыылсын деді. Әйелдер мен еректермен тең әлеумет жұмысына араласуға
жол салынды. Бірақ осы жұмыстарды көбі біздің қазақ ішінде іске асып жатқан
жоқ. Қазактың көзі көр, көнілі қараңғы қазақ әйелдері айрықша надан орнықты
шаруа тұжымды жұртшылық жасаймын деген жүргт ең алдымен көптің көнілін
ашуға әрекет қылу керек. Жұртқа қара таныту керек. Әсірепе әйелдер сауатын

ашу ісін қолға алу керек. Әйелдер сауатын ашу туралы түрлі-түрлү пікірлердің айтылып жүр. Даланың надан қазағы байтал шауып, бәйге алмас деп әйелдердің оқытуға карсы колония шартында жасалған орыс мектептерінде оқып шыққан қазақ білгіштері қазақ әйелдерінің сауатын ашу үшін әйелдер мектебін ашу керек, әйелдерді өз алдына еркектерден бөлек оқыту керек деп ақыл айтады. Бұл қазақ салтынан хабарсыз, қазақ тіршілігін түгел түсіне білмегендіктен айтылады, мұны орыстардан үйренгендер айтады, қазақ жайын түсіне алмай сөйлеген орыстар айтады. Үй тіршілігінде де дала жұмысында да қазақ ішінде әйел мен ерек араласа жүреді, әйел мен ерек араласып өседі. Әйел еркектің еңбек серіктесі, еңбек азаттығын жарықта шығару жолында тілекtes, көмектес сондықтан қазақ ішінде әйел мен еркектерді қосып оқытып сауатын ашуға тіршілік шарты кедергі болып тұрмagan соң еріккеннен ермек қылып бөлек оқытуудың керегі жок. Бірақ қазақ әйелдері орасан надан, мектепте оқып салт қылмаған, әлеумет үйімдары партия адамдары, әйел бөлімдері қазақ әйеллдерінің сауатсыздық ашу мектептеріне кіруге басшылық қыла білсін, әйелдер жүртшылыға жол салынсын. Басқарма балықшы жолдастың бұл мақаласы пікір алысу ретінде басылды. Басқарма балықшы жолдастың көп пікіріне қосылмайды. Журналдың ендігі сандарында бұл туралы өз пікіріміз жазылмақ. Әйелді оқыту мәселесі күрделі жұмыстардың бірі болғандықтан бұл жөнінде жазуылар болса басқарма жазуын өтінеді.

БАЛЫҚШЫ ЖОЛДАС¹⁶²

Балықшы жолдас. Әйелдер жұртшылығына жол салынсын // Әйел тенденгі. – 1926. – № 1(21). – С. 8.

№4

¹⁶² Статья написана под псевдонимом.

НЕКЕ ТАЛАҚ ТУРАЛЫ ЖАҢА ЗАҢ

Төңкерістен бұрынғы ескі заң бойынша үй ішінде малдың да, жанның да кожасы сол үйдің еркегі болатын. Ері қайда болса, қатыны да сонда болып ерінен рұқсатсыз қатынға билете бермейтін. Ерінің рұқсатынсыз ол ешқайда бара алмайтығын. Ерінің рұқсатынсыз ешинарсені билей алмай тұғын. Қысқасы ол кезде әйел басқармақ түгел өз басына билігі жетпейтін күң есебінде болатын. 1918 жылы Кеңес өкіметі бұның бәрін жойып ерек пен әйелді тенеп «Неке, талақ» сықылды үй ішінің жайын қарастыратын заңын шығарған. Жүре келе бұл заңды өзгерту керек болып, осы күні өкімет бұл туралы жаңадан заң шығарып отыр. Бұл заң жарияланып шыққаннан кейін біздің Қазақстан сықылды. Аптономиялы республикалар өздерінің тұрмыс қалпына салтына қарай заңның үйлеспейтін жері болса, өзіне лайыкты өзіне еріс кіргізуге ерікті заң жарияланып шықпай тұрып бұл күнде оған қандай өзгеріс кіргізу керектігін түгелімен теріп, айтып өту мүмкін емес. Сондықтан қазір заң жобасын түгел тексермей ақ кей жерлері туралы айтып өтпекші. 1918 жылғы заң бойынша загске тіркелген неке ғана неке болып тіркелген ғана ерек пен әйел бірі ері, бірі қатыны болып есетеլіп еріне бір тиісті міндеп атқарылатын. Жаңа заң жобасы бойынша ЗАГС ке тіркелу міндепті нәсре емес, тіркелу тек ерек пен әйелдің бірі ері бірі қатыны екенін сипаттау үшін олардан туған балалардың құқықтарын қорғау үшін керек. Жоба бойынша ЗАГСке тіркелмеген неке де неке болып есептеледі. Екінші сөзбен айтқанда некесіз тұрған ерек пен әйел ЗАГСке тіркелген некелерімен бірдей болып есептеледі. Бұлардың бірдей болатын жері мынау: ерек пен әйел ЗАГСке тіркелсін тіркелмесін екеуі қосылып бир тұра бастағаннан кейінгі тапқан мал-мұлкі екеуіне ортақ оған екеуі бірдей қожа. Екінші ЗАГС ке тіркелсін тіркелмесін екі басқа тұрғанда немесе айырылысып кеткенде де ері мұқтаж жұмыссыз я жұмысқа кеміс әйелін сондай күн көрерлік қаржы беріп тұруға міндептер. Кеңес үкіметі орнағаннан бері жердегі ЗАГСке тіркелмеген 18 жыл бойынша неке болып есептелмейтін еді де. Загс ке жазылмаган ерек пен әйел айырылысып кеткенде әр қайсысы өзінше меншікті мал-мұлк болса тең соған ғана ие болып, біріне бірі тұрмысқа керек қаржы немесе енші сұрауға рұrsаты жоқ еді. Енді жаңа заң ерек пен әйелдің ЗАГС ке тіркелмей некесі қосылып тұрғанын ЗАГСке тіркелген некемен бірдей көріп, екеуіне бірдей баға беріп отыр. Жаңа заң жобасы былтырдан бері талай талқыға түсіп, бұл туралы талай сөз сойленіп талай сөз газет-журнал бетіне жазылып өтті. Таластың бір мықтысы ерек пен әйелдің ЗАГСке тіркелмей тұруын ЗАГСке тіркелген некемен бірдей көру керек дегеннен шығып отыр. Енді бұл біздің қазақ тұрмысына үйлесе ме, үйлеспей ме соған келейік. Біздің қазақ төңкерістен бұрын да, содан соң да некені молданың я загтың кенегесіне жаздыруды аса керек қылмай тұғын. Көбіне жаздырмайты. Қазір де сол қалпында бірен-сараң ЗАГСке жаздыратындар бар шығар. Жалпы көбі күні бүгінге шейін жаздырмайды. Бұған қараганда жаңа заңның ЗАГСке тіркелмесе де болады. Ерек пен әйелдің іс жүзінде бірі ері, бірі қатыны болып тұрғаны анықталған күнде бәрібір неке есебінде болады, дегенін дәл біздің қазаққа арналған екен деуге болады. Бұл жері біздің қазақтың тұрмысына дәл келеді. Бұрынғыша тек ЗАГСке тіркелген ғана неке неке болады деді. Негізі қазақ әйелдеріне қолайсыз болар еді. Ол уақытта ерінен айырылған әйел құр алақан қалып, ерінен мал сұрап

дауласуы қын болар еді. Жаңа заңның бұл айтылған жерін бірден артық қатын алушылармен күресуге қайшы келеді, дейтіндер бар. Меніңше қайшы келетін еш нәрсе жоқ. Неге десеніз? Бірден артық қатын алушыларды стока тарту үшін оның қатындарының ЗАГСке тіркелу шартты емес, ЗАГСке тіркелмей –ак бірден артық қатын алушыларды сотка тартуға болады. Жаңа заң жобасында ЗАГСке тіркелген ерекк пен әйелдің тек біреуі айырылғысы келсе де, ЗАГС арқылы айырылыссын деген. Бұл жері біздің қазаққа үлесе қоймайды. Ери мен әйелі екеуіайрылысқанда оның даусы болатыны өте сирек көбінесе әйел ерінен мал сұрайды. Бұлай болғаннан кейін екеуінің келісуі қын, сондықтан да некені бұзып айырылысу сот арқылы болу керек.

КӘДІРБАЙҰЛЫ

Кәдірбайұлы. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.

№5

<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 3-10</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 3-10</td></tr> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td></tr> </table>	№ 3-10	№ 3-10	Жаңа заң	Жаңа заң	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 11</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 11</td></tr> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td></tr> </table>	№ 11	№ 11	Жаңа заң	Жаңа заң	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 10</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">№ 10</td></tr> <tr><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td><td style="text-align: center; padding: 2px;">Жаңа заң</td></tr> </table>	№ 10	№ 10	Жаңа заң	Жаңа заң
№ 3-10	№ 3-10													
Жаңа заң	Жаңа заң													
№ 11	№ 11													
Жаңа заң	Жаңа заң													
№ 10	№ 10													
Жаңа заң	Жаңа заң													
<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>	<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>	<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>												
<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>	<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>	<p>Жаңа заң. Неке талақ туралы жаңа заң // Әйел теңдігі. – 1926. – № 4(24). – С. 9-11.</p>												

ӨКІЛ ЭЙЕЛДЕР НАУҚАНЫ

Сентябрь, октябрь айларында Өкіл әйелдерді қайта сайлау науқаны басталды. Жалпы жұмыстың ішінде кенже туған әйел теңдігі жылдан жалға алға басып көп жаңалықтар туғызып отыр. Жұмыс жайында қолданған әдістеріміз күнбе күн сыналып, көптің тіршілігіне үйлесімді болу жағы ұмытылмай ескеоіліп отыр. Өкіл әйелдер құрылышы әйелдер көпшілігін әлеумет жұмысына үйрететін комунизм мектебі деп есептеледі. Қазақстан бұл әлі кең түрде құрылып, әйел көпшілігі арасында көнілдегідей теріс тәрбие жұмысын жүргізді деп айтуға болады. Қазақ әйелдерінен өкіл сайлауға тым үстіртін қаралып келді. Сайлау әдістері казақ тіршілігіне үйлесімді болу жағы ескерілмеді. Көп жерде сайланған әйелдер кағаз бетінде жазылған күйінде қала берді. Партия үйимдары жолбасшылық көрсете алмады. Откен жылдардың тәжірибесін қортып келгенде өкіл сайлау әдісін қазақ арасының бар жерінде бірдей қолдана беруге болмайтыны анықталды. Қазақстанның жалпы тұрмыс қалпын алып қарағанда елдің көбі бытыраңқы, көшпелі күйде партия үялары аз бар жерлерінде жұмыс көнілдегідей емес, әйелдер жұмысына қолбасшылық көрсете алатын күш кем. Әйелдер көпшілі арасында жалып саясы ағарту жұмысы көнілдегідей жүргізілген жоқ. Міне сондықтан Өкіл әйелдер сайлау ретінде осы айтылған шарттар мен есептесіп отыруға тұра келеді. Откен

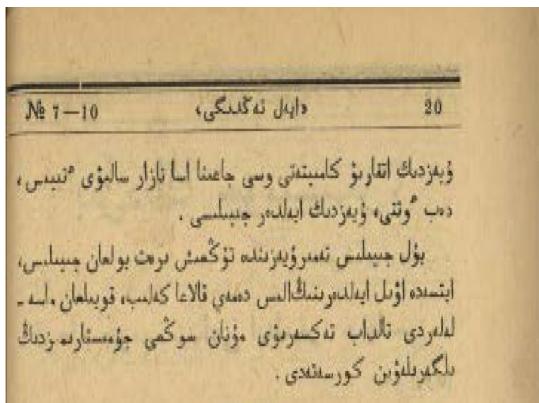
жылғы Өкіл әйелдер жұмысын қарап тұрсақ белгілі бір жол қолданылмаған. Ауылдарда кез келген жерде партия ұсасы бар жерде де, жоқ жерде де сайлана берген сайланған әйелдер арасында тәрбие жұмысы жүргізілмеген. Қалалы жерлерде өкіл әйел бөлімдерінің ұйымының ұйғаруымен әр кварталда, районда сайланған берген. Ол районда өкіл әйелдер партия ұяларында бекітілмей өз бетімен құрыла берген. Міне сондықтан біз әлі Өкіл әйелдердің жұмысы мынадай болса жарайды, мынадай болса, мына жері дұрыс деп ашып айтатында қорытынды пікірге келе алай отырмыз. Әйткенмен өткен жылдағы тәжірибелерді ескеріп біз өкіл әйелдер саны аз болса да, сапасы күшейсін дейміз. Өкіл әйелдер өз бетімен әр жерде сайланған бермесін партия жетекшілігі мол жерде ғана сайлансын дейміз. Өкіл сайланатын ауылдарда, қалаларда, жұмыскер аудандарында партия ұйымдары арқылы әйел көпшілік арасында даярлық жұмысын жүргізу керек. Даярлық науқанына 2-3 жеті бұрын жалпы жинальстарда өкіл сайлаудың не екенін Өкіл әйелжерге қандай кісілер сайланатын олардың қысқаша міндеттерін айттып кету керек. Былтырғы өкіл әйелдердің жылдық жұмысын есептеп, солардың кем-кетігін барын ашып жалпы әйелдер алдында түсініс беру керек. Өкіл сайлауды ауылда сайлау деп түсінушілік бар. Сайланған әйелдер қолындағы мандат қағаздың не екенін жөнді білмей, сол жұмысына қатынасып кететіндері де болады. Не де болса мені сайлады, маған дауыс беретін акым қайда? Ақы бермесенде сайланбаймыз! – деп айтушылар да бар. Өкіл сайлаймыз дегенде қорқып, шошып ананы сайла ол сөз біледі, іс біледі біз тұк білмейміз деп қашатындар да бар. Міне осының бәрін даярлық науқанында көпке ұғындырып кету керек. Бірден барып өкіл сайлаймыз дегендер күр атына қызығу жарамайды. Қалалы жерде кварталдар, райондарда белгілі яшекей ұйымдары жаңынан бекітіп, сол яшакей құрған ұйымдастыруышы арқылы сайлау жүргізу керек. Өкіл әйелдер яшакей ұйымының басқаруымен сайланады және әйел бөлімдері сол яшекейлер арқылы тиісті нұсқауын беріп отырады. Ауыл жерінде яшекей ұйымы бар жерде бәрінде сайланған бермей сол яшекейлердің жетекшілігі мол болса ғана әйел арасында жалпы жұмыс жүргізілген болса ғана құрылсын деп отырмыз. Сонымен өкіл сайлау ретінде бірінші ескерту яшекей ұйымдарының жұмысын карау. Екінші сол районда әйелдер арасында жалпы жұмыс жүргізілген бе, жоқ па? Соны ескеру керек. Егерде өкіл сайлансын деген ауылдар әйелдер арасында әлі күнге шейін жалпы жинальстар арқылы жай жұмыс жүргізілмеген болса, онда өкіл сайлауды қоя тұру керек. Ауылда өкіл сайлау екі түрге бөліну мүмін. Бірінші, қыс-жазы бір жерде тұратын отырықшы ауыл. Мұндай ауылдарда өкіл әйелдер жалпы үй санына қарап сайланып жалпы саны 20-25 кісіден аспайтын болсын. Екінші, алты үй бірігіп отыратын шала көшпелі ұсақ ауылдарда өкіл сайлауды сол жердің ыңғайына қарап құру керек. Өкіл сайланған ауылдардың қашықтығы 3-4 шақырымнан алыс болмасын, сайланған әйелдер жинальсқа бөгетсіз жақынна келетін болсын. Мұнда сайлау тәртібі әр ауылдан үй санына қарай бір немесе екі әйелден сайлансын. Барлық көрші ауылдардан құралғанда жалпы ұзын саны 15-20 кісіден аспайтын болсын. Бір болыста, ауданда өкіл сайланғанда немесе барлық районда бірден сайлау жүргізілмесін. Алдымен яшекейге жақын, жұмыс жүргізуге ыңғайлы бірнеше ауылда сайланып бірте-бірте басқа ауылдарға да баратында болсын. Өкіл сайланғанға жаз күні мен күз мезгілі ыңғайлы келе ме. Өкіл әйелдердің жұмысын қалай,

қай айларда өткізу дұрыс болады, соны осы бастаң ескертіп отыру керек. Міне осында тәртіппен өкіл әйелдер сайлау деген әдісіміз әзірге отырықшы ауылда бір-біріне жақын отырган шала қошпелі ауылдарда мүмкін деп отырмыз. Өкіл әйелдер әкімшілік жолын қолданып кететін болмасын, өкіл сайлағаннан басқа әйелдерге де улгі болатындей дұрыс әйелдер сайлау керек. Теріс жолға түсіп кеткен жеңіл аяқ әйелдердің сайлау болса алдымен келіп, кірісіп кететін мінездері де бар. Ондай әйелдер сайланып алған соң қолындағы қағаздың сүйеу көріп, ұнамсыз жұмыстарға араласып, өкіл әйелдердің атын бұлғайды. Осы жағында мықты ескерту керек. Жана өкіл әйелдерді қарап тұрсан әйелдер, кемпірлер болады. Жас әйелдерден, қыздардан сайланғандар өте аз. Жас әйелдерді жіберуге сенбейді, қорқады ылғи жастар өз бетімен кетіп не бітіреді, не үйінде келіні, қызы болса да оларды қалдырып, қайын енесі не шешесі өзі барады. Сол себепті өкіл жиналыстары тиісті жобасын өтей алмайды. Ұлғайған әйелдерге түсіндіру, үйрету өте қыын мүмкін емес, негұрлым жас әйелдер сайлансын. Бір жылдың ішінде қара танып үйреніп шығатындей болсын. Кеңес мүшелігіне сайланған әйлдерді кеңес биылғы әйелдерді ұмытпай өкіл жиналыстарына қатынастырып отыру керек. Олардың көбі бытыраңқы, жиналып алу қыын болар. Әйткенмен мүмкін болған жерінде ескерту керек. Әйелдер арасында қызметкерлеріміз өкіл әйелдер жұмысын басқарып келетін күш аз. Қолда барын амалын тауып, аз демей талаптану керек. Оған әйелдер қызметкерлердің коммунистердің әйелдері осы науқанда қызметке қатынасулары керек. Көзі ашық, оқыған әйелдер жұмыс емес сауатсыздық жоғары мектебінде оқыту, басқа ағарту жұмыстарына көмектесу олардың қолынан келеді. Міне осы айтылғандарды еске ала отырып, биылғы сайлау маусымын жете қару керек. Өкіл сайлау науқанын жалғыз-ақ әйел бөлімдерінің міндеті деп қарамай, партия жетекшілін күшету керек. Сайлау әдістерін осы айтылған жобаңың үйлесімді болуы болмауы жағдайын баспасөз жазып отыру керек.

Назима

Нагима. Өкіл әйелдер науқаны // Әйел тенденсі. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 9-12.

№6

قوعام جو مسند داعی ایه لدھر جیساں۔

(تمہر ڈیزی)

سونتہ بعدر دیک 25 نومبر «تمہرے» قالاسندا تمہرو ڈیہز نندھے گئی

لرککه - ایلامان قاراق ایه الدور بناش جیبلیسی بولدي. بول جیبلیسقا
اقبلدان: ۱۴ اهل و مکمل، به اینست کهنه.

اویندان ۱۴ ایام و حمل بوسپ دهدی .
چیزیستند قاراً امان ماسه‌له‌لعری متنلاو :

۱) سوتقا فوتشی بی بولیب سایلانغان آیه‌لدور دیاش مندھتی.

۱۲) اتوبلدمعن اتفاریو کامپیوتەتنە مؤشە بولەپ ساپلەنان ايدىلدىمۇ.

دیک ممند هستی .

(3) فوشي و يمي نوراني باليانداما .
 14 نه كملا لاقنيش حاچا ، اخهار ، مهن ، تادستمه بنه .

۴۰- مکانیزم پذیرشی میان دستگاه ها از این دیدگاه است.

نویسنده‌گهی جهر لهرمن بایاند امکنیان سوّر اب و تبردی. آیه‌لدو دیاش

حکمیت ملکه ایشان سید روحان مدن، حبیبی و دلیل مینهمن افقار
ایندی، بسبوکو مهر سایلا روحان ایلدی چؤمسقا زیور تدو ده گوندی

وبلارندادا المایدی. سوندیقتان کەڭىمكە مۇشە يولىغان ايمالدىم دىڭ

فۇر اتى بولماسە بىنۇرىگەن جۇزمى چوق دەرلىك، مۇنان بىلەي

ҚОҒАМ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ЖИЫЛЫСЫ

Сентябрьдің 25-де Темір қаласында Темір уезіндегі ауылдық атқару комитеттеріне мүше болған, сотқа қосшы билікке сайланған қазақ әйелдерінің жиылысы болды. Бұл жиылысқа ауылдан 14 әйел өкіл болып келді. Жиылыстың қаралған мәселелер мыналар: бірінші, сотқа қосшы биі болып сайланған әйелдердің міндеті. Екінші, ауылдың атқару комитетке мүше болып сайланған әйелдердің міндеті. Үшінші, қосшы ұйымы туралы баяндама. Төртінші, неке-талақтың жаңа заңдармен таныстыру. Ауылдан келген өкілдер бұл мәселелерді жақсы тыңдалап, түсінбеген жерлерін баяндауды басшыдан сұрап отырды. Әйелдердің көптен наразы санаған мәселелері ел ішінде ауылдық атқарату комитеттеріне әйел сайланғанымен көбі өзінің міндетін атқармайды. Сполкрмдер Сайланған әйелдер жумысқа үйрету дегенді ойларына алмайды. Соңдықтан кеңесі мүше болған әйелдердің құр аты болмаса, бітірген жұмысы жок дерлік мұнан былай уездің атқару комитеті осы жағына аса назар салуы тиіс деп етті. Біздің әйелдер жиналышы бұл жиналыш Темір уезіндегі тұңғыш рет болған жиналыш. Әйтсе де ауыл әйелдерінің алыс демей қалага келіп, қойылған мәселелерді талдап, тексеру мұнан соңғы жұмыстарымыздың ілгерілеуін көрсетеді.

НАДЫРҚЫЗЫ ЗЕЙНЕП

Надыркызы Зейнеп. Қоғам жұмысындағы әйелдер жиылды // Әйел тенденци. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 19-20.

№7

ЗАЙСАН УЕЗІНДЕГІ КЫЗЫЛ ОТАУ ЖАЙЫ

Уездің әйелдер бөлімі сталын болысы «қуаныш» қоғамындағы әйелдер үшін қызыл отау ашып, бірінші июльден бастап іске кірісілді. Кызыл отау ашылма-

стан бұрын, бір жеті науқан жүргізіліп халыққа Қызыл отаудың мақсаты туралы ұғының берілді. Қызыл отау жұмысы басқарманың үйғаруымен төмендегіше:

Бірінші, қазақ әйелдерінің көпшілігі надан екенін еске алып, ең алдымен сауатсыздықты жою мектебі ашылды.

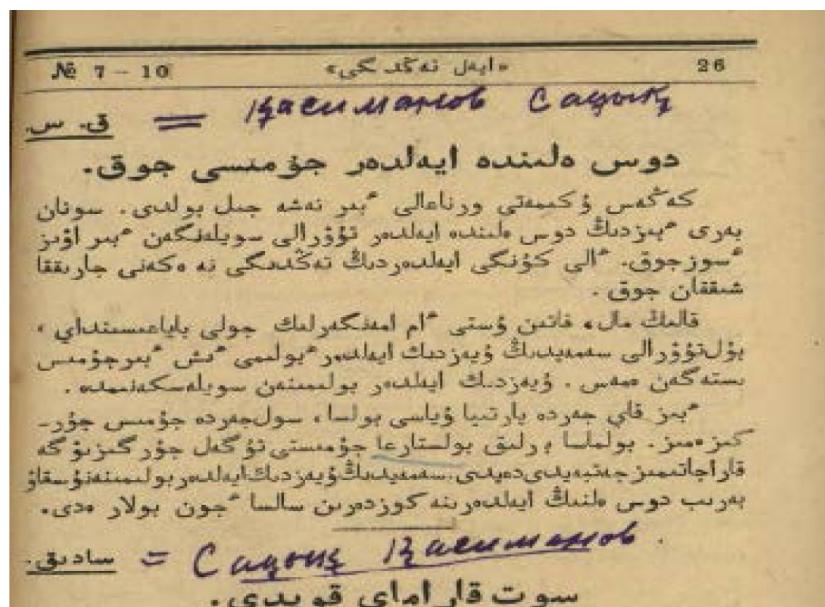
Екінші, қазақ әйелдерінің ең керек жұмысы денсаулық сақтау жұмысы болғандықтан отау жаңында денсаулық сақтау үйірмесі ашылды. Мұнда әйелдерге түсінікті, жеңіл түрдегі әңгімелер болды. Әйелдерге шаруасын көркейту, тұрмысын ондау үшін өнер үйрену керек болғандықтан отау жаңынды жіп ііру, шал тоқыу үйірмесі ашылды. Осы уақыт халықтың егін – тегіні жиыла коймагандықтан әйелдердің қолында жүн алатын ақшасы жок болғандықтан, бұл кемшілік жүре туゼлмек.

Төртінші, Қызыл отауда Өкіл әйелдердің екі жұмада бір жалпы жиылыштар болып тұрмақ. Бұл жиылыштарда әртүрлі іс-шаруа орындарының, кеңес мекемелерінің баяндамасы қойылмақ. Ауылдағы әйелдердің жалпы жиылышы айна бір рет болады. Бұнда да әйелдердің шаруа тіршілігі қолдау туралы баяндамалар қойылады.

Бесінші, жергілікті партия ұйымдарымен байланыс жасап, партияның ашық жиналыштарына ауыл әйелдерін қатынастырмак. Мұндағы мақсат әйелдерді комсомол жұмыстарымен таныстыру. Бұл жоспар сентябрьдің 1-не дейін істелетін жұмыстың түрін айтады. Қызыл отаудың әзіргі жұмысы жақсы. Қазақ әйелдері жұмысқа бар ынтасын салған. Қызыл отау жаңында ашылған сауатсыздық мектебінің окуы күнде болып тұрады. «Қуаныш» қоғамының тұрмыс-жайы барлығы егінші отырықшылыққа айналған он жыл болды. Әйелдері шаруашылық егін егіп, егін органы былай тұрсын керпіш құйып үйде салады. Оның үстіне үйдегі жұмысын атқарады, бидай түйіп, қолынан келісі түспейді. Қысқасы үйдің бар қызметі әйелдің мойнында солай бола тұрып шаурамыз бар деп, жұмыстан қалмайды. Түсте малдарын келіп жайлана соң, мектепке келіп 2-3 сағат сабак оқиды, үйірменің жұмыстарына қатынасады. Арапарында Семейге тіпті Қызылордага окуга барамыз деушілері де бар. «Қуаныш» қоғамының әйелдер қазақ әйелдерінің Қызыл отау жалғыз Зайсан уездерінде ғана емес, Семей губерниясына қараған уездердегі отаулардың алдыңғысы болып игілікті жұмысын бастап отыр. Басқа жер осыдан үлгі алу керек. Басқа Қызыл отаулардың жұмысы туралы журнал бетінде пікір алысып тұрайық.

ӘБДІРАШИДҚЫЗЫ НАГИМА

Әбдірашидқызы Нагима. Зайсан уезіндегі Қызыл Отау жайы // Әйел теңдігі. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 21-22.

СОТ ҚАРАМАЙ ҚОЙДЫ

Досәліп бесінші ауыл азаматы еді. Байұлы ағасы Момынбай 1922 жылы олғен соң Момынбайдың Айшабұбі деген әйелдің әменгерлік жолмен барлық мал-мұлкімен қоса екінші қатын үстіне берген. Сол азамат екі жыл қатын қылып, 25 жылы бар мал-мұлкін тартып алышп, Айшабұбінің далаға күштің жіберді. Айшабұбі сол болыс оныншы ауылда бір ұзатқан қызының қолына келіп тұр. Сол бейшара көоге хиянаты туралы Семейдің жетінші халық биіне арыз бергелі екі жыл болды. Соңан бері айына бір арыз берсе де сот қарамай қойды. Сот міне алса жарап еді.

САДЫҚ ҚАСИМАНОВ

Қасиманов Садық. Сот қарамай қойды // Әйелтендігі. – 1926. – № 7-10 (27-30). – С. 26.

د ځډه کشی ایډلدر تمر شملګي

بیامبای قمی شولپان

مسنونه در دلخواه ۱۵۰ نتیجه «اقفلا» بالمنسنه کوکروکه اورپرمنه
چهارمادی فرنی شولیان قاینسن پولونیه دهن فایاردی الدق.
شولیان گالا عالا کلکل هنگ کله نیز بانزان، گولدنیه جان می
قاموسیسته راز از قاموسیه الس، ونی ایندیه اورپ و نو.
المعترف فرموده که باشندیه ایلدریکه نم از گرفته شده شولیانه
چهوسته کرکسکن خارق اندیمه نیکه باشندیه شولیانه
از مردمان کهندیه قاموسیه اندیمه نیکه باشندیه
شولیان، اقفو، کلرنسنی، القولا و نوئری، مایلستیک، قاموسیه
بیزیر، اندیمه دیبلک، فرنی، جان، کفرندیه کلکل کهندیه کلکل کهندیه
آسچانی، شاترک، قولنسنی، ایکن، شولیان، جانسندنی و کیهی المان
وون، بورون، کله نیز بانزان، ۲۴ - پسلی، مورسندوره اسلمن
اقتفیت ایلدریکه اورپ و لاله نیکه، وقونا کرکسکن موئیزونه کلکل سوان
کرکسکن و ایلدریکه اورپ و لاله نیکه، وقونا ایلکاتیه الای ۲۴ - جانلسن
پارمنه اندیه لامه، قاینادی، اقروندا سول ایلورنن جازیلماهای
شولیان خارق ملکیک، قاتر ایلسلیک جووه کهندیه گی شهون
جز ایلرینن جاریه هرمسیه می؛
جنتندیه یوزان و انتسلنک خارق می،
خرمالیت بادانیکی بین جووه بیدری،
مال و دستن ایلسلیک، کوکلکل هنگ کله نیز بانزان،
اسپرسی ایلسلیک ایلر، جانسندنی و کیهی المان

ИМАНБАЙҚЫЗЫ ШОЛПАН

Сентябрьдің 15-де Ақмола болысында көкірек ауруынан Иманбайқызы Шолпан қайтыс болды деген хабарды алдық. Шолпан жаңаған гүлдеп келе жатқан гүлдей жас еді. Қайырымсыз қара жер құшағына алып, оны бізден айырып отыр. Әлеумет қызметкер болып енбекші әйелдерге басшылық ету жұмысына кіріскең қазақ әйелдерінің тым аз кезінде Шолпанның арамыздан кетуі қабыргамызды қайыстырды. Шолпан Ақмола губерниясы, Ақмола уезі, Байбалы қаласындағы бір кедейдің қызы еді. Жас кезінде күйеуге шығып, күйеуі 1918 жылы ақтардың қолында өлген. Шолпан жасында оқи алмаған соң, берірек келе оку іздел 1924 жылы Орынборда ашылған аймақтық әйелдер курсында окуға кіреді. Орынборға келген соң көкірек ауруға шалдығып, окуын аяқтай алмай 1925 жылдың апрельінде еліне қайтады. Ақырында сол ауруынан жазыла алмай, қайтыс болып отыр. Шолпан қазақ әйелінің журкіндегі шерін жырлайтын жыршысы еді.

Ішінде үақ ұлттың қазақ елі,

Шырмалып надандықпен журе берді.

Мал орнына сатылған, күндік көрген,

Эсіреке қазақтың әйелі еді,- дейді.

Оның өзі де байлардан, азулылардан талай қорлық көрген.

Еңбегімнің бәрі кетіп даға,

Шерлі жүрек толған қайғы санаға,

Ас орына сары су ішіп жуынды,

Итпен бірге сүйек аңдып қорала, – деп Шолпан өзінің бастан өткен ауыр күндерін айтады. Шолпан маңдайының соры айырылмаған әйелдердің бағы Өктәбр арқасында ғана ашылды. Өктәбр төңкерісі бәйбішенің неше жылғы

ескісін киген күндерге теңдік әперді. Оларға оқу білім есігін ашты. Мұны көрген Шолпан:

Шет жерлерге оку іздеп барамыз,
Тәжірибемен оқып білім аламыз.
Тәжірибемен тапқан оку білімді,
Шашпакшымыз жеткініше шамамыз.
Летін тудым Ленинизм жолымыз,
Еркіндікке енді жетті қолымыз.
Арқасында ортақшыл мән кеңестің
Табылады неге тілеген жоғымыз, – дей

Елдің тым қараңқы, тым надан кезінде аузындағы өлеңі қолындағы қаламымен қазақ әйелінің ауыр қалын сөйлеген Шолпанның сөзінің жылдан жылға қадірі артпак. Жас буын іздеген жоғын табуы үшін Шолпан айтқан сөзі орындалап, летін туын ұстап, летін жолына түсіретін оку, ілім іздемек, алған білімін еліне шашпақ. Қызметкерге тарығып жүрген кезімізде, қатарымыздан кеткен қадірлі жолдасымыз Шолпанның орнын ойсыратпай көп болып, жұмысқа жұмылу кейінгі жас буын қыздардың міндеті. Шолпанның жазған өлендерін жинап басып шығару артында қалған жетім іні-сіңілдерін тәрбиелеуді ескеру керек. Еңбекші әйелдің жыршысы ақыны жас Шолпан топырағың торқа болсын.

ЕСКЫЗЫ САРА

Есқызы Сара. Иманбайқызы Шолпан // Әйел теңдігі. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 27-28.

№10

ШОЛПАН ӨЛДІ

Октябрь таңы атқаннан кейін ояна бастаған қазақ қыздарынан шыққан жаңа талап жас ақын Шолпан 1926 жылдың 18-сентябрінде жоқ болды. Аймақтың партия комитетінің әйелдер болімінің шығаратын «Әйел тенденция» журналының 5-6 нөмірінде Шолпанның қысқаша кім екені айтылып, суреті басылды. Шолпанды қазақ оқушылары біле бастаған еді. Шолпан қазақ қыздарынан шыққан бірінші ақын еді. Кедей табының ақыны еді. Шолпан жыл құсы еді, жаңа гүлдеген қызғалдақ еді. Өсіп жетпей тез солды. Қектей солды. Шолпанның жасы 23 еді. Әке-шешесі Ақмола облысының, Нұрбай болысының қазағы кедей, нашар адамдар. Шолпанды 1918 жылы қазақ әдетімен Алдаонғар бала-сы Бекей дегенге берген. Бекей сүйемеген адамы болғандықтан Шолпан совет заңының арқасында босанып шыққан. Содан оқу іздеген. Ақмолада 1922 жылы коммуна мектебінде тәрбиелеуші болған. 1924 жылы Орынборга келіп, әйелдер мектебінде болған Шолпанның ең бірінші рет болып өлеңдері 1923 жылы «Еңбекші қазаққа басылып шықты». Сонда –ак ақын екені көрініп қалған еді. Жыл сайын өлең кестеін әдемілеп келе жатыр еді. Не керек көк шыбық жетпей қылды. Шолпан 1926 жылы жазған өлең жинақтарын өлер алдында маған жіберіпті. Жазған хатынды: «Өте нашарладым, доғтордың өлесің деген күні жетіп қалды. Қош болыңыз Шолпан батты деп естіре білерсіз. Өлімге берілген қарындасың Шолпан»- депті. Айтқандай кешікпей Шолпан өлді. Сөзінің ба-сында:

Үлгілі сөз боламын әр кез

Оқып білі жазбаса,

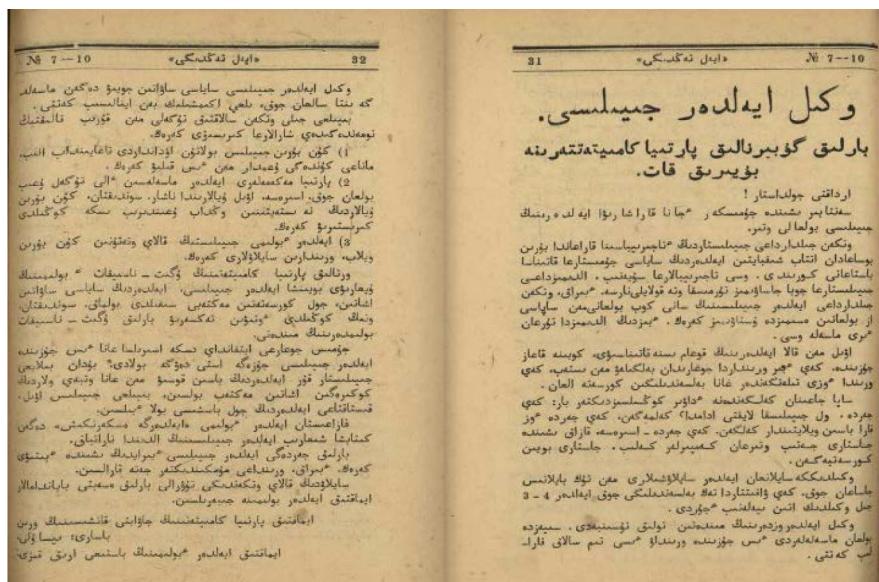
Алтынмен жез алынбас еңбектеніп қазбаса

Тіліңнен шығар, басқалар ұғар таудын жерін қозғаса»- депті.

Сүйдеген Шолпан еңбек жолында өлді. Қазақтың кедей әйелдерінің көңіл шерін жырлауға аласұрып ізденген Шолпан жетпей жоқ болды. Қош қарындас, қош жолдас.

CƏKEH

Сәкен. Шолпан өлді // Әйел тенденция. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 29-30.

БАРЛЫҚ ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИНЕ БҮЙРЫҚ ХАТ

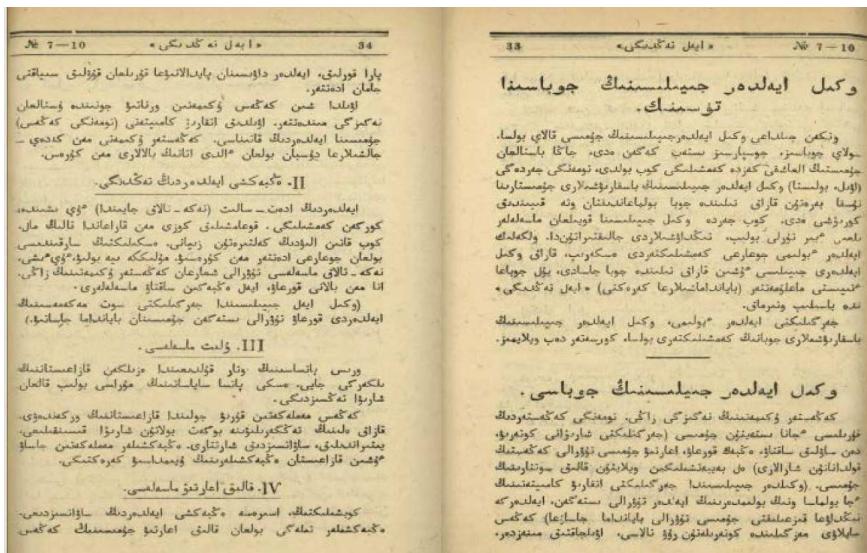
Ардақты жолдастар, сентябрь ішінде жұмыскер жана қара шаруда әйелдерінің жиылдысы болғайы отыр. Өткен жылдардың тәжірибесіне қарағанда бұрын босағажан аттап шықпайтын әйелдердің саяси жұмыстарға қатынаса бастағаны көрінді. Осы тәжірибелерге сүйеніп алдымыздығы жиналыстарға жоба жасауымыз тұрмысқа өте қолайлы нәрсе. Бірақ өткен жалдарда әйел жиылдысын саны көп болғанымен сапасы аз болғаны есімізде ұстауымыз керек. Біздің алдымызда тұрған ірі мәселе осы. Ауыл мен қала әйелдерінің қоғам ісіне қатынасуы көбіне қағаз жүзінде. Кейбір орындарда жоғарыдан белгілеумен істеп, кей орында өзі тілегендер ғана белсенділіг қорсете алған. Сапа жағынан келгенде едәүір көңілсіздіктер бар. Кей жерде ол жиылдықта лайықты адам да келмеген, кей жерде өз қара басын ойлайтындар келген, кей жерде әсіресе қазак ішінде жастары жетіп отырған кемпірлер келіп, жастарын бойын қорсетпеген. Өкілділікке сайланған әйелдер сайлаушыларымен түк байланыс жасаған жоқ. Кей уақыттарда түк белсенділі жоқ әйелдер үш – төрт жыл өкілдік атын иеленіп жүрді. Өкіл әйелдер өздерінің міндетін толық түсінбеді. Съезде болған мәселелерді іс жүзінде орындау ісі тым сала қаралып кетті. Өкіл әйелдер жиылдыс саяс сауатын жою деген мәселеге ынта салған жоқ, ылғи әкімшілікпен айналысып кетті. Биылғы жылы өткен салақтық түгелімен құрып, халықтың тәмендегідей шараларға кірісу керек. Бірінші, күн бұрын жиылдыс болатын аудандарды тағайындал алып, манағы ұғымдармен іс қылу керек. Екінші, партия мекемелері әйелдер мәселесін әлі түгел ұғып болған жоқ. Әсіресе ауыл ұяларында нашар. Сондықтан күн бұрын ұялардың не істейтінің ұялардың не істейтін ондал ұғынып, іске кірісу керек. Үшінші, әйелдер бөлімі жиылдысының қалай өтетін күн бұрын ойладап, орындарын сайлау керек. Орталық партия комитетінің үгіт-насихат бөлімінің үйгаруы бой-

ынша әйелдер жиылдысы, әйелдердің саяси сауатын аштын жол көрсететін мектебі сықылды болмақ. Сондыктан оның көнілді өтүін тексеру барлық үгіт –насихат белімдерінің жұмысы. Жұмыс жоғары айтқандай іске асырылғандағанға іс жүзінде әйелдер жиылдысы жүзеге асты деуге болады. Бұдан былайы жинальытар құр әйелдердің басын қосумен ғана өтпей, олардың көкіргін аштын мектеп болсын. Биылғы жиылдыс ауыл қыстақтардағы әйелдердің жол басшысы бола білсін. Қазақстан әйелдер бөлімі «әйелдерге ескерткіш» деген кітапша шығарып, әйелдер жиылдысының алдына тартпақ. Барлық жерлердегі әйелдер жиылдысы бір айдың ішінде бітуі керек. Бірақ орындағы мүмкіндіктер жете қаралсын. Сайлаудың қалай өткендігі туралы. Барлық есептеу баяндамалар аймақтық әйелдер бөліміне жіберілсін.

*Аймақтық партия комитетінің
жауапты хатшысының орынбасары ИСАҰЛЫ
Аймақтық әйелдер бөлімінің бастығы АРЫҚҚЫЗЫ*

Исаулы, Арыққызы. Барлық партия комитеттеріне бұйрық хат // Әйел тенденсі. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 31-32.

№12

ӘКІЛ ЭЙЕЛДЕР ЖИЫЛЫСЫНЫҢ ЖОБАСЫНА ТУСІНІК

Өткен жылдағы өкіл әйелдер жиылсының жұмысы қалай болса, солай жо-
спарсыз істеп келген еді. Жаңа басталған жұмыстың алғашқы кездегі кемшілігі
көп болды. Төменгі жердегі, яғни ауыл, болыста әйелдер жиылсының
басқарушылары жұмыстарына нұсқа беретін қазақ жауап болмағандықтан
өте қындық көруші еді. Көп жерде өкіл жиылсында қойылған мәселелер
ылғи бір түрлі болып, тындаушыларды жалықтыратын да өлкелік әйелдер

бөлімі жоғарғы кемшіліктерді ескеріп қазақ өкіл әйелдері жиылдысы үшін, қазақ тілінде жоба жасады. Бұл жобаға тиісті мағлұматтар «әйел теңдігінде» басылып отырмак. Жергілікті әйелдер болімі өкіл әйелдер жиылдысының басқарушылары жобаның кемшіліктері болса, көрсетер деп ойлаймыз. Өкіл әйелдер жиылдысының жобасы:

- 1- Еңбекші әйелдер теңдігі
  - 2- Ұлт мәселесі
  - 3- Халық агарту мәселесі
  - 4- Денсаулық жұмысы
  - 5- Жаңа салт құрылышы
  - 6- Көшікешілер үйымы
  - 7- Үй шаруасы мен үкімет шаруасының байланысы
  - 8- Коперация мен сауда жұмысы
  - 9- Партия, комсомол, пионерлер

Өкіл әйелдер жиылдысының жобасына түсінік // Әйел тендігі. – 1926. – № 7-10(27-30). – С. 33.

№13

ЕЛДЕН ОҚУ ІЗДЕП КЕЛДІМ

Орал губерниясы, Жымпиды уезі, Жымпиды болысы, бесінші ауылдың адамынын. 1925 жыл ноябрь айынан бастап әйелдер арасынан өкіл болып сайланым. 1926 жылдың дәл құт айларында мектебінде оқыдым. Сол уақыттан бастап, бұлдырыты болсын әйелдер үйимдастыруышы болып шықтым. Ауылда әйелдердің жалпы жиналыстарын өткізіп, өкіл сайладым. Өкілдердің саны

24 болды. Бұл бір ауылда сайлаған өкіл Бұлдыртының басқа ауылдарынан әйелдер жиылышқа аз жиылды. Өкіл сайлауын жүргізе алмады. Себебі ауыл арасы қашық, қара шаруа әйелдері надан, көпшілік әйел жұмысына қарсы болды. Бұлдырты болысында төрт ай қызмет еттім. Жалпы әйелдер жиылышын 2-3 рет өткізсем де, өкіл жиылышын өткізгенге күшім келмеді. Менің жұмыс қылған кезім, елдің жайлауға көшкен кезі болды. Жайлауда ел қалың отырмайды екен. 2-3 үй бір жерге отырады екен. Сондыктan жалпы жұмыс жүргізу күшін болды. Жиылышқа еркектер әйелдерін жібермейді. Жиналыстан не аласың, әйел жыртылып не бітіруші еді? Баяғыда қыз патса, әйел патсалар болғанда өз елін бір басы үшін құрбан еткен екен. Бұл заманда әйел өкімет болса, жүртты қырып жіберер-деп ауыз ашқызбайды. Әйелдердің өздерінде талап жоқ емес. Мәселен, жиылыш соңында жас әйелдер келіп, «бізге школ ашындар сарапия жасаңдар»- деп жаңымнан кетпейді. Ел әйелдерімен бірге болып, бірге істегенімде меним көңілімде қалғаны қазақ әйелдері әлі сен бұруға судай жөн таба алмай, көкірегі танып, қолы жетпей қапалықта жүр. Әйел жұмысы қалың бұқара елдерінің ортасында толық жүргізілген жоқ. Қыр әйелдерінің кешіктірілмейтін жұмыс болу керек. Әйелдер арасында жұмысты жүргізуде әзірлік білім алайын деп Қызылордада ашылған әйелдер курсына оқуға келгенімнің мәнісі де сол.

УРКИЯ

Ұрқия. Елден оқу іздп келдім // Әйел теңдігі. – 1926. – №11(31). – С. 21.

№14

ҚАЛЫң МАЛ МЕН КӨП ҚАТЫН АЛУ ҚАЛДЫРЫЛҒАН КҮННІң ҰРАНДАРЫ

Бірінші, Қазақсанның еңбекші бұқарасы қалың малды, көп қатын алуды күртуга ат салысындар.

Үшінші, қалың мал мен көп қатын алуды жақтаған көмінес емес. Ленин жолындағы комсомолдар қалың мал мен көп қатын алуды құртуға бас болып кірісу керек.

Төртінші, қалың мал мен көп қатын алу әйелді күң қылған дәуірдің мұрасы.
Бесінші, қалың мал мен көп қатын алуды құртатын сенімді құрал оқу.

Алтыншы, қалың мал мен көп қатын алу байдың кедейге үстемдігін күштейтеді. Қалың мал мен көп қатын алуды құртсақ байды әлсіретіп кедейге үстемдігін жойғанымыз.

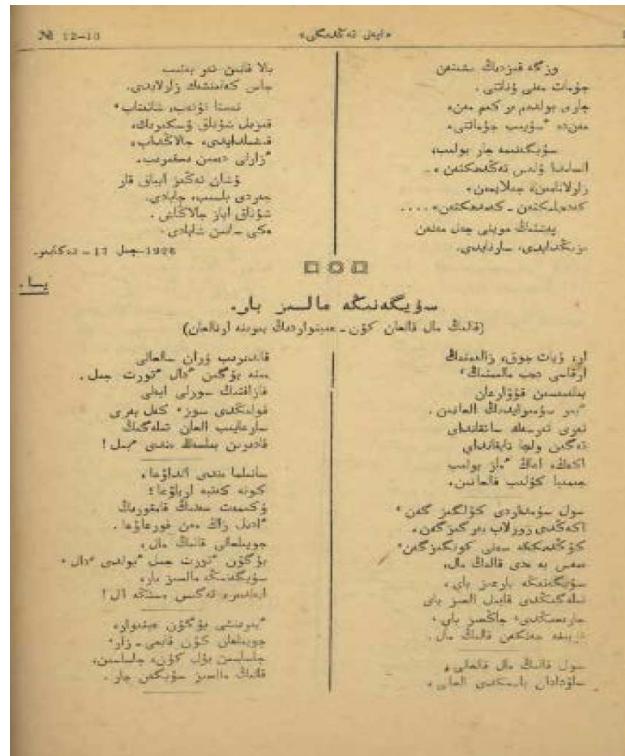
Жетінші, кеңес соты қалың бұқараға неғұрлы жақын болсын. Еңбекші әйелдер сіздерді кеңес сотына сүйеттін азаматтық еркінізге толық жетіспексіз.

Сегізінші, комсомол мен пионер жаңа салтының басшысы әйелді күңкүлігінде күлгін мал көп қатын алушы тамырымен жоқ қылайық.

Тоғызыншы, өкіл әйел әлеумет қызметкері. Қалың мал, көп қатын алуды қалдыруға басшылық етуші. Қол ұстасып, күш біріктіріп казак ауылдарын кеңестірейік.

Қалың мал мен көп қатын алу қалдырылған күннің ұрандары // Әйел тәндігі. – 1926. – № 12-13(33). – С. 18.

№15

ҚАЛЫН МАЛ ҚАЛҒАН КҮН ФИNUАРЛЫН БІРІНЕ АРНАЛҒАН

Ар-ұят жоқ зәлімнің арқасы деп малымның
Білемісің кураған, бір сұмырайдың алғаның
Тері –терсөн сатқандай, тегін олжа тапқандай

Әкең, ағаң мәз болып, жымыа күліп тұрганын
Сол сүмдарды құлгізген, әкенді зорлап бергізген.
Құндікке сені қонғізген емеспе еді қалың мал.
Сүйгеніңе барғызбай, тілегінді қабыл алғызбай
Жарығынды жанғызбай, түбіне жеткен қалың мал
Сол қалың мал қалалы, саудадан басың қалғаны
Қалдырып ұран салғаны, міне бүгін дәл төрт жыл
Қазақтын сорлы әйелі, қолыңыды соз кел бері
Сарғайып алған тілегің, қадірін білсен, енді біл
Сатылма енді алдауга, көне кетпе арбауга
Өкімет сенің қамқорың, әділ занмен корғауға
Жойылғалы қалың мал, бүгін төрт жыл болды дәл
Сүйгеніңе малсыз бар, әйелдер тегі есіңе ал
Бірінші бүгін ғинурағ жойылған күн қайғы азар
Жасасын бұл күн, жасасын
Қалың малсыз сүйген жар!

Қалын мал қалған құнғиңуарлық біріне арналған // Әйел тендері. – 1926. – № 12-13(33). – С. 34.

№16

ҚАТАРЫМЫЗ КӨБЕЙП КЕЛЕДІ

Өкендегі істерімізге қорытынды жасайтын ұлы күніміз марттың 8-жеге өкәбір төңкерісі арқасында азатықта шығып қатарымызға қосылға жасау қызметкерлерімізді ескермей кете алмаймыз. Кеңес өкіметі сансыз нашарларға бостандық берді сол нашарлардың ішінде жалш, кедей әйелдер бостандық, шарықтап өздерінің ескі түрмистан құтылу үшін кеңестік құрылышына араласа

бастады. Бұлардың саны баста 1,2 болғанымен күн санап көбейіп, қатарларына жаңа құштер қосылып келеді. Осы кезде кеңестің төменгі құрылышында қазақ әйелдері де көріне бастады. Бұл әйелдердің ішінде қызметімен еңбегі танылған жақсы, жігерлі әйелдер бар. Тендік іздеп, оку білім құрып, ауылдан келген әйелдер оку ордаларымызда көбейе бастады. Бұлар күні ертең құнғартікке, қарандырылған жатқан бауырларының ортасына барып, еңбек сіңірмек. Ел әйелдерінің еңбектің жемісі пайдалануға басшылық етпек. Ардақты мейрамымыз марттың 8-і езілген еңбекші әйелдердің ортасына шығып, жұртышылық жұмысына ат салысып жүрген жыл құстарымызды қөвшілікке таныстырайық. Бұлар бүгін аз болғанымен, ендігі онан соңғы жылдары қатарына қосылған жас қызметкерлермен мұнан да көбеймек.

Аман келіні Ақжан. Ол губерниясы Жымпиңды уезіндегі қызыл отаудың менгерушісі болып қызмет етеді. Ақжан нашар таптың ортасынан шыққан. Өзі де байлардың талай соққысын көрген. Өктөбір төңкерісінің арқасында бостандық алып, еңбекшілердің жетекшісі коммунист партиясының қатарына кірген. Ақжан 1925 жылы Орынбордағы аймақтық әйелдер курсын бітіріп, содан бері ауыл әйелдерінің арасында қызмет етіп жүр.

Ел әйелдерінің арасынан шығып белсенді қызметкер болып жүрген жолдастарымыздың бірі –**Жарылқамысқызы Қамаш**.

Қамаштың өмірінің өзі бір тарих. Баста ескі дәстүрмен біреуге малға сатылып, өктөбірден соң тендікке шығу үшін үйін, күйеуін, жас баласын тастап окуға түсken күресшілеріміздің бірі осы Қамаш. Ол аймақтық курсты бітіріп шыққан оқушылардың алдыңғысы болды. Одан соң өлкелік әйелдер бөлімінің жіберуімен ..... қаласында ашылған үгіт –насихат бөлімі қызметкерлерінің курсында оқиды. 1925 жылдың күзінен бері өлкелік әйелдер бөліміне қызмет етеді. Қамаш қазір Қызылордадағы қазақ әйелдерінің тұнғыш қолөнер артельінің бастығы. 1925 жылдан бері партияның кондидаты.

Жұмартпайқызы Қайша

Қайша да өктөбір төңкерісі арқасында азаттыққа шығып, көзі ашылған әйел. Өзінің өткенде көрген қорлықтарын жазып отырып, мұндай кемшілік қазақ әйелінің бәрінде бар. Бірақ көп әйелдің бәрі бірдей ескі тұрмыста безіп, жаңалыққа шығудың жолын, әдіс тәсілін білмейді. Менде көңілі қапталы езілген әйелдердің бірі едім. Кеңес өкіметі боласа осы күнімнен құтылып, мұндай тұрмысқа шыға алмас едім. Мұны тәрбиелеп, мені әлеуметтік жұмысына жалғыз-ақ коммунист партиясы. Қайша бұл кезде Жетісу губерниясы, Талдықорған уезіндегі әйелдер бөлімінің менгерушісі.

Қоянбайқызы Меруерт.

Жетісу губерниясы, Алматы уезіндегі бір кедейдің қызы. Бұл да қазақ әдетімен 14 жасында малға сатылған. Күйеуі байдың малшысы, өзі малайы болып 12 жыл қызмет еткен. Сол кезде байдың қатындарынан көрген қорлығын Меруерт осы кезде айтып жылайды. Күйеуім таң азаннан тұрып байдың малын бағуға кетеді. Мен олардың малын сауып, сүтін пісіріп, кірін жуамын. Шырылдан жылап жатқан жас баламды емізуге мұршам да жоқ. Осындай бейнетпен таң азаннан кешке дейін салпылдан жүруші едім дейді. Меруерт бұл кездері ешкімнің де малайы емес, өз шаруасына өзі би. Шал мүгедек күйеуі мен жас баласын өзі асырайды. Меруерт 1923 жылдан бері болыстық, уездік атқару комитетінің мүшесі. Алматы уезінде ашылған қызыл отау менгерушісі, партияның кандидаты.

Сейітмұрат келіні Қанығул.

Каранғы қарақалпақ әйелдерінің арасынан шықкан тұнғыш қызметкерлері қызық әйелдерінің тұрмысы қандай ауыр болса, алыстағы қарақалпақ әйелдерінің тұрмысы онан да ауыр. Еріксіз қалың малға сатылып, еріксіз күйеуге бару әйелге төмен көзқарас қарақалпақ бауырларымызда да құшті. Міне осындай каранғы әйелдердің азаттық жолында енбек ететін қызметкөр әйел Қаныгүл. Жолдастың өзі ауылда тұрганда кенес үкіметінің атын естімей жүргенде талай бейнетті көрген. Партия басшылығымен қызмет жүргізетін әйелдер бөлімі Қаныгүл жолдас өкіл әйел қатарына қызметке даярлап шығып отыр.

Қарымсақ келіні Жамиля.

Оку білім алсам, арттағы бауырларыма күрделі қызмет сіңіремін. Олардың сауаты ашылып, сана сезімі көтерілмей жәрдемдесермін деген оймен Жамилә жолдас оқуға түседі. Бірақ денсаулығы нашар болғандықтан оқуын аяқтай алмай қызметке жіберіледі. Қызметтен қашып, еріншектік қылу Жәмиләнің мінезі емес. Партияның берген міндеттін толық атқарады. Әуелі Жетісұдың әйелдер болімінің нұсқаушысы болып қызмет етеді. Әйелдер бөлімі заң жобасында ашылған қазақ әйелдерінің аздығын ескеріп Жамилә губерниялық сотқа

қызметке барады. Сот орындарында қазақ әйелдерінің ісі түседі. Жамилә сол әйелдерге заі айтып, кеңес айттып, жол сілтеп жөн көрсетіп отырады. Жәмилә жолдас келешекте жақсы заң қызметер болатын.

Баймағамбет келіні Шайзада.

Шайзада оқыған әйел. Оқыған әйелдеріміздің арасында білімін көпкө беруге аяғандар, үй күшік болып қашқанды жақсы көргендер, киім мен тамақтан басқаны білмейтіндер бар ғой. Шайзада ондай болып отырудың қазіргі дәуірде үят екенін жақсы білген. 1924 жылдан бастап окуын тастап қызмет етіп жүріп, баста Орынбордағы балалар үйінде тәрбиеші. Одан соң Ақтөбенің губерниялық әйелдер бөлімінің нұсқаушы болып қызмет етті. 1926 жылдан бері Ақтөбенің губернелік орынбасары болып қызмет етеді.

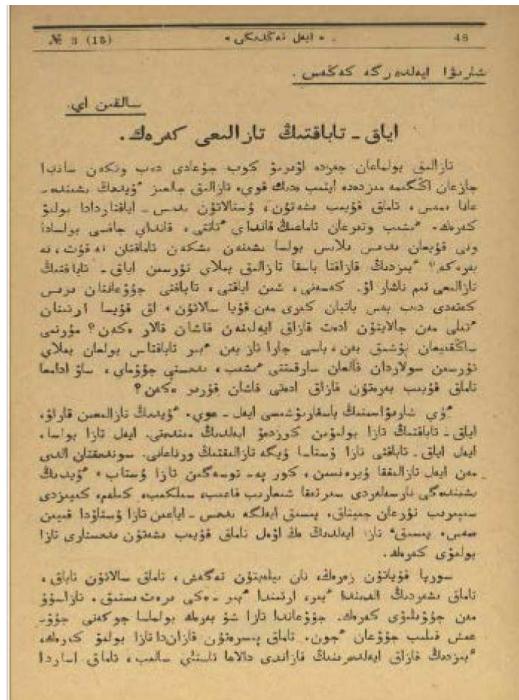
Тоқсан келіні Ұрқия. Ұрқияның жасы қазір 40-қа таяу. Бірақ жұмысқа көнілділік, зеректік жағынан жастардан ілгері. Көрер көзге ұяң кісі елемейтін болғанымен сөйлесіп кетсең Ұрқия бірталай әнгіменің басын ағытатын. Ол қазақ әйелінің үйреншікті кемшілік қорлық, зорлығының бәрін таныған. Жұмысқа араласа бастауыбылтырдан бері ғана. 1925 жылы Орал губерниясы, Жымпиды уезі, Бұлдырты балысында өкіл әйел болып жүріп, сауаташқыш мектебінде оқыған. Ең әуел осы мектепте жүріп сауатын ашып, партияға түсken. Мұнан соң ауыл әйелдері арасында ұйымдастыруши болып қызмет еткен. Өзінің қызметі келуі туралы Ұрқияның «әйел теңдігі» откен жылғы №11 журналының бетінде өлеңі басылды. Ұрқия қиялшыл ақын. Шала хат танитын білімімен ғане өлеңдер жазады. Ұрқияның өлеңдері Шолпан марқұмның өлеңдеріндегі қазақ әйелінің зарлы, аянышты өмірін суреттейді. Ұрқия қазір Қызылордадағы әйелдер курсында оқиды. Келешекте әрі жақсы қызметкер, әрі жақсы ақын болатын.

Қатарымыз жыл сайын көбейсін. Енді бірер жылдан кейін санымыз мұнан да көбеймек.

CAPA

Сара. Қатарымыз көбейіп келеді // Әйел тендігі. – 1927. – № 3 (15). – С. 21-25.

№17

АЯҚ ТАБАҚТЫ ТАЗА ҰСТАУ КЕРЕК

Тазалық болмаған жерде ауру көп жүгәдә деп өткен санда жазған әңгімемізде айтып едік қой. Тазалық үйдің ішінде ғане емес, тамақ құйып ішетіғүн, ұсталатын, ыдыс-аяктары да болу керек. Ішіп отырган тамағын қандай тәтті, қандай жақсы болса да оны құйған ыдыс лас болса, ішінен ішкен тамақтын не құт, не береке. Біздін қазакта басқа тазалық былай тұрсын аяқ табақтың тазалығы тым нашар. Кесені, табақт, шыны аяқты жуғаннан ырыс кетеді деп бесбатпан кірімен құя салатын. Ақ құйса артынан тілімен жалайтын әдет қазақ әйеллідерінен қашан қалар екен. Мұрны санқиған пұшықпен, басы жаратазбен бір табақтас болған былай тұрсын солардан қалған сарқытты ішіп, ыдысты жумай сау адамға тамақ құйып беретін қазақ әдеті қашан құрыр екен. Үй шаруасының басқарушысы әйел ғой. Үйдің тазалығын қарая, аяқ табақтың таза болуын көздеу әйелдің міндеті. Әйел таза болса, әйел аяқ табақты таза ұстаса үйге тазалықтың орнағаны. Сондықтан әйел тазалыққа үйренсін. Көрпө төсегін таза ұстап үйдің ішіндегі нәрслерді сыртқа шығарып қағып сіліп, кілем

–киізді сыйырып тұрған жинақ пысық әйелге ыдыс-аяғын таза ұстай да қын емес. Пысық, таза әйелдің ен әуелі тамақ құятын, ішетін ыдыстары таза болуы керек. Сорпа құятын зерек, нан илейтін тегеш, тамақ салатын табақ тамақ ішердің алдында алдында бір, артынан бір-екі рет ыстық сумен жуылуы керек. Жуғанда таза су болмаса, жөкені жуғыш болып жууга болады. Тамақ пісіретін казан да таза болу керек. Біздің қазақ әйелдерінің қазанды далаға тастай салып, тамақ асарда бірақ әйкеліп, сүық сумен шайқай салып, тамақ асуы мұлде дұрыс емес. Қазанның майы сүық сумен бір ақ жуғаннан кетпейді. ондай қазанда піскен тамақтың тазалығында не ғайып. Онан соң ожау, шөміш, шолпы, басқа уақыт керегенің көзінде тұрады да қазан қайнаганда, қазанға жуылмай, дәнeme етпей бірақ салынады. Бұл да тазалыққа қайши. Қазанды, аяқ табақты жуғанда бұларды да керегенің басында қалдырмау керек. Енді кесе, шыны аяқтың тазалығы туралы. Бізде бұл жағы да мақтаулы емес қой. Біреу ішken кесе, шыны аяқты жумай сұртпей басқа адамға шай құйып беруге болмайды. Мұнымен ауру жұғуы мүмкін. Кесе, шыны аяқты шай ішіп болған соң. Бір ішердің бір ыстық сумен жуып таза тастымалмен сұрту керек. Шәйнекті әр шәйдің алдында тазалап, шәмбесін қағып, жуу керек. Кей әйелдердің шәйнегінің іші кір-кір сыртыға сұртілген болады. Мұндай шәйнектің шәйі құсып көтеді. Жақсы шықпайды, дәмсіз болады. Сондықтан шәйнектің ішін таза ұстай керек. Аяқ табақты қалай болса, солай қоя салмау керек. Егер табылса ол ыдыстарды бір шкафқа, яғни аузы жабылатын абраға салып қойған жөн. Ол табылmasa қыстықуні үйдің текшесіне үстінен жауып қою керек. Жаздығуні аяқ табақты салып қоятын кигізден ойып істелген аяққап болады. Кесені, шыны аяқты салып іліп қоятын кигізден істелген кесе қап болады. Бұлар киіз үйде тұрғанда ыңғайлы нәрселер. Аяқ қаптың майы құрым – құрым болатындары тазалыққа жатпайды. Үйдис-аяқ таза болса, аяқ қап таза болады гой. Сондықтан көбіне аяқ табақтың өзінің таза болуын ескеरу керек. Ішінде қандай тәтті қазы – карта болғанмен, сырты сатпақ-сатпақ кір табақтан адам жиркенбей тамақ жей ме? Әрине жемейді. Тамағың мейлі көже, атала болсын ыдысы таза, кірсіз болса онда ішken ас әрі сіңімді, әрі тамақ болай ма? Әрине болады. Олай болса, шаруа қазақ әйел үйінде барынды базар қылып, бар тамағынды жаксы пысырып аяқ табағынды таза ұста. Тазалыққа үйреніп, балаларынды тазалыққа үйрет.

САЛҚЫНАЙ

Салқынай. Аяқ табақты таза ұстай керек // Әйел теңдігі. – 1927. – № 3 (15). – С. 48.

АУЫЛ ЭЙЕЛДЕРІНІҢ ЖАЙЫ

Кенес үкиметі эйелдерің көзін ашсын، білім алышпен бірдей жұмысына қатыссын деп отыр. Үкиметтің осы мейірімін елдегі қара шаруа еңбекші эйелдер де сезе бастады. Осымен қатар ауылдағы эйелдердің мұн мұқтажын алсақ, ауылдағы қызыл отау жанындағы эйелдерге арналышпен ашылған мектеп жоқ. Көшпелі сайлы мектептер бар. Бірақ эйелдер одан да, қақас қала береді. Себебі, ерлерінің жібермегені және үй шаруасынан қолдары босмайды. Эйелдердің аузынан мынандай сөздерге естуге болады. Үкиметк бىзге ерлермен қатар тенденция, бостандық берсе олармен қатар құқығымыз болса, біздің мұн мұқтажынызды неге қарастырмайды деп сұрауды қардайборатады. Эйелдердің тілегі өз алдымызға арталып, саяат ашқыш. Мектепбі саяи мектеп ашылса еken. Жай жатып оки берер едік дейді. Бұл мәселені талдап тексергенде түпкі мақсаты дұрыс актеріс кетпейді. Әлгі жоғарыда айтылған эйелдердің жиылып өтуге ынғайлыш қызыл отау ретіндегі көшіп жүретін меткептер ашылса еken. Болмаса ел эйеллдерінің жиылып оқитын орындары жоқ.

ФАЙНИЖАМАЛ

Файнижамал. Ауыл эйелдерінің жайы // Эйел тенденция. – 1928. – № 2 (26). – С. 16.

№19

ЖІТІҚАРА ҚЫЗЫЛ ОТАУЫНЫң ЖҰМЫСЫ. ҚОСТАНАЙ

Жітіқара ауданында 1-майдан бастап қызыл отау ашылды. Оның қасында сауат ашқыш мектебі ашылып, онда 28 эйел бىلім алыш шыққан. Бұдан басқа отау жанынан түрлі үйірмелер ашылды. Мәселең, эн-күй үйірмесі, газет үйірмесі, сауық-кеш үйірмесі тағы да басқалар. Айын бір рет отаудың кенесі жанынан және айына екі рет жалпы қара шаруа әйелдерінің жиылысы болып тұрады. Карапан мәселелер, жергілікті партия орындары мен комсомолдар жайынан ауылдық қосшы ұйымы, ауылдық кенес сайлау туралы. Отандың меншікті соты дәрігер орны болмаған мендей аудандық халық соты аудандық, дәрігер орнымен пайдаланып тұрады. Сонымен отаудың жазғы жұмысы осы ретпен жүрді. Қыскы жұмысы туралы тағыда жәйімен жазармын.

СМАҒҰЛҚЫЗЫ БӘДИФҮЛ

Смағулқызы Бәдифүл. Жітіқара қызыл отуының жұмысы // Өйел теңдігі. – 1928. – № 2 (26). – С. 18.

ӘМІРҚАН ТЕНДІК АЛДЫ

Әмірқан Қарақалпақ облысы, Шымбай округі 3-ауылда 1898 жылы туған. Қазақ әдетінше 3 жасында бесік болып, айттырып қойған. 12 –ге шыққанда әкесі өліп, шешесі 11-жасапа Қаражат дейтін кісімен жетім қалады. Сол елде бір байга жанданып, бір жылдай сирын сауып, тезегін теріп, еңбегін еш қылады. Үйтіп жүргенде елдің атқа мінер құрулары Әмірқанды 60-жастағы шалға сатпақшы болады. Әмірқан бұған барғанша суга кетіп өлеін деп, дприяның ар жағына жүзіп өтеді. Енді артына қараса қилюлар шешесін әурелеп, қызынды тауып бер деп қысып жатқанына шыдай алмай қайтадан жүзіп өтіп өзі келіп амалсыздан қулардың қолына түседі. Онда барғасын да баяндамай бір түнде қашып жолда адасып, әрен деп зорға үйіне келеді. Баяғы қулар бір ат алыш шалға қол-аяғын байлап бермекші болғанын сезіп, сол елдегі Садық деген жігітпен қашып кетеді. Мойнақ дейтін поселкіге келіп 4-жыл еңбек етеді. Ел арасы тынышталған соң өз жері Шымбайға келіп, Садық жұмысқа кірісіп, Әмірқанда қала тұрмысымен танысады. 1924 жылы партияга енеді. Сүйтіп жүріп кенес жұмысына араласады. Күйеуі бұған қарсы болып, жиы-

лыс мәжілістерге жібермей қоямын деп әуреленетін. Бірақ Әмірқан бұған көнбей өзінің жігерлі арқасында қатынасып жүреді. Жанада бір жағынан әйелдер жұмысына қатынасып әлімнің келгенінше істейді. Оқудың дәміне түсінген Әмірқан биылға 30-ға келгенде бала-шагаларын тастап өлкелік әйелдер бөлімінің курсына келіп отыр. Елдегі еңбекші әйелдер Әмірқаннан улғи алсындар! Тенденция жетіндер!

Әмірқан тендік алды // Әйел тендігі. – 1928. – № 3 (27). – С. 28.

№21

МЕН ҚАЛАЙ ҚЫЗМЕТКЕ АРАЛЫСТАМ!

Мен 1898 жылы Қызылорда уезінде, Қарағаншиелі болысы 1-ші ауылда туылдым. Егін егіп, күнелткен кедей адамның қызымын. Әкем 5 жасымда өліп жетім қалдым. Шешем әрікімге жұмыс қылып, мені бакты қылды. Қыз ер жеткен соң үйінде отыра ма? Қызыл әскер жұмысында бір адамға жолдас болдым. Бірақ бұл адам менің қызметке араласқаныма қарсы болған соң 1924 жылы айырылдым. 19-21 жылдары сол күйеумен бірге еріп Наманган дайтін қалада тұрдым. Онда қызыл әскердің киім –кешегін тігетеін мастерскойда қызметте болдым. Сол жылдары саут ашқыш мектебіне оқып, хат танитын болдым. 1924 жылдан бастап Қызылорда уезі, Шиелі болысында әйелдер арасында ұйымдастырушу болып қызмет еттім. 1925 жылы Мәскеуде болған болыстық ұйымдастырушылардың одақтық съезіне өкіл болып бардым. 1926 жылы өлкенің әйелдер курсына кіріп, 1927 жылы оны бітіріп қызметке шықтыйм. 1927 жылы апрельден бері Сырдария губерниясы, Түркістан уездік әйелдер бөлімінің бастығы болып қызмет еттім. 1925 дылдан бері комму-

нист партиясының мүшесімін. Сырдарияның 4-ші губерниялық партия конференциясының губерниялық партия комитетіне Қазақстанның 6-ы партия өлкелік партия комитетіне комитет болып сайландым.

ӘЗИЗА

Әзиза. Мен қалай қызметке араластым // Әйел теңдігі. – 1928. – № 3 (27). – С. 29.

Nº22

МЕН ҚАЛАЙ САУАТТАНДЫМ

Ақтөбе уезіне қараған, Елең болысы 6-ауылдың қара шаруа кедейінің қызымын. 1899 жылы туып, 18 жасыма дейін әкемнің тәрбиесінде болдым. Жасымда әкем қазақ молдасында оқуға берді. Бірақ онан ешқандай білім ала алмадым. Әкемнің қолында тұрганда үй ішінің шаруасы және бау-басқыр тоқу, жіп ииру және тағы да басқа істері менің мойнымда болды. 18 жас толғасын әкем қазақ әдетінше күйеуге берді. Ол күйеуіммен дәм тұзым жараса алмай, екі жыл тұрып айырлыпы, қайтадан әкемнің қолына келдім. Одан 1923 жылы Елең болысының азаматына Назарұлымен қосылып, осы күні сонымен бірге тұрамын. Күйеуімнің азырақ оқығанының арқасында Елең болысына шыққан қызыл отау жаңындағы саутсыздар мектебі оқытып, хат танытты. Сүйтіп

жүріп 1927 жылы партияға кандидат болып кірдім. Кеңеңс ұқіметінің езілген әйелдерге берген жемсін пайдаланып мінекей енді бізде жарыққа шығып отырыпмыз.

HAFIMA

Нагима. Мен қалай сауаттандым. // Әйел тенденгі. – 1928. – № 3 (27). – С. 33

№23

ПАРАНЖІМДІ ҚАЛАЙ ТАСТАДЫМ

Әкем қара шаруа кедей адам. Мен 1903 жылы тузылып, 15 жасқа шықпай-ак әкем мені төресінің ауырлығынан өзбекке күйеуге берген. Онда 1925 жылға шейін ауыр бейнет, көп қынышылықтар көріп келдім. 1926 жылға қарағанда Түркістан уезінде ашылған сауатсыздар мектебіне 15күн өтіп, сауатым жойылған соң бетке жапқан пәрәнжімді тастадым. Сол жылы өкіл әйелдер жиналышында өкіл болып сайланым, 1927 жылға дейін әйелдер арасында қызмет істеп келдім. 1927 жылы Мәнгөн қыстағында ашылған ½ айлық болыстық партия қызметкерлерін даярлайтын курста оқып оны бітірген соң, Түркістан уезі, Жанақорған болысына шығып Қызыл отауда бір айдай қызмет істедім. Осы күні әйедер курсында оқып жүрмін. Өзім күндік көрген, езілген әйелдердің

ортасынан білім ізден шыққандықтан ендігі алған білімімді бұқара әйелдер ортасына таратпақыпн.

ТҰРСЫНБАЙҚЫЗЫ АЛМА

Тұрынбайқызы Алма. Паранжімді қалай таstadtым // Әйел теңдігі. – 1928. – № 3 (27). – С. 34.

No24

КЫЗДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ТАРТУ ТУРАЛЫ

Қалалы жерлердің мектептерінде болмаса, ауыл қыстак мектептерінде әлі күнге дейін әйел қыздардың көпшілігі түгел оқи алмай келеді. Оған түрліше себептер бар. Бірінші, елдің надандығы. Қыз оқып не болады деп түсінуі. Екіншіден, қалың малдың кесірі. Ел ішінде қыз бала оқыса, көзі ашылады. Малға сатуға көнбейді, өзінің сүйгенімен кетеді деп ойлады. Ел ішінде әйел қыздар үшін арнаулы мектептің әйел оқытушының жоқтығы үлкен кедергі болса, қоныстың шалтай болу тағы бар. Осылардың кесірінен бірлі жарымдағы болмаса әйел қыздары оқи алмай келеді. Мысалға мынадай оқигаларды қөзімді көрді. 12 жасар бір қызды оқып жүрген жерінен хат танып келе жатқанда, қызы оқып молда болғанда не бітіреді деп, әкесі мектебінен шығарып алады. 10-11 ге келген тағы бір қызды оқып жүрге жерінен қыздың қайын анасы, қайын атасы менің балама бергің келмесе өзің біл, әйтпесе қызыңды оқудан шығарып ал деген сөзімен әкесі оқудан шығарып алады. Ел ішінде әйел қыздарды мек-

тепке қалай тарту керек? Ол туралы менің мынадай ұсыным бар: Бірінші, ауылдағы оқушылар кеңес партия қызметкерлер ел ішінде әйелдердің окуы керектігін түсіндіріп үтіт жүргіzsіn. Екінші, сайлауда қыздар үшін мектеп ашып, демалысқа қайтқан әйел оқытушыларды пайдалану. Үшінші, ел арасынан кілем тоқу, сұт, май сияқты шаруашылық артельдері ашылсын. Мұның қыздардың басын құрастыруға пайдасы көп. Және әр аудан «жойылсын қалың мал» қоғамын ашып, сол арқылы қалың мал, көп қатын алу әдеттерімен күрессін. Газет бетінде қалың мал туралы жазылсын. Хабарлар тез тексеріліп тұрылса, бұл да әйел қыздардың окуына жол ашар еді. Осы айтылғандарға ел ішіндегі партия, комсомол және әрбір көзі ашық азаматтар болы жұмыла атсалысса толық орындалар еді.

Қыздарды мектепке тарту туралы // Әйел теңдігі. – 1928. – №9 (33). – С. 26.

№25

САУАТСЫЗДЫГЫМДЫ ҚАЛАЙ ЖОЙДЫМ

Мен Қызылжар округі, Көкшетау ауданы 13-ауыл Қотыртас деген жерде туып өстім. Әке-шешем байдың есігінде өлгенше жалшылықпен күндері өтті. Мен өзім ес білгеннен былай қарай, 12 жасыма дейін бәйбішенің баласын көтеріп, қасы мен таяғын тараپ, айтқанын істеп келдім. 12 ге шыққанымда Қөлбайұлы Құтыбай деген кедейге күйеуге берді. 15 жасымда бала туып үй тіршілігінде болдым. Күйеум жасынан бейнет көргендіктен сыркатты бо-

лып жұмысқа жарамай калды. Енді күн көруіміз қын болғасынн, Қекшетау қаласына көшіп келдік. 1923 жылдан бері қарай өкіл әйел болып сайланып сауатсыздар мектебінде оқып, сауатсыздығымды жойдым. 1926 жылы партияга түстім. Сол жылы 1-майда әйелдер үйимдастырушылар курсында оқып, окудан шыққасын Өктөбір ауданында әйелдер үйимдастырушы болып істеп келемін.

ҚИССАМЕТТЕНҚЫЗЫ

Қисметтенқызы. Сауатсыздығымды қалай жойдым // Әйел теңдігі. – 1928. – №12(36). – С. 38-39.

№26

ЕСҚЫЗЫ САРА

Сара 1920 жылдан партия мүшесі. 1921-22жылдары комсомолдар әйелдер арасында жұмыста болған. 1922 жылдан 1923 жылға дейін Алматыда шығатын «Тілші» газетінің редакторы болып қызмет еткен. 1925 жылдан бері «әйел теңдігі» журналының редакторы. Өлкелік партия комитетінің қаулысы бойынша жуырда комиссарының алқа мүшесі болып белгіленді. Сара оқу комиссарында саясаттық ағарту бөлімінің ауыл өлкесіндегі жұмысын басқарды.

Есқызы Сара // Әйел теңдігі. – 1928. – №12(36). – С. 9.

ПРИЛОЖЕНИЯ

К части III «Судьбы женщин на переломе эпох»

Глава II «Член партии с ...года»: советское «Я» женщин-активисток

№1

ПРЕДИСЛОВИЕ

Документы личного фонда за 1936 – 1963 гг.

г. Алма-Ата.

Марьям Хакимжанова является одной из первых поэтесс Советского Казахстана, которая занимает особое почетное место в советской казахской поэзии.

Хакимжанова Марьям родилась 15 декабря 1906 года в Убаганской волости Тургайского уезда в семье бедного крестьянина.

В 1929 году с прибытием в г. Алма-Ату сбылась мечта Марьям Хакимжановой. Она поступила в школу взрослых, затем в 1931-1933 гг. занимается на Рабфаке при КазПИ им. Абая.

Марьям Хакимжанова с 1927 года развивает свои поэтический талант, который начал у нее проявляться еще с детства.

Деятельность поэтического творчества Марьям Хакимжановой начинается с 1930 года.

Стихи Хакимжановой Марьям имеют свои отличительные особенности, связанные с раскрепощением женщин. Вот почему с радостью Марьям Хакимжанова начала воспевать в своих первых стихах счастья женщин казахского народа, раскрепощенной Советской властью, ее участие в трудовой и общественной жизни страны, ее стремление к культуре и образованию.

Первый сборник избранных стихов М.Хакимжановой вышел в 1935 г., под названием «Женешем өлеңдері» («Песни моей невестки»), посвященный женщинам Советского Казахстана, затем вышел сборник стихов М.Хакимжановой – «На перевале» (стихи о В.И.Ленине, о комсомоле, о развитии экономики и культуры Советской страны, о жизни колхозников, о Чкалове, Джамбуле, Байсейитовой К. и др.).

В годы Великой Отечественной войны М. Хакимжановой написано большая поэма – «Маншук», о Герое Советского Союза, дочери казахского народа – Маметовой Маншук. И все чаще стали появляться другие стихи и песни Хакимжановой М. на страницах газет и журналов республики на темы Великой Отечественной войны.

В 1953 году появился сборник избранных стихов М.Хакимжановой «Ана-Махаббаты» («Любовь матери»), где печатались стихи о Родине, о счастливой доли советских женщин, о подвиге матерей, о молодежи, о малышах и др. Кроме того многие стихи М.Хакимжановой выходили в свет в сборниках произведений поэтов республики.

Хакимжановой Марьям переведены многие очерки, рассказы и стихи с русского и киргизского языков.

На злободневные темы по проводимым мероприятиям партии и правительства Марьям Хакимжанова регулярно откликалась и откликается своими очерками и статьями на страницах периодической печати казахской республики.

Свою трудовую деятельность Марьям Хакимжанова начинает в журнале «Эйел тендігі» («Равноправие женщин»), где она проявляет себя активным сотрудником журнала. Затем до 1938 года работает редактором газеты Домбровского района Оренбургской области. С 1938 года с возвращением в г. Алма-Ату Хакимжанова М. работает в Казгосиздате, в Союзе писателей Казахстана, в Институте языка и литературы АН Казахской ССР, в 1952 г. главным редактором Отдела книг журнала «Жаңа Омір», где ею же были отредактированы многие книги на арабском шрифте: сборники стихов Абая, Джамбула, М.Горького, Н.Хикмета. Также романы «Абай» (Ауэзова М.), «Ботагоз» (Муканова С.), «Караганда» (Мустафина Г.) и др.. с 1957-1962 гг. М.Хакимжанова работает главным редактором Издательства Казахской художественной литературы и с 1962 года является персональной пенсионеркой и продолжает свою литературно-творческую деятельность с прежней энергией.

М.Хакимжанова за плодотворную творческую работу в 1934 году избирается членом Союза советских писателей СССР и в 1939 году членом правления Союза советских писателей Казахской ССР.

Творческая деятельность М.Хакимжановой сочеталась с большой общественной работой. Хакимжанова М. неоднократно избиралась депутатом Алма-Атинского горсовета.

За плодотворную работу в области развития советской литературы М.Хакимжанова в 1945 году награждена медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945гг.» и Почетными грамотами Верховного Совета Казахской ССР.

В 1966 году общественностью республики была отмечена 60-летняя юбилейная дата со дня рождения М.Хакимжановой и за успехи в литературно-творческой и общественной деятельности награждена орденом «Знак почета» и Почетной грамотой Верховного Совета Казахской ССР.

Документальные материалы личного фонда Марьям Хакимжановой поступили в ЦГА КазССР в виде дара 24 декабря 1964 г. в количестве 10 кг.

В составе фонда имеются сигнальный экземпляр сборника избранных стихов «Жыр асуы» («На перевале») и рукописи отдельных стихов, рассказов, очерков, статей, выступлений, рукописи переводов стихов, повестей, письма от друзей и фронтовиков Великой Отечественной войны, личные документы.

В процессе научно-технической обработки сформировано 45 ед. хр. И составлена на них опись № 1. Крайние даты документальных материалов 1936-1963гг.

ЦГА РК. Ф. 1744. Оп. 1.

МАШИНИСТ ҚЫЗ

/ л. 1 / Надежда Матвеевна Суханицкаяны Текелі руднигінде білмейтін адам жоқ, Рудниктің қызметкерлері де, кеншілері де, былайша тұрғын халықтары да Надежданы «Машинист қызы» деп атайды. «Машинист қызы» деген ат Надежданың бойына қалыптасып, әбден сіңіп болған. Халықтың қалап қосқан аты оның жас келбетіне жарасып тұрғандай. Рудниктегі жұртшылықтың үлкендері сол машинист қызды өз баласында еркелесе, жастары өз бауырларында жақсы көреді. Олар өз орталарынан өскен жас маманды құрметтейді, мақтан етеді. Машинист қыздың тапжылмайтын табандылығын, көз жазбайтын көрегендігін, екі айтқызбайтын ұғымталдығын рудниктегі жастар еліктейді. Әрқайсыда өз істеріне үлші етеді. Қажымайтын қажырлығын, жалықпайтын жәтшілдігін үйренуге тырысады. Оның тыңғыштың ісіне сүйсіне отырып, аңыз ете сөйлейді. Адамға жақындығын, кішіпейіл жайдары мінезін, қаралайым қасиетін стігенде сол қызды өзің де ынтығасың. Жұртшылық жұмыла мақтаған әдепті жасты, адал еңбектің шеберін, коммунизм құрылышының озатын көрсем еken дейсің. Көздің нұры, көңілдің үміті, келешектің керемет адамын тәрбиелеп өсіру біздің Отанымыздың иглілікі ісі ғой. Сталин дәуірінің ерекше жастарын елге таныстыру, үлгілі істерін халыққа көрсете білу, шегіне жеткізе жазу біздің қалам қайраткерлерінің абырайлы міндепті. Сондықтан Текелі руднігінде машинист қызын әдейі іздел бардық.

Біз бірінші рет машинист қызбен рудниктің директорының орынбасары жолдас Еремеевтің кабинетінде кездестік. Орта бойлы, шағын денелі, қара дүрсін ғана киінген жас қызы жарқын жүзбен амандастып, жадырай түсті. Ол өз әміріне еркелей қарап, / л. 2 / ерекше мән беруде. Біз оның қайда туғанын, қай мектепте бітіргенін сұрадық. Ол аз бөгеліңкіреді де:

- Мен 1929 жылы тудым. Туган жерім Артемовск қаласының жанында Ленин атындағы поселке еді. Әке-шешем менің өте жас кезімде қайтыс болыпты. Содан мен Артемовск қаласындағы балалар үйінде тәрбиелендім. Туған атапанам болмасада жетімдік көргенім жоқ. Совет үкіметі мен коммунист партиясы қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқытпай аялап өсірді. Біздің тәрбиеленген үйіміз тамаша жақсы болатын. Мектебі, клубы, асханасы, моншасы, ауруханасы бәрі де өзінің қорасының ішінде еді. Адам баласының жауы гитлершіл фашистер қолдарымен қыйратып, сондай қасиетті мекенімізді өртеп жіберді. Марфа Александровна деген әйел біздің тәрбиешіміз болды. Біз оның атын атамай «мама» деп кеттік. Ол сондай жақсы, ақ көніл, алансыз кісі еді. Бізді өз баласында сүйіп еркелетіп өсірді. Күндіз біздің қасымызда жүріп, түнде біздің қасымызда ұйықтайтын. Марфа Александровна кітапты сондайлық көп оқыттын. Оқыған кітаптарының қысқаша мазмұнын әдемілеп тұрып бізге айтып беретін. Неше түрлі қызық ертегілерді айтып шек-сілемізді қатырып күлдіретін де. Маршактың, Бартоның, Сергей Михалковтың балалар туралы жазған тамаша өлеңдерін жаттатып, бізге хормен айтқызатын. Ойын-сауықпен қатар әртүрлі қолөнер жұмысына да баулып, кесте тіккізіп, шілтер тоқытып, сурет салдырып үйрететін. Сүйтіп біз баҳытты өмірдің аялы бесігінде, мейрімді аданың аймалаған құшағында күндей шалқып, айдай қалқып өсе бердік. Ай-

лардан ай, жылдардан жыл зымырап өтіп жатты. Менің жасым он бірге жетті. Мен өз классымдағы балалардың алдыңғы қатарлы оқушысы болдым.

/ л. 3 / 1941 жылы, 22 июнь күні бізді Марфа Александровна бастап саяхатқа алып шықты. Кең даланы еркін кезіп, күміс сулы өзенге құлаштай жүзіп, сахараның барлық сәулетін көзben көріп тамашаладық. Нешетүрлі әсем гүлдерді құшақтап кеше қалаға қайттық. Біз келсек қала халқы көңілсіз, абыржуда екен. Гитлершіл неміс басқыншылары опасызыңған Отанымызға басып кіргенін естіп қатты ызаландық. Байтақ Отанымыздың батыр халықтары қапыда кездескен қара бет жауға қарсы аттанды. Біздің мектептің оқытушылары да қару осынды. Толықсып тұрған тұрмысымыз шайқалды. Күн сайын соғыс дүбірі жақындай түсті. Алты жұз балаға ана атанған Марфа Александровнаның қабағы ашылуды қойды. Оның кең қеудесін кекті ашу кернегендей, жарқын жүзін өрт жалыны шалғандай өзгеріп кетті. Отанымыздың басына қатерлі күн тусада бізді ұмытқан жоқ. Аялап тәрбиелеуден жаңылған жоқ. Артемовск қаласының халқына эвакуация болғанда, біздің балалар үйін Түркіменстандағы Ашысай руднігіне көшірді. 1943 жылға дейін сол балалар үйінде болдым. Сол жылдың күзінде Ашысайдан ашылған ФЗО мектебіне ауысып оқыдым. Онда электровоз машинасын дайындастын бөлімді өте жақсы деген бағамен бітірдім. 1944 жылы мені осы Текелі руднігінің қарамағына жіберді. Менің өндіріс есігін тұнғыш ашқан жерім Текелі руднігі болады. Бұл жерге келгенімде мен 15 жаста едім. Жасымның жастығына қарағаным жоқ, Отан басына ауыр күн туганда менде бар қайратымды жауды жену жолына жұмсадым. Электровоз машинасы болып істегеніме алты жылға жуық уақыт болды. Осы уақыттың ішінде өзімे тапсырылған жұмыстың екі жұз, жұз елу профенттен кем орындағаным жоқ. Айлық табысым үш, үш жарым мың сом. – деп алтынның буына ұстағандай сары шашын желкесіне қарай бір сілкіп қойды. Оның сөйлеген сайын екі бетінде қан ойнап, кішірек / л. 4 / келген кекшіл көздері оттана түсude. Шагын қеудесінде күшпен қуаныштың моторы қатар зырылдап тұрғандай. Ол өзі өмір сүріп отырған сталин дәуірінде тұғанын мақтан көреді. Коммунизм құрылышының озаты деген ардакты атты ақтау үшін бар күш-жігерін жұмсауда.

Коммунизмге бет алған біздің еліміз сағатында сан алуан жаңаңықтың кілтін ашып, сан мындаған жас мамандарды оқытып, тәрбиелеп шығарып жаттыр. Біздің Отанымыз соғыс үшін, қан төгіс үшін әзірленбейді. Адам балсына бейбіт өмір құру үшін, баһытты тұрмыс жасау үшін оқыды, сол үшін еңбек етеді. Біздің халқымыздың тілегі бейбітшілік.

Ал капиталистер билеген елдерді алсақ олай емес. Оларда панасыз балалар аш-жалаңаш көшеде қанғырып, қайыр сұрап жүреді. Ұзақ күнге тіленіп алған қорегін жасболса тастың, қыс болса сарқардың үстінде отырып іshedі. Неше мындаған балалар аштан азапшегп өліп жатқаны бікіл дүние жүзіне мәлім. Америкада, Англияда, Жапонияда баланы мал орнына сататында әдеттер бар. Өсірсек Америкада еңбекшілердің көрген күні, тартқан азабы жан түршігерлік. Олар іштерінен шыққан балаларының аштан ісіп кеуіп өлгенін көрмей үшін өздерінің дұшпандарына сатуға мәжбүр болады. Еңбекші таптың күн көрісінің ауырлығы сондай өз баласын сатып жеуге көнген. Ондай дәрменсіз ата-аналардан бала сатып алатын арнаулы, орындар бар. Совет Одағында көп балалы аналарға миллиондаған қаражат беріліп, оларды ордендермен, медаль-

дармен наградтаса, Америкадағы баспасөз орындары бала сататындардың құлактандыруын ашықтан ашық жарияладап отырады. Оларда бала болашақ өмірдің қожасы деп қараушылық жоқ. Оларша болашақтың бәрі де тек қана мемлекетбасқарушылардың үрім-бұтағына арналған сияқты.

/ л. 5 / Біздің совет үкіметі мен коммунист партиясының ойлаған мақсаты қөздеген нысанасы адам баласының бақыты мен бейбіт өмірі. Бүкіл дүниежүзілік балалардың келешегін қорғау олардың өміріне төнген қауіп қатердің бәріменде жан аямай құресу Ленин-Сталин сияқты данышпан адамдардың басшылығымен талай жетім балалар жетілді, бірі ғалым бірі жазушы, бірі артист бірі офицер, бірі ұшқыш болды. Ол тек қана машинист емес. Сонымен қатар әнші де, кестеші де, спортшы да, қунделікті газет журналдардың белсенді окушысы да.

Мен шаршамаймын Шаршаша шалдығу деген адамның көңіліне байланысты. Менің көңілім қапа, өмірім жадау тұрмысым нашар, табысым мардымсыз болса қарап отырсамда діңкем құрып, дәрменсіз болар едім. Өзімді-өзім зорлағандада дәл осындай жадырай алмас едім. Мен Америкадағы жетім балалардай ескі моншаның ішінде сиыр қораның бұрышында, басқыштардың астында түнеп жүргенім жоқ. Менің ішкенім алдында, ішпегенім артымда Мен ерікті совет үкіметінің азаматымын. Өскелен жасының бірімін Өзімнің қалаған жұмысымды ойдағыдай істеймін, қалауымша дем аламын. Ол туралы Сталиндік конституцияда ашықтан ашық жазылған. Мен әке орнына әке, шеше орнына шеше болған Ұлы отаным үшін жан тәнімді аямадым. Жалпы адам баласының бақыты үшін, өмірі үшін, бейбітшілік туын көтерген данышпан Сталиннің қамкорлығы арқасында осындай дәрежеге жеттім. Сталин жолдастың әкелік жүргегі жетімдік дертінен, аштық азабынан мені қоргады. Мен оның алдында борыштымын. Адал еңбегіммен адамгершілік арыммен ақтауға міндеттімін деп есептеймін. Өзімді есірген Отанымды, өзімді оқытқан мектебімді өзімнің балалық шағымды өткізген тұған жерімді ешуақытта да ұмытпаймын. Қабағыма қарап, шашымды жуып тарап мандайыма шертпестен әллештеген / л. 6 / Марфа Александрованың аналық жүргегі, мейірімді келбеті көз алдынан кетпейді. Оның әр түрлі сөздері есіме түседі. Есіме түскенде көргім келіп сағынамын да. Мен оны ешуақытта да тумаған ана деп ойлаймын. Ол нағыз коммунистік тәрбие бере білетін ақылды ана. Оның жаны да жүргегі де сондай адад адам. Ол тәрбиелеген балалардың ішінен талай жақсы атақты адамдар шықты. Бірнеше советтер одағының Батырлары мен еңбек ерлері бар. Жоғары оку орындарында отлично оқытын окушылар бар. Мен солардың көбінен хат алып тұрмын. Солардың бәрі де Марфа Александровнаны жақсы көретіндерін, оның алдында борышты екендерін, одан хат алатындарын айтып жазады. Менде өзімे тапсырылған жұмысты жақсы атқарғаным үшін рудниктен жыл сайын мындаған сом сыйлық аламын. Осы жылдың басында Сталиндік бесжылдық жоспарды мерзімінен бұрын орындағаным үшін бір айлық жалақы мөлшерінде тағы да сыйлық алдым. Соны алған күні Марфа Александрованың туған күніне бес жұз сом жіберген едім. Алғаннан кейін жазған хатында былай деген екен- деп редикулынан алып хатты бізге ұсынды. Хаттың сөзі мынау:

«Сүйікті қызыым, Надежда Матвеевна! Құттықтаған теллеграммадан жазған хатың мен жіберген ақшанды алдым. Ұмытпай ескергеніңе көп раҳмет. Менің жасым елуге толды. Елу жылдық өмірдің отыз жылын өзің сияқты балалар

арасында өткіздім. Менің тәрбиемде болған талай ұлдарым мен қыздарымнан елуғе толғанымды құттықтаған көптеген теллеграммалар мен хаттар алдым. Жан-жактан келген сыйлықтарда алдым толды. Бұл маган зор куаныш, зор мақтан. Дүниедегі ең бақытты жастарға ана атанғаным сондай шаттанамын. Сталин сынды данышпан адамның өмір сүрген кезінде тұғаным куанамын. Адал ұл адап қыз өсіргеніме ризамын. Мен совет еліндегі бақытты а纳мын. Менің өсірген ұл-қыздарым

/л. 7 / Ұлы Отанымыздың игілігі үшін еңбек етеді. Мен қартаймаймын. Менің аналық жүргегім сендермен бірге. Сендердің қызықтарынды көріп, даңқтарынды естіген сайын мен жасара түсемін. Ана мен баланың арасындағы достық, мейрімділік жасасын. Ана мен баланың қамқоршысы болған адам баласының бейбіт өмір сүруіне жол бастаған Сталин жасасын! Деп аяқтаған хатын. Міне, біздің отанымызда балалар үйіндегі тәрбиеші ана мен тәрбиеленген баланың арасындағы достық осындай.

Машинист қыз қызара бөртіп, насаттанған пішінмен ана хатын ұқыпты түрде орап редикулына салды. Саналы түрде өскен салмақты совет жасының ерекше ісіне де, өзгеше мінезіне де таныстық. Осындай жастарымыздың саны көбейе берсін.

МӘРИЯМ ХАКІМЖАНОВА

ЦГА РК. Ф. 1744. Оп. 1. Д. 10. Л. 1-7. Заверенная копия.

№3

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ

/ л. 1 / Социалистік ұлы Октябрь революциясына дейінгі қазақ әдебиеті үстем тап бай мен бектің күшті құралы ескерілмес болып келді. Еңбектінің еңсесін басып өмірін келеке етсе, байлардың сән салтанатын байлығын озбырлығын мадақтап көп алдына көрдіңбе дегендей көлденең жатты. Солардың жауыздығын жалақорлығын, ұлмай үлгі етіп көрсетті, жиіркенбей жыр етті.

Күндік тұрмыста езіліп еңіреген теңдікке қолы жетпей өмір бойы өксуде жүрген еңбекті әйелдігінді бостандыққа оқуға, дүниенің жоқтығына шақырудың орнына дін шаригаттың әдет-ғұрыптың тұмандық түкпіріне сүйенди, жанды улады. Көкірегін жанарын жаска толтырды. Жарық дүниенің бетіне жалған перде құрып құдай аруақ жазмаш дегендерге табындырды. Әйел мәселесін аяқтап аудара салып, әйел тақырып еріккеннің ойыншығындаш шеше салды.

Қолдаса қайын емес құдай, аруақ, бақыт шын тілесен кетеді қаулап. Еріңнің екі қылма айтқан сөзін сыйласаң бір алланың нұры жаумак

Деп теңіне қосылмаған зорлықта, зомбылықта жүрген о дүниедегі жақсылыққа деп жұбатты.

/ л. 2 / Халқымыздың ауыздан ауызға көшіріп сақтаған қымбатты мұрагерлерінің бірі батырлар жыры. Осы батырлар жырындағы әйелдің образын шалып өтсек еркімен теңіне қосылып бақытты өмір сүргенін, оқып білім қуганын, ел бастап жұрт билегенін, қару алып жауға аттанып ел қорғаганын не

болмаса бойына біткен ерекше екендігін жаздыртып ортага салып халықтың игілігіне жұмсаған бірде-бір әйелді көрмейсіз. Қай жырды қай аныз өртегіні алсақта әйелдің бір басының бостандығы үшін азап шегіп өгей өмірден өксүмен өтеді. Міне біздің қазақ әйелінің сан ғасыр бойындағы көркем әдебиеттен алған ары осындай

Феодалдық әдет-ғұрыптан шыққан арсыздықты көре білген Абай «Бір сұлу қызы тұрыпты қан қолында» деген өлеңінде:

«Сән салтанат жұбатпас жас жүректі,
кімде болса тұргызған көксекмекті.
Мезгілі өткен дәуренді қуалаған,
Неғылсын бір қартайған қу сүйекті
Кәрі-жас дәурен өзге тату емес,
Ерікке көнді ет жүрек сату емес
Кімде-кім ұлken болса екі мүшел
Мал беріп алған менен қатын емес
Бай қартайса малына берді шалбыр
Мал өмірді жаңартпас құдай ұрғыр
Біреудің қызын алып малға сатып

Баяғыны іздеген қандай құрғыры» – деп көреген ақын соракы аймақты сол кездің өзінде ашық айтты. Өз дәуірінің үстемтабынан безіп, елдің еркіндігін, қазақ әйелінің бостандығын аңсаған дана ақын келешек қауымға:

/ л. 3 / «Жүргімнің тубіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын оныда ойла
Соктықпай сокпаксыз жерде өстім,

Меңмен жалғыз қүрестім кінә қойма» – деп арызын айтты, бар қазынасын тартты. Қазақ әйелдерінің теңсіздігін жасқанбай, жалтақтамай ашық айтты.

Социалистік ұлы октябрь рефолюциясы алғашқы құндерінен бастап бүкіл дүниежүзін екіге бөліп. Қанаушы таптық бұқараға жауап келген қаза туманың өз бастарына түріп тастан енбекші тапқа еркін дүниенің есігін кеңінен ашты. Таршылықта торығушылықта келген пролетиариат диктатурасымен бірге қол ұстасып қазақ енбекші бұқараасында Сталин партиясының тоңірегіне топтасты. Осы таппен бірге қазақ енбекші әйелдеріде бір кісідей бірлік көрсетіп коммунизмнің бостандық туының астына жайылды. Аңсаған бостандық туының саясында адамдық правосын қолына алды. Қазақ әйелдерінің қамқоршысы каммунист партиясына сенімді көмекшісі камсомол ел түкпіріндегі езілген әйелдердің ең жақыны болды. Оларға совет занын жеткізіп, бостандық есігін ашқан оку өнер сарайын көрсеткен көздеріндегі дін шенін алып жарыққа жеткеген

/ л. 4 / Камсомалдардың еңбегін әсіресе біз ұмытуға тиісті емеспіз. Еңбекшінің жырын жырлаған еңбекті әйелдің теңдік правасын жақтаған газет журналдарда ел түкпіріне ерінбей жеткізген Лениншіл жастар тобы болатын. Совет қазақ әдебиетінің алғашқы дәүірін алып қазақ әйелдер бостандығын бірінші жырлаған камсомолдар екені даусыз.

«Таң атты жарыққа шық қазақ қызы
Еріді құншығыстан құңдік мұзы
Камсамол інің келді сүйінші деп
Бой ұрды бостандыққа жердің жузі» – деп білдірген еді.

Бойы өсіп, бҰғанасы қатпаған қазақтың жас совет әдебиеті өзінің жарыққа шыққан күнінен бастап әйелдер образын жасауга қалам сілтеді. Күндікте күнірекен әйелдер өміріне күніне туды. Қаясаған феодал дәуірінің қурап болып келген әдет-ғұрыпқа күрсесе шықты. Өткен өмірдің өткелесінде дегеніне жетпей отқа күйіп, аңға жем болған махаббат құрбандары «Сулу шаш», «Құралай ару» поэмаларын тудырыды.

/ л. 5 / Жаңа өмір жаңа тұрмыс жаңа жүртшылықтың өскелең тілегі, түрі ұлттық мазмұны социалистік пролетариат әдебиетімен мәдениетінің іргесін бекітіп, қабыргасын қалай бастады. Осыған байланысты жаңа тақырыптарға жазылған үлкенді кішілі бір қатар шығармалар туды. Бұлардан қазақ әйелдерінің алған орны совет үкіметі арқасында күндік тұрмыстан басында окуға мәдениетке үміттену өз еркімен сүйгеніне қосылу, әдет-ғұрып, салт-сана мен куресу сияқтылар болатын. Мұның өзі сол кезде үлкен өзгеріс, зор қуаныш сияқты еді.

Күн санап адам баласының өмірі ілгері басқан сайын оның тілегі де талабы да қүшейіп атқармак. Солай юолғандықтан қазақтың жас әдебиетінің алдына таудай міндеттер қойылды. Халықтың қойған талабын орындау үшін халық тілегіне сай болу жайында әдебиетіміз өз басынан талай қызын кезенді өткізіп талай есе түсken асудан асты. Ұлтшыл –байшыл таптармен тайталаса отырып қанатын жайды. Ленин-Сталин бастаған каммунист партиясының күнбе-күнгі басшылығымен туысқан орыс халқының алдыңы қатарлы жазушыларының көмегі арқасында

/ л. 6 / Қазақ жазушылары курделі еңбектің жемісін халқымызға ұсынды. Совет үкіметі тұсындағы өндірістен бұлардағы қазақ әйелдерінің бейнесі елдігімен тең правалы саналы азамат, сауатты мәдениетті социалистік қоғамның байсалды мүшесі болғанын көреміз. Калхоз совхоз белсенді белді қайраткерлері екенін ісімен аңғартады. Партия совет орындарында қажымай талмай сенімді қызмет атқарып жүргеніне сүйсінесін. Өздеріне теңдік әперген, бақытты өмір жасаған көздерін ашып жарық дүниенің жайсаң екендіктерін дүниежүзіне танытқан ұлы қосеміміз Сталин дәуіріне шексіз берілген қазақ әйелдерін жазушыларымыз үмітсіз емес.

Бір кезде от басып, ошақ қасында отырган үй тұрмысының күні боп келген қазақ әйелдерінің арасынан шыққан алтын қазыналарын бойларына сақтаған өнерпаз аналарымыз кәзірдің өзінде бізben бірге мәдениет майданында жүр. Домбыраға жан берген күйіші ана Дина, Көмейінен жыр төккен қарт бұлбұл

/ л. 7 / Айманқұлдердің атын мақтандышпен айтамыз.

«Таразының салмағын,
Тартылмаса кім білер
Байлық, даulet молдығын
Артылмаса кім білер
Ақ семсердің асылын
Жабылмаса кім білер
Сол секілді менің де
Ішімде гауһар барлығын,
Сейлемесем кім білер
Қатарға бұрын енбеген
Тенденкті мендегі көрмеген
Сталиниң қадірін.

Біз білмесек кім білер
Су қадірін біледі.
Қанап ішсе шөлдеген
Шөл қадірін біледі
Бұрын жарық көрмеген
Ер қадірін біледі
Үздік шықса өндеген
Сталиннің дарыны
Сенімінді қандырды
Жарығына жарыдым
Ағарған шашым көзімде,
Жамау тігү орнына
Қолға қалам алдырды
/ л. 8 / Төмен қарау орнына

Кіяға көз салдырды Міне бұл жырында ақын ананың жан сырын аналық тілегі, Сталинге деген сүйіспеншілік мейірім ашық айтылған.

Қазақ совет әдебиетінің ең бір шарықтай өсken кезеңі кешегі болып өткен Ұлы Отан соғысына байланысты. Неміс басқыншыларынан қарсы жүргізілген Майдан мен тұтасқан жауынгерлік қимылдарын көрсететін көркем әдебиет казынасы көбейді. Қалам қайраткерлеріміздің жазушылық шеберлігімен бірге отанышыл идеясының өсkenін байқаймыз. Халқымыздың жауына бас имейтін асқан жауынгерлік ата дәстүрін отанышыл қасиетін, болаттай беріктігін каммунист партиясына берілгендейді әр жүйрік өз әлеміне суреттейді. Бұл кезеңде шыққан прозамен поэзиядағы қазақ әйелдерінің образына үңіле қарасак жоғарыдағы айтқанымыздан әлде қайда бөлек тұлға.

Октябрь революциясының өз түлегі Ленин Сталин камсомолының қатарында өсіп жетілген, совет мектебінде оқып тәрбиленген Мәнішук Мәмбетова мен Әлия Молдағұлова қазақ әйелдерінің одан аса күншығыс әйелдерінің тарихында болмаған

/ л. 9 / Бұрын көзге түспеген ерекше бір биік шың. Олар өздерін өсірген Ұлы Отанның неміс басқыншыларынан қорғау үшін қан майданға өз қалауымен барған болатын. Алтын арайлы туған жерінің ыстық жүректерінің ақырғы демалысымен жылытты.

«Әңгіме армияға жәрдем беру, оның арасында агитация жүргізу тұрасында болса, әйелдер соғыс жағдайында да еңбек етіп жұмыс істей алады. Әйелдер осының бәріне де белсенді қатысу керек, қызыл армияның қамын жейтінін ол үшін жан тәнімен аямай қызмет қылатын қызыл армиямыз көретін болсын деген еді. Владимир Ильич Ленин 1969 жылы сойлекен сезінде. Ұлы көсеміміз Лениннің осы сезін жандарын қия отырып іс-жүзінде орындаған патриот қыздар қазақ халқы мақтан етеді. Олардың атағына сай істеріне лайықты сүйінерлікте шығарма беруді ақын жазушыларымыздан жүртшылық күтүде Елеулі кемшіліктері бола тұра поэзия жанры үлкенді кішілі бір сыйыра жұмыстар істеді. Ал қалам төсөлген жазушылық шеберліктерді қалыптасқан аға жазушыларымыз батыр қыздардың образын проза, драмажанрларында көрсете алмай келеді.

/ л. 10 / Күн сайын сағат сайын ілгері басқан өміріміз бұл жауапты міндетті орындауды қалам қайраткерлерінен тілеуде.

Майданың тілегіне талабына сай жүргізілген талдау еңбек жарығын суреттейтін бір қатар көлемді көркем шығармалар жарыққа шықты. «Шығанақ», «Жас тұлектер», «Жанартау», «Сырдария», «Милионер» тағы басқалар болды. Бұларды мәдениеті өсken өресі жазылған саяси қаруланған. Орыс батыс әдебиеттерімен танысқан социалистік қоғамның интеллигентиясы окуда.

Соғыс кезінде өнеркәсіпте ерекше көзге түсken, ауыл шаруашылығында жан аямай әскерлердің керегін әзірлеп жетістірген сан алуан еңбектің иелері окуда олар өз еңбектерін мақтан етеді, сол туралы жазылған шығармаларды електерінен өткізіп ерекшелейді. Көркем суретtelген шындыққа сүйеніп қолайсыз жерлеріне күйіне қарайды. Біздің қазіргі дәуіріміздегі оқушыларымыз өз пікірін айта алғын шығарманың кемшілігін көрсете алғын окушы. Майдан жарығына белсene қатысқан кітеп уақығасын өз басынан кешірген окушы сондықтанда олар сан көзімен қарап шығарманың маңызын таразылағанына тартпақ

Еңбек майданының жауынгерінің көпшілігі әйелдер болғаны рас. Қандай алып өндірісте өнеркәсіп ауыл шаруашылығында бұрын болып көрмеген тамаша әйелдеріміздің образы шын мағынасында жекелеп шықкан жоқ.

/ л. 11 / Корыта келгенде айтарымыз мұндай шалып өткен қысқа мақалада барлық шығармадағы әйелдер образын талдап жату мүмкін емес. Сондықтан екі дәуірдің өзгешелігімен қазақ әйелдерінің адам өмірінде болып көрмеген дәрежеде өсkenін олардың бойына, ойына сай әдебиетіміздің өсkenін ғана айтып үлгердік

Қазірде қазақ әйелдерінің ішінде Сталиндік сыйлықтың лауреаты, социалистік еңбек ерлігі көркем өнерге, ағарту қызметіне енбегі сінген қайраткерлер, ғалымдар дүниежүзілік рекорд жасаған әйелдеріміз бар. Келешекте ақын жазушыларымыз асылдардың шын мағынасындағы образдарын көркем шығармаларында жазады деп сенеміз.

М. ХАКІМЖАНОВА

ЦГА РК. Ф. 1744. Оп. 1. Д. 12. Л. 1-11. Подлинник.

№4

СТАТЬЯ «О ЖУРНАЛЕ ДЛЯ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА»

/ л. 1 / «Сталин жолы» журналы республикадан шығатын көп журналдардың бірі бола тұрса да, оның өзіне тән ерекшелігі бар журнал. Бұл журналдардың негізгі оқушылары он мындаған қарапайым қазақ әйелдері.

Қазақстанның жері байтақ, елі қашық, қанатын кең жайған кестелі республика екені өздеріңізге айдан анық. Сол байтақ жер, қашық елдердегі еңбекші әйелдеріміздің қолына сүйсіне алып, қызыға оқитыны, кунделікті өміріне керекті басшылық алғатыны осы. «Сталин жолы» журналы.

Бұл журнал тек Қазақстан көлеміндегі қазақ әйелдеріне ғана тараپ қоймайды. Бұл журналды Өзбекстан, Қыргызстан сияқты түсінкіл республикаларда тұратын қазақ әйелдері де алдырады. Чкалов, Челябі, Омбы, Сверд-

лов облыстарында тұратын қазақ әйелдері де алдырады. Сондықтан «Сталин жолы» журналының оқушысы көп, өрісі кең, беделі артық жатқан журнал.

/ л. 2 / «Сталин жолы» журналының көлемі небәрі үш-ақ баспа табак қағаз бола тұрсада, оның қамтыйтын тақырыбы орасан көп. Сондықтан бұл журналды колхозшы әйел де, малыш әйел де, оқытушы әйел де, кенші әйел де, дәрігे әйел де, завод-фабриктерде де жұмыс істейтін жұмысшы әйел де, тігінші әйелдер де, аспазшы әйелдер де, ғалым әйелдер де, қызметкер әйелдер де, оқушы қыздар да алады, оқиды. Осында сан алуан оқушылардың алдында, журналдың абройы да орасан зор. Соған қарай журналымыздың тиражы жыл санап емес, күн санап көбеюде. Оны айтпаска болмайды. Мысалы: 1952 жылдың басында журналдың тиражы 20000 болса, сол жылдың соңында 25000 болды. Ал 1953 жылдың басынан 30000 дана болып шығып отыр. Соның өзінде күн араламай –ақ «Сталин жолы» журналын киоскілерден таба алмайсын. Шынынды республикамыздан 30000 дана болып шығатын бөтен журнал жоқ.

/ л. 3/ Ал енді, осында өрісі кең, асуы тез, оқушысы көп, халыққа сондайлық жақын, беделді журналымыздың ішкі дүниесін де атқара қарап, аудара сынап көруіміз жөн сияқты. Бүгінгі мәжілісіміздің тілегі де сол болар деймін.

Күні бүгінге дейін «Сталин жолы» журанлы өз оқушыларының рухани тілегін қанағаттандыра алды ма? – деген сұраққа келсек, толығынан қанағаттандыра алды деген жауапты іркілмей айта аламыз.

Қазақстан республикасы, Советтер Одағында басқа республика сияқты күн сайын гулденіп келе жатқан республиканың бірі. Оның бұқара жүртшылығы да алға қарай ұмтылып, ілгері басатыны табиғи занды. Сол жүртшылықтың бір саласы қазақ әйелдерінің де тілек-талабы күн сайын өсүде.

/ л. 4/ Советтік Қазақстанның бір кездегі артта қалған еңбекші әйелдері Сталиндік Конституцияда жазылған ұлы праволарын жүзеге асырып, республикамыздың саяси жіне өндірістік, әлеуметтік тұрмысына белсене қатынаса отырып, елеулі үлес қосуда. Коммунистік партия мен совет үкіметі еңбекші әйелдердің мәдени тұрмысын, рухай тілегін, жалпы білім дәрежесін көтеру жөнінде орасан көп жұмыстар істеп, қолайлы жағдайлар жасап отыр. Сол үкіметі мен коммунист партиясының халыққа жасап отырган итілікті қамқорлығының арқасында, біздің бейбітшілікті сүйгіш еліміз қазірде социализмнен бірте-бірте коммунизмге өту ісін толығынан жүзеге асыруда. Сондықтан әрбір саналы совет азаматы өзінің халыққа қарай, қабілетіне қарай, біліміне қарай қай салада болсада өз пікірін ортага сала отырып, тиісті көмегін көрсетуге міндетті.

/ л. 5/ Шынын айтқанда мен сыншы кісі емеспін. Мен, тек, журналдың катаардағы қарапайым оқушыларының бірімін. Сондықтан бүгінгі мәжілісте өз пікірімді ортага салуды жөн гой деймін.

Менің токтайын дегенім 1952 жыл мен 1953 жылдың алғашқы жартысында шықкан «Сталин жолы» журналында басылған әңгіме, очерктер туралы.

1952 жылдың он екі санында онбеске жақын әңгіме, очерктер басылған. Оның ішінде оригиналды шығармалар да, аудармалар да бар. Аудармалардың ішінде: Павленконың «Жарияланбаған әңгіме» деген еңбегінен үзінді берілген журналдың екі санында. Тұысқан қытай халықының көрнекті жазушысы Цао Миннің «Біздің аудандық басқарманың председателі» деген еңбегі Петер Випптиң «Декабрь күндерінің бірінде» деген әңгімесі, Илья Туриннің «Ақ ки-

моно» деген әңгімесі, Анна Зегерстің «Деоегатканың қызы» деген әңгімесі, / л. 6 / Галина Николаевнаның атақты «Орақ үстінде» романынан басылған үзінді, 1953 жылғы бесінші санда Борис Горбатовтың «Донбасс» романынан басылған үзінді, тағы осылар сияқты аудармаларды берудің үлкен саяси мәні бар, өте орынды. Біздің окушылармыздың мұндай шығармалардан алғын үлгісі те көп. Олар : Қытайда, Кореяда, Германияда, Жапонияда тағы солар сияқты шет елдерде не болып жатқанын, олардың халқы не үшін құрсетеп жатқанын біздің еңбекші әйелдеріміз осындай шығармалардан оқып біледі. Сондықтан мұндай еңбектерден келешекте де үзінді беріп тұрудың саяси тәрбиелік маңызы зор.

Енді аудармалардың ішіндегі кейбір аудармаларға келейік. Мысалы: Анов жолдастың «Колхоз председателі» деген очеркін алсақ тым солғын, қарадүрсін жатыр. Бұл очерктің ешқандай окушыларына беретін әсері, тәрбиелік нәрі, үлгі аларлық мәні көркемдігі жоқ, идеясы нашар шығарма. Мүмкін аударма солай болып шықса, онда¹⁶³ кінә аудармашыдан.

/ л. 7 / Осы очерктің ұзын ыргасы мынандай: – Біздің үйлену тойымыз күні, – дейді Раушан майданда қаза тапқан ерін еске түсіріп, – Айтқали маған: «Мен коммунистпін. Мениң өмірім партияның ұлы ісіне арналған. Келешекте сен де коммунист боласың. Сенің де өмірің партия ісіне арналады. Біз екеуміз оқытын боламыз. Біздің өміріміз күн нұрындай жарқыраған, бақытты болады,-деген еді», – деп басталады очерктің өзі. Бұл келтірген шұмакта ешқандай очерктің көркем тілі де, желісі де жоқ. Бұл тек саяси консультация. Бірін-бірі сүйіп қосылған екі жас (қызы мен жігіт) қосылу тойының үстінде бір – біріне мұндай саяси сабак, үгіт насхат айтып отыруға мүмкін емес. Шашымыз енді ағарды болмаса, болмаса бізде қызы болып көрінгенбіз де. Осы Раушан 1946 жылдан Батыс Қазақстан облысындағы Карл Маркс атындағы колхоздың председателі болат. Колхоз алға басады, байыйды. 1949 жылы Раушан Қазақстан большевиктерінің 4 съезіне қатысады.

/ л. 8 / Съезд Раушанды Қазақстан Орталық партия комитетінің мүшелігіне сайлайды. Раушан Қазақстан большевиктерінің 5 съезіне де делегат болып келеді. Қазақстан Орталық партия комитетінің мүшелігіне екінші рет сайланды, сол келгенде съезд құрметтіне ұйымдастырылған көрмені көреді, оның ішінде өзі басқарған Карл Маркс колхозын бейнелейтін де бірқатар дүниені көреді. Міне очерктің бар компазициясы осы. Енді осы очерктің тіл жағына келейік: мұның қалай басталғанын айтып кеттім жоғарыда. Орта кезінен бір абзацты оқып берейін:

- «Раушан бетегені бырт-бырт шайнап, шөптің тәуірін ғана таңдал жеп, жайылып жүрген отарды қырағы көзімен тегіс шолып өтті. Жайылымына, бағына сай койлар да күйлі еді. Бірақ председатель Мұқанға кейбір орынды кеңестер беріп кетуді де ұмытқан жоқ ».

/ л. 9 / Құрметті журнлды оқушы жолдастар!

Бұл келтіріп тұрған үзіндіде «бетегені бырт-бырт шайнап» тұрған қой емес, колхоз председателі, манадан мақтап отырган коммунист Раушанның өзі болып тұрған жоқ па? Мениң ше солй. Ал жайылып жүрген мал емес, «отар» болып тұр. Мұны оқыған мындаған емес, он мындаған әйелдеріміз күлгендегі шығар бұған, сонымен қатар түсінбеген де болар. Мұндай өрескел қатаны әрине Анов жол-

¹⁶³ Далее зачеркнуто өзі біледі

дас жіберіп отырған жоқ, осы очеркі аударған редакция қызметкері жіберіп отыр. Бұған қарағанда редакция қызметкерлерінің олақтығын да, салақтығын да көру қиын емес. Дұрысында: «Мал жайылымына келіп тоқтаған Раушан, жан-жағына көзін салса, жасыл бетегені бырт-бырт шайнап жатқан отардағы қойды көрді» десе болар еді. Онда сөйлем құрылышы әрі түсінікті, әрі ықшам болып шығар еді.

/ л. 10 / Меніңше автордың орыс тіліндегі текстісі бұлай жазылмаған болар деймін.

Шынында очерк деген көркем шығарманың бір саласы. Ол кең отырып көргеніңді башалап айта беретін повест роман емес. Очерк дегендер, оқып жөнелгенде оқушысын тарта, қызықтыра, ерте отыруға міндетті. Ал аяқталғанда да оқушы тамсанып қалатында болуы шарт. Олай болса біз сөз ғып отырған Анов жолдастың очеркінің аяғы оқушының тілегіне сай болып шықпаған. Бұған мысал үшін сол әңгіменің соңғы абзацының өзін оқып берейін:

«...Съезд залындағы саналуан көрмелерді аралаган Раушаннның көз алдынан кең байтақ Қазақстанның алып құрылыштары, темір жол траптары, каналдары тізбектеліп өтіп жатты. Гүлденген колхоздар мен совхоздар арасынан Раушан өзі басқаратын Карл Маркс атындағы колхозды да көрді. Ол алыптар ішінде Раушан көзіне ноқаттай болып көрінді. Алайда, өзінің колхозы қарыштап алға басып бара жатқан республикамыздың әмірінде өзіне сай орын алатынын жақсы түсінді.

/ л. 11 / Съезд зор сенім көрсетіп Раушанды екінші рет Орталық партия комитетінің мүшелігіне сыйлады»- деп аяқталады очерк.

Міне, жолдастар! Очертің ең түйінді жерінің кескіні осындаі. Осы сейлемдерден, осы абзацтан не ұқтыңыздар? Ауыз тұшырылқтай, есте қаларлықтай, көнілге қонымды, жүрекке жылы тиетін жатық келген бір сөйлем бар ма осының ішінде? Әрине жоқ. Барлық құрылыштың, өндірістің атын тізе бергеннен сейлем құрылмайды. Қайта оқушының басын қатырып, ойын шатастыратын, мағынасыз түсініксіз бірдене болып шығады.

«Гүлденген колхоздар мен совхоздар арасынан Раушан өзі басқаратын Карл Маркс атындағы колхозды да көрді дейді жазушы.» Дұрысында бұл көрмеген, колхоздың өзі көшіп келмегені бәрімізге де аян. Бірақ очерктің айтуынша «көшіп келген екен» дейсін.

/ л. 12 / «Съезд зор сенім көрсетіп Раушанды екінші рет Орталық партия комитетінің мүшелігіне сыйлады» деп барып тоқтады. Бұл сөйлемге қарағанда Раушан бүкілодақтық коммунист партиясының Орталық Комитетінің мүшелігіне сайланған екен деп ойлап қаласың.

Дұрысында «съезд зор сенім көрсетіп, Раушанды екінші рет Қазакстан Орталық партия комитетінің мүшелігіне сыйлады» деу керек еді.

Қорыта келгенде айтарымыз жолдас Ановтың бұл очеркі өте нашар аударылған. Қоркемдігіде, идеясы да, тіліде солғын, әсерсіз жатыр. Шығарманың ең керектісі идеясы мен тілі. Сондықтан да заманымыздың дана жазушысы, советтік көркем әдебиеттің атасы, шебер ұстазы Алексей Максимович Горький тіл туралы былай дейді. «Тілдің өткірлігі үшін, мағыналық дәлдік үшін, тазалық үшін күрес-мәдениет құралы үшін күрес.

Ал, оригиналды шығармаларға келсек бірқатар тәуір жазылғандары бар. Бұлардың ішінде атап кетуге тұратындары: Шора / л. 13 / Баевтың «Біздің

ауылдың депутаты» деген әңгімесі, Сарқасқаевтың «Мінез» атты әңгімесі, Нұршайховтың «Нәзигүл» әңгімесі, Тоқмағамбетов Әлішердің «Ойланбаған опығар» деген әңгімесі, М.Тиесовтың «Ғылым шынына» деген әңгімесі, Сәбит Мұқановтың «Коммунизм оттары» деген әңгімесі, Қ.Құттыбаевтың «Ана кегі» деген әңгімелері бірқатар тәуір жазылған әңгімелер. Бұлардың ішінде бір айта кететін нәрсе кейбір шығармаларда орынсыз қолданған сөздер де жоқ емес. Мысалы: Сәбит Мұқановтың «Коммунизм оттары» атты әңгімесі журнал оқушыларына үнайтын әңгіме. Осы әңгіменің кейбір сөйлемдері қызық құрылған. Мысалы: – Бір тұста, болғам тиғен рельстің даусы құлағыма ұнамай кетті. Бұл несі деп маңдайымда жанған әлнетр фонарының жарығын түсіріп, сығалай карасам, рельстің ортасы шатынап сынып тұр.

- Апырай! – деп қалды тыңдаушылар.

- Төңірегіме қарасам жан жоқ. Артымдағы разъезде алдындағы разъезде емес. Белбеуіме ілген бел фонарым да бар еді дейді автор. Темір жол қызметкери Иманәлінің маңдайынан да, белінен де электр фонары жанып тұр. Алды-артындағы разъездер алыс жатыр. Сонда электростанциясы Иманәлінің өзі болғаны ма Осы арасы оқушыларға көмексі. Электр арбашықпен, Бұл радио торабы, осы маңды айнала қоршай алысты-жақынды орналасқан колхоз отарларының құлағы осы үй деген сияқты құлакқа жат естілетін кейбір сөздері орынсыз кеткен. Электр арбашық дегенише соның орысша атының өзі берілсе, әлдеқайда түсінкті болар еді. Бұл кемшіліктер әрине автордықы емес, редактордықы. Қолына түскен материалды қарап, орынды редакция жүргізу, редакция қызметкерлерінің міндеттері. Бұл жерде редактор жолдас өз міндетін Сәбиттің беделіне сатып жіберген көрінеді.

1953 жылы дурналдың төртінші санында Райымқұлов жолдастың «Ажар» атты әңгімесі басылған. Әңгіменің тақырыбы колхоз / л. 14 / жерінде питомник өсіріп, колхоз жерінде орман алқабын орнатуға бел байлаған технорук қызы – Ажар туралы. Жазушының идеясы оте жақсы. Бірақ әңгіме тақырыбына сай болып шықпаған. Әңгіменің аты Ажар болғанымен, ішкі дүниесі ажарлы, тартымды, тілі орамды болған. Оны башалап, талдаң жатудың қажеті жоқ. Тек қана сөйлеген сөзіміз дәлелсіз бодмас үшін, әңгімeden мынандай бір шумақты оқи кетейін. «Өз пікірін осылай деп қорытқан Ақатай үстіне жамылған ақ простиляны басына таман тартып, төсекте бір аунап түсті де көзін жұмды. Бірақ бәрібір үйқы келер емес. Өңерктен қудерін үзгеммен басқа жағдай оған ерік берер емес. Желпи өткен жібек желге сілкініп қалған шөптердің бағдарында шыр-шыр етіп отырған шегірткелердің үндере, сонау тұн даласын үйқысынан оятып шөп шапқан самоходкалар Ақатайды елегізітіп көзін қанша жұзса да тербеле берді. Дейді очерктің орта шенінде. Ал, тыңдаушы жолдастар осыдан түсінгендерің бар ма

Өзі жазам деп іздел барған журналист, очеркке керек материалдарды таба алмай, өз пікірін іске асыра алмай барып төсеккө жатады. Журналист Ақатай простиляның астына қалай кірді солай желпи соққан желге де сілкініп тұрған шөпке де, шырылдан отырған шегірткеге де, шөп шапқан самоходкағада кездеседі. Бірақ өзі іздел жүрген орманды көрмейді де кездеспейді де тіпті ол туралы ойламайды да. Қалам қайраткеріміздің өз ынта-жігері солай болғандықтан да бұл әңгіме солғын көңілсіз болып шыққан. Автор тақырыбын таңдай білгенімен ойлаган жерінен журнал оқушыларының тілегіне сай етіп

шыға алмаған. Біз авторды да айыптай алмаймыз. Мүмкін оның жазам деген талабы бар шығар да, талантты жоқ шығар. Ал біздің редакциядағы жолдастар тұсken материалды мұқият қарап, жарайтынын пайдаланып, оған тиісті жерінде батыл редакция жүргізіп, қыскартып тұздықтап, журнал окушыларының тілек-талабына сай келетін ғып жіберулеріне болады гой.

/ л. 15 / Журнал окушыларының есіне сала кететін бір мәселе журналда басылып жүрген өлеңдер туралы. Өлең сөздің патшасы сөз сарасы деп Абай ақын әшейін үйқас үшін айтпаған гой. Очерк, әңгіме сияқтылардың олпы-солпсын сығалап қарамасаң байқамай қалуға да мүмкін. Ал өлең дегенің олай емес. Оның жақсы да жаманы да маңдайдан шыққан сүйел сияқты бадырайып көрініп тұрады. Бұған мысал: 1953 жылғы журналдың төртінші салында ұлы көсеміміз Сталик жолдастың қайтыс болуына арналған бірқатар өлеңдер басылды. Соның ішінде Желдірбаевың «Сталин» деген өлеңі былай басталады:

Алғаш тілім шыққанда,
Әкем дедім Сталин!
Суретінен таныдым да:
Көсем дедім Сталин
Ақ қағазға алғаш рет
Жазған әрпім-Сталин!
Өлең жаттап алғаш рет
Салған әнім-Сталин
Уыз, сәби жас шағымда-ақ,
Сүйген жаным-Сталин
Бақытты өмір құшағына
Бөлеген де Сталин!

Осылай кете береді. Көсемнің атын атай бергеннен не болмаса бақыт берді, көзімді ашты дегендерді тізе бергеннен өлең болмайды. Өлең деген құлақтан кіріп бойды алар болар. Бұл өлеңде Тілім шыққанда Сталин дедім, суретіне қарап көсем дедім деген сөздер поэзия емес. Тұтас алғанда бұл өлең шын мағынасында өлең болып тұрған жоқ. Уыз, сәби жас шағымда деген сөз ол поэзияның тілі емес. Уызы да, сәби де, жасы да бәрінің мағынасы бірақ сөз.

/ л. 16 / Түгел өлеңнің өзі де не көркемдігі жоқ, не тартымы жоқ бірдене. Мүмкін редакциядағы жолдастарға ұнаса өзі біледі.

Журналдың 1952 жыл 12-санында, бірінші бетте сурет астынан Орманов Фалидың «Қарағай» деген өлеңі берілген. Сол өлеңнің төртінші шумагын редакция шатастырып берген. Мысалы:

Сені әкеліп анамыз
Үй қасына да егеді.
Жасаң тарта береді,
Жылдан жылға қаламыз.
Дұрысында:
Сені әкеліп анамыз
Үй қасына да егеді.
Жылдан жылға қаламыз
Жасаң тарта береді
Деген шумақ. Ал, автордың бұған түк кінәсі жоқ. Бірақ түп-түзу сөзді ша-

тастырып отырган журналдың редакциясы. Бұл журнал қызметкерлерінің өз ісіне жауапсыз қарағандықтарын көрсетеді.

1953 жылы журналдың бірінші санында мұқабаның екінші бетінің ішінде «Сәм мырзаның сыйлығы» деген сурет берілді. Осы суреттің астына жас ақын Тұрсынхан Абдрахманова өлең жазды. Өлеңнің бірінші шумағы өте жақсы, суретке лайықты, оралымды. Ал екінші шумағы мынандай:

Кенет ана тыңдай қалды
Сықыр етті ашылды есік.
Сыйықсыз бір сүм кеп кірді
Үйдегілер қалды шошып.
Үшінші шумақ мынандай:
/ л. 17 / Қару жарап тағыныпты
Жаңа жылдың елкасы
Шолпы таққан бит, бүргеден
Бомба киген мұнарасы

Шынын айтқанда бұл екі шумақтың екеуі де өлең емес. Тек суретке ұзарап жазыла салынған. Ал осы берілген суреттің өзі де көзге тартымды, көңілге қонымды емес. Біз дұшпанымызды да жүрт қарапты, соның жауыздығынан жиіркенетіндей етіп бере білуіміз керек. Мен көрген бұл суретте де, оның астына жазылған өлеңде де ешқандай мағыналы, әсерлі көрініс жоқ

Енді бір айтайын дегенім журналдың оформлениясы жайында. Әсіресе журналдың мұқабасы бізде өте нашар шығады. Бұған мысал:

Откен жылғы журналдың 6-санының сыртында кілем тоқушы әйелдердің суреті берілді. Бұл сурет жайында редакция былай деп жазды: «Журналдың бірінші бетінде Алматыдағы «Ковровшица» артелінің мастерлері К.Бегімбетова мен үйренуші К.Шерімбаева кілем тоқып отыр» деді Ол жолдастардың мастер екені рас шығар. Бірақ журналдағы бейнелері пері срғып кеткендей. Түрлерінен адам қорықтадай. Мұндай етіп бергеннен берменгініздің өзі сынайы емес пе

Ал өткен жылдың 11 санында бірінші беті мұқабаның, Аманкелдінің немересі 4 класс оқушысы Райхан Рамазан қызының суреті берілді. Бұл суреттің қарағанда Райханды университеттеге оқытын бой жеткен қыз дейсіздер. Ол суретте жаратылысында сүйкімді туған бала Райханның ешқандай белгісі жоқ, Қол-аяғы балғадай салыйқалы үлкен қыздың бейнесі тұр. Тағы-тағы осындай кемшіліктер журналдың ішкі-сыртқы суреттерінде жиі көзге түседі. Келешекте редакция оны естеріне алып, ендігі жерде ондайлардан сақ болуы жөн.

/ л. 18 / Журнал редакциясына біздің қоятын талабымыз мынадай:

Редакцияға түскен қандайда болмасын, материалдар оқушыларына сай болып басылсын. Редакция қызметкерлері өз праволарын орынды пайдаланаип, оқушылары алдында ұялмайтындей етіп, түскен материалдарды батыл қарайтын болсын.

Журналдың авторлары шама келгенше әйелдерден болсын. Журналдың оқушылары түгелдей әйел жолдастар болғандықтан, оған жазатын қалам иелері де әйел болуға міндетті. Бұдан түгелдей ер кісілер жазбасын, олардың жазғандары басылмасын деген қорытынды шығуы мүмкін емес. Жақсы нәрсенің қай журнал болса да басуға тиіс.

Біздің журналымыз аналық тәрбие беретін журнал. Сондықтан балалар үйінде тұратын жетім балалар тұрмысынан, оның ішінде музика мектебінде

оқитын талантты жастар жайындағы материалдарға көбірек орын беру керек сияқты.

Біздің колхоз, совхоз театрларымызға лайықты бір актылы пьесалар басуды да ұмытпауымыз жөн. Өйткені искусство жөнінен журналымызда ешқандай материал беріліп көрген жоқ

Журналдың оформлениясы туралы, редакциядағы жолдастар қатты ойланулары керек қой деймін. Әсіресе журналдың мұқабасы өте нашар, солғын тартымсыз болып шығатыны қын.

Бұл туралы тиісті орындардың алдына мәселе қою қажет.

Міне менің айтайын дегенім осы.

M.XAKIMJANOVA

ЦГА РК. Ф. 1744. Оп. 1. Д. 13. Л. 1-18. Подлинник.

№5

«ҚЫЗЫ ЕДІМ НУРҒАЛИДЫҢ ХАЛИМА АТЫМ»

Қызы едім Нурғалидың Халима атым,
Рұым аватай Беріш арғы затым.
Исатай Мұхамбетке немеремін,
Сезім емес тек білдіріп мақтанатын.
Тарихта сұралады ата-тегі
Тамырсыз көктемейді жердің көгі,
Нәрленді қарт тамыры шын дәуірде
Гүл шашып басын жарды бәйшешегі.
Қарғадым хан патшаның дәуірінде,
Таңбасы қалды қамшы сауырымда
«Арда» -деп ақырады Исатайға
Сол сөзбен басталады дауылы да.
Алданды абайсызда аңқау батыр
Мұхамбет терең ойлы сөзге батыл.
Бір сөзді беделіне сеніп қалып
Асыл ер осылайша құрыды ақыр.
Жернияз жер атасы Думбаяным
Күй шерткен Тасбау атам желмаяның
Қаңғырып қалып елдің мұңын шағып
Тасбаудың бұлағында зарлағанын

ТАСБАУДЫҢ ӨЛЕҢІ

Ұрдым ағатай Беріш атым Тасбай
Айырылған Исатайдан мен бір қасқау
Сындырдың қалың елдің бәйтерегін
«Е, құдай не жүгің бар мұнан басқау»

ЦГА РК. Ф. 1657. Оп. 1. Д. 141. Л.

№6

ПРЕДИСЛОВИЕ

/ л. 1/ Анна Ильинична Назарова (Каныкина) родилась в 1900 году в Семье рабочего железнодорожника в городе Оренбург. Свою трудовую деятельность начала в 1914 году работницей на железной дороге, на станции «Оренбург».

В 1919 году вступила в ряды Красной Армии была сестрой милосердия, бойцом, разведчиком. Участвовала в боях с белогвардейцами под Оренбургом, на территории Актюбинской и Уральской областей. Была дважды ранена. В этом же году вступила в комсомол, а 1925 в ряды КПСС.

В 1923-1930 гг. – женорганизатор на с. Челкар Актюбинской области, зав. отделом по работе среди женщин Кзыл-Ординского уездно-городского комитета ВКП(Б), инструктор женотдела Казкрайкома ВКП(б).

1930 – 1960 годы работала в ЧК, находилась на комсомольской, партийной, советской и профсоюзной работе в Казахстане. С 1960 по 1969 гг. работала членом и секретарем Совета ветеранов комсомола при ЦК Комсомола Казахстана. Была членом парткомиссии Райкома КПСС.

В последние годы член Совета ветеранов комсомола при Ленинградском райкоме комсомола г. Москвы, пропагандист.

/ л. 2 / Имеет правительственные награды – медали:

«За боевые заслуги»

«За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941 – 1945гг.»

«Ветеран труда» и др.

Грамоты:

Верховного Совета Казахской ССР, ЦК ВЛКСМ, ЦК Комсомола Казахстана и др.

Документ личного фонда Назаровой А.И.

ЦГА РК. Ф. 2118.. Оп. 1. Л.1-2.

№7

ВОСПОМИНАНИЕ О РАБОТЕ СРЕДИ ЖЕНЩИН И ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРВЫХ КОМСОМОЛЬСКИХ ЯЧЕЕК ДЕВУШЕК ВОСТОКА В Г. ТУРКЕСТАНЕ И Г. КЫЛ-ОРДЕ БЫВШЕЙ СЫРДАРЬИНСКОЙ ГУБЕРНИИ

/ л. 1 / Я родилась и выросла в семье рабочего железнодорожника ст. Оренбург. С 14 лет я стала работать работницей на железной дороге. В 1919 году была в Красной Армии сестрой милосердия и разведчицей. Принимала активное участие в боях при обороне гор. Оренбурга против белогвардейских банд атамана Дутова.

В комсомол вступила будучи в Красной Армии в 1919 году.

В 1923 году по указанию ЦК всесоюзной Коммунистической партии (боль-

шевиков) я была командирована из г. Оренбурга с группой других женщин, на работу в отсталые районы Казахской республики (тогда называлась Киргизская республика). Я поехала в Челкарский район Актюбинской области. Перед отъездом из Оренбурга мы неоднократно были в Киробкоме партии, где встречались с зав.женотделом тов. Уразбаевой. Тов.Уразбаева давала нам заказ как можно больше и лучше работать по проведению в жизнь законов по раскрепощению женщины-казашки. С тех пор мне пришлось в течении нескольких лет работать под руководством Алмы Уразбаевой в начале как бы заочно, потому что центр Казахской республики был в Оренбурге, а я работала в районах.

В Челкаре я была женорганизатором на станции Челкар и начинала свою работу при непосредственной помощи Бурловой Анны Александровны (бывш. зав.женотделом Челкарского Укома партии, ныне директор женского интерната школы №12). Здесь мы впервые проводили выборы женщин делегаток. Раскрепостили делегаток по домам и через них проводили работу среди остальных женщин.

/ л. 2 / Хотя Советское правительство с первых дней своего существования ликвидировала все старые законы, ставящие женщину в неравное положение с мужчиной, однако в Казахстане пережитки прошлого были еще живучи, процветал еще калым и многоженство, выдача замуж малолетних девочек, затворническая жизнь, отсутствие каких бы то ни было прав на имущество, семью и даже детей, религиозный фанатизм и т.д., женщины казашки были почти поголовно неграмотны.

Помочь женщинам казашкам и узбечкам, на деле воспользоваться всеми правами, которые дала им советская власть-была одной из главных задач женотделов партийных органов.

1924-1925 годы я работала зав. Женотделом Туркестанского и Кзылординского Укомов партии.

В работе среди женщин в то время мы большое внимание уделяли работе среди девушек и девочек казашек, узбек и других восточных национальностей.

Для более плодотворной работы среди девушек казашек и узбечек мы имели тесную связь с Укомом комсомола. Секретарем Туркестанского Укома в то время был тов. Жумабаев Т., но так как общение ребят и девушек казашек и узбечек в то время считалось большим позором, то главную работу среди девушек и девочек проводили мы, работники женотделов.

В целях улучшения работы среди девушек казашек, и повышения их культурного уровня, мы организовывали и проводили конференции беспартийных девушек мусульманок, организовывали ликбезы для них.

Для организации комсомольской ячейки из девушек мусульманок мы провели несколько конференций девушек-мусульманок. Сами ходили по домам, вели неоднократные беседы с родителями, рассказывали им о законах Советской власти, просили, чтобы они отпустили своих дочерей в комсомол и ликбез. Эта упорная работа проводилась нами в течении многих месяцев.

В то время не было еще достаточно грамотных женщин казашек или узбечек, поэтому работу приходилось проводить ним русским.

/ л. 3 / Во многих домах нас встречали хорошо, после бесед говорили мне, « хотя ты русская, но мы хорошо знаем тебя, отпускаем с тобой своих дочерей, воспитывай их, чтобы они были грамотные, как русские». Но тогда еще

были бай феодалы, кулаки, буржуазии, они не хотели раскрепощения женщин, натравливали на работников женотделов, в то время шла упорная классовая борьба, поэтому в некоторых домах перед нами запирали двери, или вообще не открывали их. Ругали нас бранными словами, спускали на нас собак, кричали на нас, что русские забирают девушек, чтобы увести их неизвестно куда, а также разные другие нелепости натравливали на нас собак.

Но все же после больших трудов мы организовали в Туркестане первую ячейку комсомола девушек мусульманок, в которой на 1 июля 1925 года было 27 девушек казашек и узбечек. Организовали первый пионерский отряд девушек мусульманок, который 1 мая 1925 года на торжественном соборе давал торжественное обещание. Секретарем комсомолкой ячейки девушек мусульманок была избрана тов. Мирхашимова Зульфия – по мужу Казыбекова. В Туркестан приехала в 1925 году на практику и была зачислена инструктором женотдела Укома партии. Одновременно была избрана секретарем ячейки комсомола, впоследствии работала педагогом в начальной школе им. Есовой С. в Туркестане и на другой педагогической и хозяйственной работе. В Настоящее время пенсионерка, член партии, живет в г. Алма-Ате.

Главная задача была вовлечь девочек, девушек в школы, в ликбез, научить их грамоте.

В то время мы вели упорную борьбу за каждого человека. Когда в 1924-1925 учебном году в школах Туркестанского уезда обучалась 60 девушек казашек и узбечек, тогда мы это считали большим достижением. В 1924-1925 учебным году ликбезы окончила 67 девушек казашек, это мы считали в то время большим достижением. Соберем бывало 6-8 человек мусульманок девушек в ликбез и мечтали о том, чтобы все они обязательно закончили ликбез.

/ л. 4 / Сколько переживаний было за каждую девочку и девушку, у которой почему либо не ладилось с учебой.

Организованному ликбезу мы на первом организованном собрании присвоили звание «Ликбез им. Есовой Сары» в честь одной из первых женщин казашек коммунисток.

В то же время 1925 году начальной школе в гор. Туркестане было присвоено звание им. Есовой Сары.

Особое внимание мы уделяли борьбе с калымом-купней и продажей девушек, девочек казашек, борьба с выдачей замуж несовершеннолетних девочек.

Был такой случай, это было в Туркестане, делегатка казашка сказала мне, что в одной семье отдают замуж несовершеннолетнюю девочку. Мать этой девочки плачет и не хочет выдавать, она слышала о советских законах, охраняющих женщин и не разрешающих выдавать замуж маленьких девочек, но старик свекор закричал на нее и заявил законы шариата превыше всего. Так была просватана четырнадцатилетняя девочка Нуркуль. Я вместе с Мирхашимовой Зульпией, которая была в то время секретарем ячейки комсомола девушек узбечек и казашек пошли в тот дом, мы долго стучали в калитку. Нам открыл высокий седой старик, за которым толпились несколько пожилых мужчин. Мы сделали попытку войти во двор, но старик решительно загородил нам дорогу, на наши вопросы ответил, что да у них гости, но не свадьба, несовершеннолетних замуж не выдают. На все наши вопросы он отвечал отрицательно, потом закрыл калитку на запор и спустил с цепи собаку. Мы с Зульпией немного

постояли и стали еще громче стучать. Не могли мы уйти, не выяснив дело до конца, отступать перед фанатами нам не позволяло наше партийное достоинство, завоеванное кровью лучших людей рабочего класса. Мы принялись еще настойчивее стучать, открыл нам тот же старик, те же мужчины выглядывали из-за его спины, не давая возможности опомниться им, отстранив старика мы прошли во двор, где небольшой группой стояли женщины, девушки, девочки. Я настойчиво спросила, которая невеста, подошедший сзади старик показал на взрослую девушку, но стоявшая рядом со мной пожилая женщина

/ л. 5 / Дернула меня за рукав и едва уловимым кивком показала на девочку, которой было не более 14 лет. Я взяла за руку эту девочку, повернулась к старику и сказала: вот невеста, что он обманывает, нарушает советские законы, заставляет своих родственников выдавать замуж несовершеннолетних, что его за это нужно судить по всем строгостям советских законов. Но старик твердил, что мусульманский бог велик и разрешает браки несовершеннолетних. Остальные мужчины не вмешивались, или делали попытки доказать, что это были обычные гости, они безусловно боялись строгого советского суда, поскольку в это дело вмешались работники женотдела. Здесь мы провели с женщинам беседу о великих советских законах, о больших правах женщин. Я говорила, а Мирхашимова переводила. Та не была выдана замуж несовершеннолетняя. После этого она поступила в ликбез. Подобные случаи были не единичны.

В целях борьбы с выдачей замуж несовершеннолетних девочек мы к загсам прикрепили женщин делегаток, сами бывали на квартирах девушек, которых выдавали замуж, чтобы убедиться в ее совершеннолетии.

После работы в Туркестане меня по личному указанию тов. Уразбаевой перевели в женотдел Кзыл-Ординского укома партии в августе месяце 1925 года.

Особой заботой нас работников женотделов был вопрос борьбы с калымом. Никого мне не забыть такого случая, в Кзыл-Ординский женотдел из отдаленной Аламесекской волости пришла измученная молодая женщина, одетая в тряпье. Она ушла от мужа, у которого была второй или третьей женой. Невмоготу было ей жить в семье нелюбимого мужа, где она была на положении рабыни.

В то время не было гостиниц или домов колхозников, где можно было временно устроить эту женщину. Как правило, всех приезжающих их аулов в женотделе женщин мы приглашали к себе домой, где их кормили и устраивали на ночлег. Эту женщину, к сожалению не помню ее имя и фамилию, я также пригласила к себе, вымыла ее, накормила и придумывала как бы ее устроить в артель и ликбез. Она рассказала о своей нелегкой

/ л. 6 / Жизни, много еще я тогда не понимала в казахском языке, переводчиком часто бывал мой муж, он у меня был казах.

На следующий день приехал в женотдел муж этой женщины и говорит: «ты женотдел, скажи пусть моя жена домой идет, я за нее калым давал, лошадь дал, баранов дал, самую хорошую собаку дал».

Трудно подобрать слова нашему возмущению, что женщину покупали за скот, за собаку. Женщина эта не вернулась к мужу. Мы ее устроили работать в артель и она поступила в ликбез. Последний раз я ее встречала в 1928 году, она имела семью, работала и благодарила меня за помощь, которую я ей оказала.

Для борьбы с калымом мы проводили специальные конференции беспартийных женщин. Такая конференция была нами проведена 1 января 1926 года в г. Кзыл-Орда, на которой Нагима Арыкова сделала доклад (фотокарточку участников этой конференции прилагаю) об отмене калыма. Но долго еще бытовал калым в казахских семьях, принимаю разные скрытые формы, под видом подарка или возвращения долга или калым деньгами и т.д. и нам в каждом случае приходилось добиваться разоблачения этого скрытого калыма.

Мы учили девушек и девочек казашек и узбечек следить за собой, учили мыться с мылом, стирать белье, учили шить. Организовали для них артели ковроткацкие, кошмоделочные, швейные и другие, средств для организации артелей мы получали очень мало, поэтому организовывали артели из безработных женщин казашек и русских, чтобы дать им работу, а около них учили шить казашек и узбечек. В подтверждение этого привожу выписку из протокола Крайженотдела.

Приложение 1

ВЫПИСКА из протокола совещания Крайженотдела Крайкома партии Казахстана.

от 7 января 1926 г.

№29

*СЛУШАЛИ: О работе профшколы кройки и шитья.
Докл. Назарова А.И.*

Постановили: для привлечения большего количества казахских женщин в профшколы кройки и шитья необходимо создать параллельное / л. 7 / отделение из безработных женщин, которым и поручить исполнение заказов. На место зав. школой тов. Челымбековой рекомендовать тов. Байсалыкову.

*Председатель (АРЫКОВА Н.)
Секретарь (ПОЛЯКОВА)*

Для большего привлечения женщин в артели мы всемерно старались организовать детские учреждения, детские ясли, детские сады, об этом явно свидетельствует приводимая ниже выписка из протокола женотдела.

Приложение 2

*ВЫПИСКА
из протокола совещания Кзыл-Ординского
Угортдела*

*от 27 октября 1925 г.
№6*

ПРИСУСТВОВАЛИ: Назарова, Нурмакова, Штирнер, закалишина, Мананикова.

*Председатель – Назарова
Секретарь – Штирнер*

СЛУШАЛИ: об организации яслей в гор.Кзыл-Орде, докл,Назарова А.

ПОСТАНОВИЛИ: принимаю во внимание ряд организующихся женский артелей, как-то: прачечной, ковроделочной, кошмоделочной и других и главное большинство работниц имеют малолетних детей, организацию яслей считать необходимым, хотя бы на первое время на 20 человек.

Просить Наркомздрав п\отдел охраны матмлада изыскать средства как на организацию яслей, так и на содержание детей.

Просить Крайженотдел оказать содействие в организации яслей и материальное поддержание таковых.

*Председатель (Назарова А.)
Секретарь (Штирнер)*

/ л. 8 / С большими трудностями мы организовали ясли, однако первое время ясли почти пустовали, женщины, особенно казашки, не хотели нести своих детей, высказывали боязнь, что дети будут там болеть, что их украдут или другие нелепости, которые тогда распространяли байско-кулацкие элементы. И только после настойчивой разъяснительной работы женщины стали носить детей в ясли, им эти ясли очень понравились, что в скором времени не смогли вмещать всех желающих.

Одновременно повседневно воспитывали девушек, проводили кружковые беседы, устраивали женские беспартийные конференции, разъясняли им величие советских законов, раскрепощающих женщин Востока, ставили вопросы медико-санитарного просвещения. Организовывали специальные женские клубы. Иногда труда и энергии вкладывали работники женотделов в это дело.

Весной 1925 года мы открыли первый женский клуб в городе Туркестане. Средства не было никаких. Мы с делегатками сами выбелили, вымыли помещение, достали столы, скамейки и несколько табуреток. Сшили занавески на окна, из своих квартир принесли картины, журналы, книги, стали систематически проводить беседы и собрания на разные темы, привлекая для этого мужчин, ответственных работников города. Например, доклады об отмене калыма и многоженства; доклад судьи о взыскании алиментов на воспитание детей; доклад прокурора о советских законах, охраняющих женщин и наказуемости

за выдачу замуж несовершеннолетних, доклады и лекции врачей о туберкулезе, о кожных, главных болезнях; доклад военкома о Красной Армии и многие другие.

На эти беседы и собрания мы старались собрать как можно больше женщин. Женщины казашки приходили сами открытыми лицами, но женщин узбечек, как правило, приходили или привозили на рабах мужья. До дверей клуба женщина узбечка шла в парандже, войдя в клуб она откидывала или снимала паранджу, а в это время их мужья сидели за дверями клуба и ждали / л. 9 / Когда закончится беседа или собрание. Как только женщина узбечка подходила к двери клуба надевала паранджу. За дверями ее ждал муж т уводил ее. Это показывает насколько трудна была работа среди узбечек.

Таким порядком приводили своих жен в клуб не только беспартийные, но и коммунисты узбеки и даже некоторые ответственные работники. В таких условиях мы с большим упорством добивались снятие паранджи и когда снимала паранджу та или иная узбечка мы свободнее вздыхали, считали, что наши труды не пропадают даром.

Меня, выросшую в рабочей семье, возмущало такое отношение к женщинам, мы работники женотдела систематически выступали на партийных собраниях, критикуя коммунистов за то, что их жены не сняли паранджу.

Я писала статьи в губернскую газету «Смычка» о том, как мужчины провожают своих жен в женский клуб. И нужно сказать, что нам, особенно мне, мужчины грозили расправиться со мной за такую критику.

Несколько позже, работая зав. женотделом Кзыл-Ординского Угоркома партии мы также организовали женский клуб в гор. Кзыл-Орде. О том, с каким трудом приходилось организовывать клуб, красноречиво говорит следующий документ:

Приложение 3

Кзыл-Ординский
Уездно-Городской комитет
Коммунистической партии
Ноябрь 1925 г.
№20-53

В отдел работниц Казкрайкома РКП(б)

Настоящим Женотделом Кзыл-Ординского Угоркома РКП(б) просит опущенные взаимообразно деньги в сумме 200 рублей израсходовать на организацию клуба мусульманских девушек, так как в настоящее время этот клуб представляет из себя пустую ободранную холодную комнату, в которой девушки собираются с большой неохотой. А женотдел мыслит так: сделать необходимый ремонт, купить печку и немного топлива, а также закупить необходимую литературу и портреты, вообще придать клубу более уютный вид. Результат просим сообщить по возможности скорее.

Зав.женотделом (Назарова)
Инструктор (Нурманова)

/ л. 10 / Тов. Уразбаева отпустила нам небольшие средства на оборудование клуба, остальное мы доделывали своими руками вместе с комсомолками. Сделали в клубе тепло и уютно и девушки с большой охотой приходили туда, зачастую в этот клуб приходили не только послушать беседу, лекцию и получить развлечение, но сделать уроки.

За период моей работы зав. женотделом Кзыл-Ординского Угоркома партии, мне большую помощь оказывали лично Уразбаева Алма, Арыкова Нагима, Есова Сара.

Как радовалась тов. Уразбаева всякому случаю, когда приводилось какие-либо мероприятие по раскрепощению женщин и повышению их культурного уровня (хорошо проведенное собрание женщин или делегаток, открытие детских или женских консультаций, женских клубов, красных юрт, устройство на учебу девушек казашек и т.д.).

Тов. Уразбаева говорила мне как работнику женотдела «нужно работать так, как учил В.И. Ленин, который указывал, что проводить работу там, где рабочие организованы на предприятиях легче и лучше, вот и нам, чтобы легче и лучше проводить работу с женщинами нужно организовать мероприятие». И нами в 1925 году при личном участии т. Уразбаевой в г. Кзыл-Орде было организована ковроткацкая артель, где работали почти исключительно женщины-казашки.

Для организации артели мы сами ходили по городу к женщинам, умеющим ткать паласы и делать кошмы.

Ковроткацкой артели делали ковры, но главным образом, паласы и кошмы.

Выработанная продукция продавалась в учреждения или отдельным ответственным товарищам. Из вырученных денег выплачивались зарплата и покупалась шерсть и пряжа для производства продукции.

/ л. 11 / Заведующая этой ковроткацкой артелью было тов. Ярылкамышева Камаш Ишмухamedовна. Тов. Ярылкамышева родилась в 1901 году в семье бедняка в гор. Семипалатинске рано познала нужду бедняков казахов и только при советской власти смогла учиться. Окончив институт народного образования, стала учительницей в 1924 году, в Ленинский набор она вступила в кандидаты партии. Работая практиканкой в Крайженотделе тов. Ярылкамышева была назначена председателем артели. За неимением средств в артели, она зарплату получала от Крайженотдела.

В 1927 году она была переведена членом партии и участвовала в организации Краевой красной юрты, затем была на партийной и хозяйственной работе. В настоящее время персональная пенсионерка.

Одновременно была организована профшкола кройки и шитья, где учились шить и шили русские и казашки вместе. Зав. этой школой была старая коммунистка казашка тов. Байсалыкова первой заказчицей была Алма Уразбаева. Алма Уразбаева настоятельно требовала от всех нас, чтобы мы свои заказы на пошив несли не частным портняхам, а в артель, тем самым оказывали материальную поддержку этой профшколе.

Тов. Уразбаева сама лично неоднократно бывала в этих артелях, выступала с докладами, проводила беседы, помогала в работе, давала полезные советы. Женщины артели очень полюбили эту невысокую, худощавую, энергичную женщину, с большой душой и впоследствии возбудили ходатайство о присвоении ковроткацкой артели имени ее организатора Алмы Уразбаевой.

Было это в 1925 году. Предложение женщин артели было рассмотрено в Угоркоме партии, и после согласованное в партийно-советских органах, проведено собрание артели. Сама тов. Уразбаева была очень скромным человеком, она не хотела, чтобы ее возвеличивали, но говорила, что подчиняется воле женщин и будет все свои силы отдавать улучшению положения женщин.

Впоследствии, при личном участии т. Уразбаевой нами была организована впервые в г. Кзыл-Орде детская и женская консультация, женский клуб.

/ л. 12 / Как то я стала носить тюбетейку, Алма Уразбаева говорит: «это хорошо, что ты носишь тюбетейку, это значит, что хотя ты русская, но тебе близки и дороги интересы женщин Востока. Как я мечтаю о том времени, когда женщина казашка будет грамотным, культурным человеком, как русские».

Мечты ее сбылись.

Когда Алма Уразбаева в 1925 году уезжала на курсы марксизма-ленинизма в Москву, мы сложились вместе с Арыковой Нагимой и Есовой Сарой и подарили на память Алме Уразбаевой красивый шелковый восточный халат и тюбетейку, а женщины из ковроткацкой артели преподнесли тов. Уразбаевой не большой, но очень красивый палас. Она была очень рада такому вниманию с нашей стороны и со стороны женщин артели.

С тех пор прошло всего 35-40 лет, но как все изменилось. Неизмеримая перемена произошла с девушками и женщинами казашками. Казахская женщина вышла на мировую арену политической и культурной жизни.

Радостно сознавать, что в этом есть доля нашего труда, нас посланцев Великой партии Ленина.

НАЗАРОВА А.И.

5 мая 1960 г.¹⁶⁴

г.Алма-Ата

ул. Ала-Тау №1 кв. 3

Тел.43-46

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 11. Л. 1-12.

№8

ДОПОЛНЕНИЕ К ВОСПОМИНАНИЮ О РАБОТЕ СРЕДИ ЖЕНЩИН В ТУРКЕСТАНСКОМ УЕЗДЕ В 1926 ГОДУ

/ л. 13 / Для того чтобы понять сложность обстановки, в которой мы создавали ячейку мусульманских девушек и пионерский отряд мусульманских девочек нужно иметь ввиду следующее:

Низкий культурный и политический уровень казахского и узбекского населения создавая условия к сохранение многих, крайне отрицательных пережитков старого быта, как-то: религиозность, суд по шариату, закрепощение женщин, калым, паранджа, родовая борьба, все это очень затрудняло работу как среди женщин, так и среди молодежи. Консерватизм родителей, их обще-

¹⁶⁴ Дата указана на момент составления текста.

ственное политическое невежество особо осложняли работу среди молодежи, тем более девушек и девочек.

Кроме того, когда еще были бай полу-феодалы, кулаки, частные торговцы (среди которых были довольно крупные торговцы) эта категория людей пытаясь (иногда небезуспешно), к воспитанию казахских и узбекских детей в духе религиозности, в духе старого быта, для чего пытались организовать частные, закрытые, нелегальные религиозные школы, иногда под названием культурно-просветительные кружки мусульманской молодежи, в которых внедрялась чуждая идеология.

К тому же обещание девушек мусульманок с ребятами в то время считалась большим позором.

В то время не была еще изжита начальная рознь, в то время объединить узбечек и казашек также представляло трудность.

Неслучайно, что 8 марта 1923 года мы проводили под лозунгом «Долой национальную рознь».

В этих условиях, выполняя указания Коммунистической партии, о воспитании молодежи восточных национальностей нужно было создать комсомольскую ячейку мусульманских девушек и пионерских отряд мусульманских девочек.

/ л. 14/ Как мы их сознавали:

Прежде всего мы индивидуально разговаривали с ответственными работниками, коммунистами, активистами, имеющими девушек или девочек комсомольского и пионерского возраста, чтобы они прислали своих детей. Большинство из них, что я мол не против, а вот жена или мать, с ними невозможно разговаривать, не согласятся. Мы с некоторыми более авторитетными делегатками стали ходить сами по домам. В некоторых домах нас встречали хорошо, но во многих домах нам не открывали двери, ругали нас, бросали в нас камнями, спускали собак и т.д. я в своем воспоминании писала, как и где нас встречали, повторять не буду.

Кроме того в гор. Туркестане имелось предприятие «Туркшерсть», где работало много женщин казашек и узбечек. Это были, главным образом, жены и дочери бедняков.

«Туркшерсть» размещалась в больших сарайах, огороженных высоким забором. Мужчин там работало мало (администрация и грузчики). До «Туркшерсти» женщины доходили в парандже, а там снимали паранджу, работали с открытыми лицами. Здесь была наша основная база работы среди женщин-мусульманок. Там часто мы проводили собрания, беседы, ходили с приглашением приходить в женский клуб.

Я почти ежедневно бывала на этом мероприятии по любому вопросу, а вопросов было много:

Несоблюдение охраны труда,
Неправильный расчет,
Несвоевременная выдача зарплаты,
Бытовые и другие вопросы.

Я старалась на месте разрешать все вопросы. При разрушении вопросов мне приходилось быть настойчивой в разговоре с администрацией, прибегать к помощи Укома партии, Уисполкома и женщин начали мне верить.

Помню такой случай:

Перед празднованием 8 марта в 1925 году я написала письмо руководителям организации, в том числе на «Туркшерсть» о том, что всех женщин 7 марта отпустили с работы на 2 часа раньше, а 8 марта считать праздничным, нерабочим днем. Администрация / л. 15 / «Туркшерсти» пришли в Уком партии с этим письмом и мое указание было отменено (возможно это письмо находится где либо в Облгосархиве или партархиве гор. Чимкента). Хотя мое такое указание явно неправильное, чего в то время я сама не понимала было отменено, но женщины понимали, что стою на их стороне.

Вот к этим женщинам, работающим на «Туркшерсти» я обратилась с вопросом от организации ячейки девушек и пионеротряда из девочек. В начале я встретила категорическое сопротивление. Некоторые женщины фанатички начали меня ругать, плеваться, вскакивали с места, замахивались на меня палками, которыми теребили шерсть. Ходила я к ним много, упорно доказывала «Разве вы хотите, чтобы ваши дети вот также сидели в пыли и теребили шерсть», «Разве вы хотите, чтобы ваша дочь была грамотная как учительница, или как медсестра» и т.д. и т.п. некоторые женщины стали спрашивать будут ли в ячейке и пионеротряде дочери того или иного ответственного работника того ли иного коммуниста или активиста.

После упорной работы некоторые женщины привели своих девочек, причем более охотно приводили пионерского возраста.

Так обойдя почти весь Туркестан по домам, поговорив с коммунистами и активистами, ведя разъяснительную работу с женщинами «Туркшерсти» мы организовали ячейку и пионеротряд, предварительно проводили конференции и собрания беспартийных девушек, а потом составляли список комсомолок, за которых почти за всех я делала свою рекомендацию прямо в списке, так как пока создавали ячейку, я хорошо узнала не только девушек, но и их родителей и даже родственников.

Среди девушек ячейки комсомола не было ни одной девушки, которую можно было бы избрать секретарем ячейки. Поэтому вначале секретарем ячейки комсомола была утверждена тов. Акалаева, она работала в Укоме комсомола, но т. Акалаева не справилась с работой. Девушки и их родители относились к ней с недоверием. Как только приехала тов. Мирхашева мы избрали ее секретарем. Мирхашева работала хорошо.

/ л. 16 / Но организовав ячейку комсомола из девушек мусульманок и пионерский отряд из девочек мусульманок мы брали на себя большую ответственность. Мы должны были следить, чтобы девочку не обидел кто на улице, когда она идет пионерский отряд, или возвращается обратно. Мы с делегатками провожали девочек домой, сдавали их на руки родителям. Иначе могло случиться, пошла в пионеротряд, и случилось беда. Не нужно забывать, что тогда были баи, феодалы, торговцы, кулаки, они могли сделать все что угодно, чтобы насолить работником женотдела.

Встречать и провожать девочек из пионеротряда мы привлекали делегаток, комсомолок русских девушек. Помню случай, когда встретив медицинскую сестру на улице, я попросила ее проводить девочку домой. В таких случаях никто не отказывался.

Кулацко-байские элементы, торговцы распространяли разные нелепые слу-

хи, что комсомолок и пионерок мусульманок будут отправлять в другие города, их будут продавать в нехорошие дома, что у пионерок мусульманок вырастут рога и хвост. Нередко можно было взять такую картину, когда на прошедшую мимо девушки пионерки оборачивались, чтобы посмотреть, нет ли уже хвоста.

Многообразна была работа женотделов в то время. Женотделу приходилось заниматься свадьбами. Это было правильно. Нужно было помогать женщинам, девушкам, так как в то время бывали случай, когда работники ЗАГСа отказывались регистрировать брак по соображениям группированной борьбы.

Нередко у нас были огорчения. Помню такой случай – муж избил жену (они были русские, фамилии не помню), она приходила в женотдел в слезах, в синяках, избитая, в изорванном платье. Мы неоднократно мирили их, ничего не помогло, доведенная до отчаяния женщина подала на суд на развод и раздел имущества. Мы организовали на этот суд много народа. Я сама выступила общественным обвинителем. Суд решил развести их, а большую часть имущества (корову, домик) присудил жене и ребенку. После суда, мы усталые, но довольные, пошли обедать, по пути около магазина увидели стоявшую женщину,

/ л. 17 / Которую суд развел с мужем. Мы подошли к ней и стали довольны ли она решением суда, в это время из магазина вышел ее муж с бутылкой вина, и женщина отметила, что она очень довольна решением суда, что она уже помирилась с мужем. Эти ее слова были для нас большим огорчением не потому, что она помирилась, а потому, что мы так много сил и энергии потратили, чтобы защитить ее от побоев и издевательств над ней ее мужа.

Помню, приходит к нам женщина растрепанная, давно не чесанная, волосы на голове свалены как кошма, грязная, в грязном, давно нестираном платье, плачет, не может никак успокоится, говорит, что ее бросил муж, ушел к другой женщине.

Я посмотрела на эту женщину, мудрено было не бросить такую растрепу, неряху¹⁶⁵ и спросила ее, давно ли бросил муж. Она отвечает, нет недавно. Меня такое зло взяло на эту грязную женщину, я поднимаюсь, подхожу к ней и говорю, что нужно удивляться как тебя давно не бросил муж, посмотри на себя какая ты неряха грязная, мужчина любит когда жена чистая, ведь он ушел к женщине, которая наверное чистая, а не такая грязнуля как ты, с тобой разговаривать противно не то, что жить. Уходи, женотдел таких грязнуль¹⁶⁶ не будет защищать. Иди вымойся, приведи себя в порядок, тогда придешь и будем разговаривать. Перестав плакать они с удивлением смотрела на меня.

Этот разговор женщине помог, после того, как она стала следить за собой, привела в порядок квартиру, жизнь ее с мужем наладилась. К сожалению, не помню фамилию и имя.

Если мне представится возможность быть в Чимкенте, по архивным материалам я постараюсь восстановить много имен и фактов.

Большой помехой в нашей работе – неизжитое еще тогда многоженство. Например, в одном доме с нами жил тов. Шарипов, председатель Туркестанской контрольной комиссии Укома партии, он совершенно открыто жил с двумя женами. Когда я проводила с женщинами беседу, убеждала их в чем либо, но нередко они

¹⁶⁵ Так в тексте.

¹⁶⁶ Так в тексте.

/ л. 18 / Мне отвечали: «Наведи, в начале, порядок в дом, в котором живешь, сам Шарипов КК РКИ двух жен имеет, что иди уговаривай...» и т.д. и т.п.

В конце концов я все-таки добилась, что Шарипов развелся с одной женой.

Другие факты о работе, а также о больших наших огорчениях из-за группированной борьбы напишу дополнительно.

Комсомолка с 1919 г.

ч\n с 1925 г., н\б 06124916

А.И. НАЗАРОВА

1 апреля 1961 г.¹⁶⁷

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 11. Л. 13-18.

№9

ОТЧЕТНЫЙ ДОКЛАД О РАБОТЕ КЫЛ-ОРДИНСКОГО ЖЕНОТДЕЛА ЗА СЕНТЯБРЬ, ОКТЯБРЬ, НОЯБРЬ, ДЕКАБРЬ И ЯНВАРЬ М-ЦЫ 1925-1926 ГОДЫ.

/ л. 19 /

Руководство со стороны Угоркома и Губкома ВКП(б).

Руководство со стороны Угоркома удовлетворительно.

Руководство со стороны Губженотдела за первые три м-ца совершенно отсутствовало, а за последние два месяца удовлетворительно.

ШТАТ ЖЕНОТДЕЛА

Аппарат женотдела в настоящее время состоит из 5-ти платных единиц, а в первые месяцы состоял из 3-х платных единиц. Зав.женотделом, 2 инструктора в Угоркоме, 1 инструктор на транспорте, 1 волорганизатор в Чиилийском районе. Кроме платных работников имеются еще не платные ячейковые организаторы в количестве 13 человек. Поднимался вопрос о прикреплении некоторых волорганизаторов по всем укрупненным волостям уезда, но за неимением средств вопрос пока оставлен открытым.

ВЫЕЗДЫ НА МЕСТЕ

Выездов на месте работников женотделов за отчетный период было 11. Кроме того, по ячейкам и волкам за отчетный период было ратизисы ко дню «Отмены калыма», о перевыборах в Советы и по охране матмлада.

РАБОТА В УЕЗДЕ И СВЯЗЬ С МЕСТАМИ

С Чиилийским районом связь хорошая, живая и письменная. В Чиили есть

¹⁶⁷ Дата указана на момент составления документа.

платный волонтером и там проводятся систематически женские собрания 2 раза в месяц. В октябре месяце проводилась волостная конференция казашек и европеек отдельно. В декабре месяце проводились массовые собрания женщин, как в поселке

Чиили, так и в 8 аулах. Проводились выборы делегаток, которых выбрано 20 человек казашек и 10 европеек. Налаживается связь с Кара-Узякским районом, / л. 20 / где такие в октябре проводилась волостная конференция казашек, а в ноябре и декабре проводились массовые собрания в аулах. Избраны делегатки в количестве 8 человек. Налаживается работа с Кзыл-Ординской волостью. Проводились массовые собрания в аулах. Особенно хорошо налаживается в тех аулах, у которых есть шеф и работа там проводится через шефкомиссию. Остается пока не затронутым только одна Аламесекская волость, ввиду отдаленности и неимения средств передвижения. Всего за последние за 4 месяца в аулах проведено 8 волостных конференций и 20 собраний с общим количеством присутствующих около 500 человек женщин. Кроме того, всем выехавшим в волости т. и т. Для перевыборов Советов в количестве 36 человек женотделом давались задания по работе среди женщин и тезисы ко дню «Отмены калыма». Задания выполнялись хотя и на 100 %, но все же удовлетворительно.

После проведения собраний и конференций в аулах наблюдается частая посещаемость казашками женотдела, которые обращаются всяческими вопросами и просят, чтобы почаще к ним выезжали работники женотдела.

РАБОТА СРЕДИ РАБОТНИЦ

В Кзыл-Орде, как в городе, так и в уезде нет базы работниц, а потому говорить специально о работе среди работниц не приходится. Но женотделом принятые меры по улучшению быта работниц. В этом отношении имеется договоренность с охраной матмлада об открытии детских яслей. Средства и пособия на таковые отпущены. Но нет подходящего для яслей помещения ввиду квартирного кризиса. Женотдел принял все меры к подысканию подходящего помещения, и в недалеком будущем ясли будут открыты. Наблюдается хотя небольшая безработица среди женщин. Женотдел принимает все меры к устранению таковой.

РАБОТА С ДЕЛЕГАТКАМИ

/ л. 21 / Ударной работой в начале отчетного периода было выборы и оформление делегатского аппарата. Для этой цели была проведена целая компания. В сентябре м-це было проведено 4 районных женских собрания. С общим количеством женщин 350 европеек и 130 казашек. На собраниях ставились доклады о жендвижении, значения участия женщин в Соввласти и т.д. проводилась городская конференция на которой присутствовало 55 европеек и 22 казашки. Общее количество женщин принимающих участие в выборах делегаток было свыше 600чел. Выбрано всего делегаток 65 европеек и 40 казашек. 14 октября было торжественное открытие делегатского собрания, на котором присутствовало свыше 400 женщин из коих более 100 казашек. Собрания делегаток проводится аккуратно 2 раза в месяц. Собрания делегаток казашек проводятся

отдельно от европеек. Делегатки из работниц прикреплены по месткам, за- вкомам и различным комиссиям, организованным при таковых. Несколько делегаток из домохозяек прикреплены в школьный совет, abortную комиссию, в совет пионеротрядов и т.д. 43 делегатки из европеек и 14 из казашек выделены нарзаседательницами в нарсуды, 14 делегаток выделены общественным обви- нителями, среди которых работники Наркомюста приступают к кружковым за-нятиям. Всего по городу проведено за отчетный период 36 собраний включая делегатских и ячейковых с общим количеством женщин 2088. Одна городская конференция и одна уездно- городская.

ЛИКВИДАЦИЯ НЕГРАМОТНОСТИ

В октябре месяце было открыто две школы л\б, одна для казашек другая для европеек, которые функционировали всего лишь один месяц, т.к. наступила полоса съездов и конференций и помещения в которых были школы л\б для делегатов съездов и конференций.

/ л. 22 / Теперь вновь открыт кружек л\б для казашек в котором обучается 20 человек, и для европеек открыта школа совместно с мужчинами.

Открыта школа для ликвидации малограмотности среди женщин в кото- рой обучается 5 казашек и 10 европеек. В поселке Чиили открыта школа л\б в которой обучается 20 человек девушек. Кроме существующих л\б и школ, в ян-варе м-це на место выехали 4 школы передвижки, организованные Угоркомом ВКП(б) и руководителям школ передвижек даны задания втянуть в таковые как можно больше женщин и девушек. Сколько втянуто, точных сведений пока нет.

РАБОТА АРТЕЛЕЙ

Специальных женских артелей в Кзыл-Орде не было. К 8 марта готовится к открытию 1-я ковроводельная артель для женщин-казашек. С 1 октября открыта Профшкола кройки и шитья исключительно для женщин. Школа организована на средства отпущенные Совнаркомом. Всего было отпущено _____¹⁶⁸ на организацию школы и _____ и на содержания штата на 6 месяцев. Всего израсходовано на организацию школы _____, на сумму _____ с оправдательными документами по организации школы находится в бухгалтерии Угоркома. С момента организации профшколы всего учениц 90 человек. Но теперь по разным причинам выбыло около 30 чел., а отельные посещают школу аккуратно. Тяга в школу наблюдается громадная. В настоящее время всем приходит- ся отказывать, т.к. одна учительница не справляется. Встает вопрос о приеме другой преподавательницы. Отпущенные средства на организацию прачечной артели, но за неимением помещения, ввиду квартирного кризиса, организация таковой отложена до весны.

Участие в проведении различных компаний.

Проведена компания-пятилетие Казахстана, где женщины приняли участие в общей демонстрации организованным порядком.

¹⁶⁸ Пропуск в тексте.

/ л. 23 / На площади была организована Красная юрта для женщин, украшенная коврами и плакатами. В юрте проводились беседы с женщинами на темы: «О значении нацразмежевания», «О здравоохранении и вопросы быта казахской женщины». Юрта простояла все время празднества. Проводилась компания 8-милетия Октябрьской революции, где женщины приняли участие. Проводилась компания годовщины «Отмены калымса», для этого в волости и аулы выезжали специально выделенные товарищи и шефы в подшефные аулы. В городе проводилась уездно-городская конференция казашек. Всего делегаток было 69 человек, из них 48 из самих аулов. Проводилась компания трехдневник «Охраны матмлада», в которой женщины принимали горячее участие, как в сборе пожертвований и постановке спектаклей, так и в агитационно-пропагандистской работе. В трехдневник открыта детская консультация. Детская консультация работает хорошо. Посещаемость громадная. Консультация даже не имеет возможности обслуживать всех посещающих и ставится вопрос о ее расширении. В настоящее время проводится компания перевыборов в низовые Советы, в тех местах где проводились женские собрания, женотделы принимают горячее участие в переборах. По всем данным, надо полагать, что цифре женщин избранных в Советы в настоящем году по сравнению с прошлыми годами будет солидная. Местами наблюдается случай втягивания женщин в групповую и в родовую борьбу в связи с перевыборами Советов. В Чилийском был такой случай, что после перевыборов в Советы, в одном из аулов, в который действительно пришли бедняки, противоположная сторона поддерживаемая баями составили заявление о неправильности выборов нового Совета состава и уговорили подтвердить таковое 44 женщин, что им удалось и послали в Уизберком представителями женщину с этим заявлением требуя перевыборы Советов и учитывая, что женщине-казашке пойдут навстречу и удовлетворят ее просьбу. Эти факты говорят, что

/ л. 24 / Женщина казашка просыпается, проявляет активность, а опыт работы диктует, что эту активность необходимо направлять по нужному руслу, в противном случае она будет использована баями и арсоментерами, как в данном случае.

СВЯЗЬ С КОМСОМОЛОМ

Связь с комсомолом и пионерами удовлетворительная. Через комсомол проводится работа в ячейке каз.девушек. Т.н. в сентябре в ячейке насчитывалась 25 девушек, а в настоящее время более 50. Женотделом организован отряд пионеров каз.девочек и на средства собрание делегатками им преподнесены знамя, значки, галстуки, канцелярские и игральные принадлежности. 27 января на торжественном заседании комсомола и пионеров. Как комсомол так и пионеры принимают участие во всех компаниях проводимых женотделом.

РАБОТА НА ТРАНСПОРТЕ

На транспорте в декабре месяце прикреплен платный работник. В сентябре месяце проводились выборы делегаток, избрано 20 человек с прикреплением платного работника, производились до выборы. Всего избрано 30 человек.

Открыта школа №6, где обучается 20 человек. Делегатские собрания проходят отдельно от городских. Организован политкружек из женщин. Делегатки из работниц прикреплены по месткомом и различным комиссиям. Прикреплены делегатки во врачебную комиссию, в кооператив, в школьные советы. Делегатские собрания бывают систематически 2 раза в месяц. Инструктор выезжала на линию по станциям, где проводились собрания. На ст. Чиили избраны делегатки 8 человек, среди которых ведется работа под руководством ячейки. В настоящее время идет подготовка в организации пошивочной артели, в которой сами женщины принимают горячее участие. Всего на транспорте проведено за отчетный период 12 собраний с общим количеством 900 человек. 8 марта предполагается проведение районной конференции женщин транспорта.

СВЯЗЬ С НАРСУДОМ

Связь с нарсудом удовлетворительная, нарзаседательницы из / л. 25 / женщин активно выступают в судах в защиту женщины. За отчетный период зарегистрировано около 30 бракоразводных дел. 2 дела о выдаче малолеток замуж, 1 дело о калыме, 3 последние дела направлены в милицию для дальнейшего расследования. Зарегистрировано несколько случаев побоев жен мужьями. Нарсуд 1-го участка работает хорошо и к женским делам относится тоже хорошо. На нарсуд 2-го участка поступает много жалоб о неправильном разборе и задержки с разбором. Вопрос об этом женотдел ставил в Угоркоме ВКП(б), который принимает нужные меры. За отчетный период был проведен показательный процесс по обвинению акушерок незаконно делавших аборт. Приговорены обе акушерки к 3 годам.

В годовщину «Отмены калыма» был назначен показательный процесс о калыме, но ввиду того, что милиция виновного не представила (как объяснил нарсуд 2-го участка) суд пришлось отложить. При нарсудах организована юридическая консультация для женщин. Наблюдается распад в казахской семье и главном образом уходят жены, по материальной необеспеченности своего мужа. В таких случаях приходится уговаривать, что Советская власть в таких случаях не пойдет навстречу, что уйдя от бедного, она безусловно попадет к богатому 2-й или 3-ей женой, что противоречит законом Советской власти. В некоторых случаях достигается желанный результат.

Зав. женотделом Угоркома ВКП(б) (НАЗАРОВА)

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 11. Л. 19-25.

№10

**ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА СОВЕЩАНИЯ ОТДЕЛА РАБОТНИЦ И
КРЕСТЬЯНОК СЫР-ДАРЫНСКОЙ ГУБЕРНИИ**

15 июля 1925 г.

№1

/ л. 26 / Выступление тов. СИНИЦЫВОЙ (Назарова) – зав. женотделом Туркестанского Укома партии, «...которая в своем докладе отмечает о достижениях и тормозах в работе, подчеркивает удовлетворительное руководство со стороны Укома партии. Имеется два ударных пункта, с которыми поддерживается связь через выезда работниц, указания и доклады с мест. В ударных пунктах, один из которых узбекский, второй казахский, имеется по одной школе в каждым пункте. Всего обучается 41 человек девушек. Делегатские собрания в ударных пунктах проводятся систематически не менее одного раза в месяц. Всего по уезду 120 делегаток, из них 30 европеек, 70 казашек, 20 узбечек. К загсам прикреплены 12 человек женщин делегаток. Проведены 3 волостных конференции. Проведены 3 конференции беспартийных девушек мусульманок, результатом чего 30 человек мусульманок вступило в комсомол. Имеется один пионерский отряд из мусульманских девочек, ячеек мусульманских девушек организовано две.

Занятия ведутся регулярно. Кроме того на станции и в городе имеется пять школ ликбеза, в которых обучается 40 человек казашек и 70 европеек. В общем уезду ликвидировано неграмотность 67 человек.

Связь с профсоюзом: выделено 5 профорганизаторов, связь с профсоюзом хорошая, членов профсоюза женщин 465, из них 220 казашек узбечек (текстильщики заняты на производстве Туркшерсти).

Членов партии по уезду 5 женщин, кандидатов 42 женщины. Имеется один женский клуб. Организуется одна профшкола на средства, выделенные Губотделом работниц. Связь с комсомолом хорошая. Всего комсомолок 65 человек, из которых 27 коренного населения. Девочек по уезду обучается в школах 60 их коренного населения. Судебные работники делают доклады о правовом положении женщин на делегатских собраниях. Выделено 6 человек общественных обвинителей – 2 казашки, 2 татарки, 2 европейки. Нарзаседателями всего по уезду 22 человека женщин. Борьба с калымом проводится через делегаток. Борьба с калымом затруднена, благодаря родовым группировкам.

В заключение тов. Синицына отмечает, что работа среди женщин еще пойдет продуктивнее при соответствующих инструкторе и вожденорганизаторе...».

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 11. Л. 26.

№11

ДЕКРЕТ ОБ ОТМЕНЕ КАЛЫМА У КИРГИЗ (У КАЗАХОВ)

28 декабря 1920 г.

г. Оренбург

№24

[...]

/ л. 5/ Кроме того, внутренняя буржуазия: бай, аксакалы, аткамынеры, муллы, купцы, лавочники буквально стеной встали против советского законодательства о раскрепощении женщины-казашки. Нередко в нас, работников Женотделов летели камни через глухие заборы, когда мы шли после беседы с женщинами. Помочь женщинам казашкам, узбечкам и другим женщинам, которые дала им Советская власть, была одной из главных задач женотделов, партийных органов.

/ л. 6 / В то время грамотных женщин казашек было буквально единицы. И первой из них была первая женщина казашка коммунистка незабываемая Алма Уразбаева, член партии 1919 года. Участница гражданской войны. Эта первая женщина казашка боец-агитатор Красной Армии в гражданской войне. Неоднократный делегат областных и республиканских съездов и партийных конференций республики. Неоднократно избиралась членом КазЦИКа. Заведовала женотделом Казахского Ком.партии с 1922 по 1925 г. включительно.

Алма Уразбаева – дочь бедняка казаха, работая работницей, выучилась грамоте и стала учительницей. Это высокого роста, стройная красивая женщина, держалась она всегда с большим достоинством, степенная, говорила мягким проникновенным голосом. Это она первая женщина казашка в разработке декретов и брачном возрасте девушек-казашек приняла большое участие. Она была близким другом знаменитых революционерок Клары Цеткин и Надежды Константиновны Крупской.

Ближайшим помощником Алмы Уразбаевой была Нагима Арыкова, дочь рабочего-печника. Нагима Арыкова прошла большой путь от простой работницы до народного комиссара республики.

В женотделах губкомов партии и уездных комитетах партии, работали преимущественно мы-русские женщины, т.к. грамотных женщин казашек было очень мало, поэтому работу по проведению в жизнь декретов Советской власти о раскрепощении женщины-казашки приходилось проводить (преимущественно) нам русским. Бай, аксакалы, аткамынеры натравливали казахским женщинам на русских, высмеивали, оплевывали мужей, чьи жены пытались быть активнее. Неслучайно поэтому, что 8 марта 1923 года мы проводили под лозунгом «Долой национальную рознь», предстояла упорная борьба за раскрепощение женщины-казашки за советские законы.

/ л. 7 / Борьбу с калымом и многоженством, мы-работницы женотделов начали, главным ,с 1925 года, после переезда правительства Казахской ССР из Оренбурга в Кзыл-Орду. При самой активной помощи и непосредственном

участии Алмы Уразбаевой и Нагимы Арыковой. И вот, приступая вплотную к работе по борьбе с калымом, мы увидели, что несмотря на принятые декреты, подавляющее большинство казахских женщин еще находилось в тяжелом бытовом угнетении. В казахском быту женщина еще немногим отличается от рабыни по своему бесправному положению, темноте и робости. Мы столкнулись с многочисленными фактами:

1. Житель Кара-Узякского¹⁶⁹ Утегенов выгнал свою жену, с которой жил 10 лет и женился на другой, за которую уплатил калым 100 рублей.

/ л. 8 / Таких фактов мы обнаружили множество. Нам, в Кзыл-Ординском женотделе через делегатку Байселькую стало известно, что в поселке Яны-Курган бай Арал-бай заставил за своего родственника 13-летнюю девочку Бакизу. Приехала в поселок Яны-Курган. Оказалась, что это был базарный день. С вокзала пошла в семью просватанной девочки, чтобы сама убедиться в ее несовершеннолетии. Иду по улице и первое, что увидела, идет Арал-бай в богатом, зеленого сукна, халате отделанном дорогим мехом, его окружает целая свита его приспешников, а было это осенью 1925 года. В семье я увидела худенькую маленькую девочку Банизу, которой едва можно было дать 12-13 лет. Я знала, что схватка с Аралбаем предстоит нелегкая. Он бывший волостной правитель, все еще пользовался большим влиянием. Нужно было доказать несовершеннолетие девочки, но как?

/ л. 9 / Ведь у казахов в то время документов о дате рождения и возрасте не было. Пошла в находящуюся около поселка грязелечебницу, поговорила с врачом (уговорила врача пойти со мной) и вместе с ним вернулась в семью девочки. Врач официально подтвердил, что девочка не больше 13 лет. Беседа с родителями о расторжении сделки на выдачу малолетней замуж ни к чему не привела. «Таков обычай», говорили они. Вместе с врачом пошли в сельсовет. Вызвала членов сельсовета и поселкового милиционера, чтобы составить акт о попытке выдачи несовершеннолетней замуж и передать дело в суд. Милиционер и члены сельсовета (долго) колебались. Не подписывали акт, они несколько раз ходили к Аралбаю. Только после моей настойчивости по отношению к милиционеру и членом поселкового совета о подписании акта, что поскольку уважаемый женотдел настаивает, они подумали и решили удовлетворить желание женотдела, расторгнуть сделку на брак несовершеннолетней девочки. (А когда из сельсовета мы пошли на вокзал в нас полетели камни) Впоследствии девочка Баниза училась в школе.

Бай мог выбрать себе любую девочку, он покупал ее как скот, он брал ее себе в собственность, как лошадь, верблюда или как домашнюю утварь. Она сама себя еще не осознала, как человек, а / л. 10 / если об этом говорили, если ей раскрывали глаза на ее рабское положение, она вначале пугалась, потом грустно улыбалась, еще не чувствуя у себя сил воспользоваться полученными правами, и мы русские женщины приходили ей на помощь. Мы в дружеской беседе, как могли, убеждали ее, вселяли в нее силы, звали ее на женское собрание, в ликбез, вели тяжелую, длительную борьбу с законами, всеми нашими силами и энергией. Так, русская женщина помогла женщине-казашке.

Вот примерно в Казахстане было распространено многоженство не только

---

¹⁶⁹ Далее зачеркнуто района

в байско-кулацкой среде, у которых было по несколько жен, но даже среди коммунистов и ответработников. Так, в 1924-1925 годах представителем контрольной комиссии Туркестанского /л. 11 / Укома партии был, так называемый, коммунист Шарипов, у которого было две жены. Когда коммунистическая партия и советские органы повели активную борьбу с калымом и многоженством, то калым и многоженство стали принимать открытые формы. Так, житель города Кзыл-Орды Хасенов имея одну жену, женился на второй. Но боясь работников женотдела и женделегаток, домой вторую жену не взял, оставил ее у родителей и периодически ездил к ней жить.

Мы проводили большую работу среди самих казахских женщин. Объясняли им, что Советская власть отменила калым, наиболее жестоко унижающий честь и достоинство казахской женщины, делающей ее предметом торговли, но в степях Казахстана калым не скоро был искоренен. Борьба с калымом могла быть успешной только тогда, когда сама казахская женщина примет в ней живое участие, мы призывали всех казахских трудящихся женщин вспомнить о том, что только при Советской власти они являются полноправными гражданами, честь, достоинство и возможность улучшить жизнь которых советский закон охраняет и обеспечивает наравне с трудящимися мужчинами. Казахские женщины должны сами строго следить за тем, чтобы не было калыма или другого унижения и нарушения прав казахской женщины. Ни одно преступление не должно пройти безнаказанно, казахские женщины должны немедленно сообщать судье, следователю, прокурору, в милицию ближайшему другому советскому органу, каждое такое преступление будет наказано при помощи казахских женщин эти преступления будут советской властью прекращены навсегда.

Законы Советской власти доходили в далекие степи, вызывали живой отклик женщин, о чем ярко свидетельствовали случай самовольных / л. 12 / побегов девушек, проданных за калым и выход их замуж по своему желанию.

Угнетенная женщина-казашка начинала понимать, что работники женотделов ее верные защитники. Нередко обиженная женщина-казашка голодная, босая, одетая в тряпье, за многие километры приходила в женотдел за помощью. В ауле хозяин бай: «нам никто не помогает потому, что мы женщины», – говорили они.

Женщины-казашки далеких аулов, начинали видеть в работницах женотделов своих верных защитников. Женщины-казашки искали защиты в городе, где их всегда выслушивали, их безраздельное горе несчастных, забитых женщин, продаваемых за калым, или выдаваемых за старика, разлагающего от всяких болезней, у которого уже имелось 2-3 жены.

В далеком ауле, где еще не было партийной, комсомольской организации, где господствовали родовой строй и произвол баев, аксакалов, аткамынеров там действительно никому было защитить женщину-казашку, женщину-рабыню и она шла в город, где была партия, был женотдел, чтобы рассказать о своем горе, получить помошь.

Нередко женщины-казашки приходили в женотдел и просили «в их ауле организовать женотдел, или дать им от женотдела мандаты, сами будем работать, разбирать заявление женщин. Откройте нам ликбез, школу, больницу» – просили они. (Мы нередко выдавали делегаткам мандаты от женотдела и они замечательно работали.)

Часто сами женщины далеких аулов приходили в женотдел с жалобами на судебные органы, которые послушные баям, аксакалам, задерживали судебные дела по раскрепощение женщин.

/ л. 13 / Мы практиковали на делегатским и общих женских собраниях, рассказы самих женщин казашек о их жизни, чтобы они лучше поняли и осознали величие советских законов о раскрепощении женщин. Вот что рассказала делегатка-казашка Есенгалиева.

«Родители мои бедные казахи. В семье у отца я жила до 13-летия. В 13 лет меня продали 60-летнему старику-баю за 47 голов скота. Ехать к нему я не хотела, но меня насильно увезли, хотя кричала я как резаная. Жила я с этим стариком месяца три, потом убежала опять к себе домой. Отец, когда я прибежала, избил меня и сообщил старику-мужу, чтобы он приехал за мной опять. Муж с муллой и с аксакалами приехал, отец опять меня бил. Мулла и аксакалы убеждали меня подчиниться мужу и его старшим женам. Я опять не хотела ехать, но меня связали и повезли к мужу в аул, а месяца через два я опять убежала. Отец меня опять бил, ноя не поехала к мужу. Отец пытался продать меня другим, но никто не хотел купить меня, считали, что я – порченная. Через четыре года после этого, я вышла замуж за бедняка-казаха без калыма. Живу хорошо, у нас растут дети, в 1924 году на собрании женщин меня избрали делегаткой, а 1925 году избрали нарзаседателем в нарсуд. Теперь я увидела, как хорошо жить.»

Или вот другой рассказ делегатки Кульяш Амимбетовой. «Родилась я в семье бедняка-казаха, в Кзыл-Ординском уезде, аул №4. В 13 лет меня продали за калым нашему односельцу¹⁷⁰ Ашимбетову, отец взял калым 20 голов скота, это был весь скот, который имел мой муж. Отдав калым, мы остались ни с чем. Пошли батрачить к баю. Жить было тяжело, родились дети, а их не во что было завернуть. У одного бая в нашей волости мы батрачили 10 лет и ничего не нажили, голодали. Только Советская власть помогла нам. Теперь муж работает не на бая, а меня выбрали делегаткой. Наши дети одеты, сыты, учатся в школе. Спасибо Советской власти, если не Советская власть, мы погибли бы.»

Подобные случаи и рассказы были многочисленные.

По борьбе с калымом проводилась большая работа. В клубах, домах дежканина, красных чайханах, красных передвижных юртах, библиотека вывешивали лозунги и плакаты. Силами любителей на казахском языке организовывали спектакли, инсценировки, осуждающие калым и многоженство. Организовывали беседы доклады, собрания вопросов ответов о калыме и многоженстве, громкие читки газет. На собраниях подбадривались выступление самих женщин казашек, организовывали специальные ликпункты, устраивали торжественные выпуски окончивших ликпункте.

В полукоучевых и кочевых районах большую роль сыграли передвижение красные юрты. Это было очень удачный культурный очаг, помогающий организовать женщин далеких аулов. Красные юрты имели женский ликпункт, но туда часто шли учиться и мужчины.

Помимо ликвидации неграмотности в красной юрте были акушерки, фельдшеры, которые оказывали медицинскую помощь не только женщинам, но и всему населению аулов. В красной юрте казахским женщинам прививали на-

¹⁷⁰ Так в тексте.

выки чистоты, охраны здоровья, уход за детьми. В красных юртах были швейные машинки, на которых обучали шить, были сепараторы, на которых обували перерабатывать молочные продукты. При Красных юртах устраивались юридические консультации и показательные судебные процессы над калымом, многоженцами. О показательных судебных процессах широко / л. 15 / оповещалось население аулов и кочевий, как правило, нарзаседателями выделялись наиболее активные женщины-казашки. На судебных процессах над многоженцами особое внимание уделяли разделу имущества, обеспечению имуществом женщины, выходящей из семьи многоженца, чтобы она была материально обеспечена, тем более, если ее не примет прошлая семья, из которой она была продана замуж. Так как имели места случаи, когда женщина, не обеспеченная материально, уходила из семьи многоженца и не принятая семьей своих родителей, попадала в батрачки к баю и становилась его фиктивной женой. Красные юрты, в условиях кочевых и полукочевых районов, сыграли большую роль по раскрепощению женщины-казашки.

Постановлением КирЦИКа 1 декабря 1932 года был установлен специальный день освобождения казахской женщины, который приурочивался к ближайшему после 28 декабря дню отдыха, установленного законом. Первый раз день освобождения женщины-казашки-день отмена калыма, широко праздновался 1 января 1926 года.

Привожу несколько лозунгов 1925 года.

1. Трудящиеся массы Казахстана, все на борьбу с калымом и многоженством.

2. Калым и многоженство – наследство рабства, унижающее личность женщины.

3. Просвещение-основное орудие борьбы с калымом и многоженством.

4. Калым и многоженство укрепляет гнет баев над бедняком, уничтожая калым, мы выбиваем из его рук одно из средств эксплуатации.

5. Трудящиеся женщины, опираясь на советский суд, вы можете обеспечить свои гражданские права.

6. Комсомольцы и пионеры-проводники нового были за полное уничтожение бытового гнета, калыма и многоженства.

7. Делегатки-общественницы- застрельщицы в борьбе с калымом и многоженством вперед к советизации аула.

8. Ленинский комсомол в передовых рядах борьбы за уничтожение калыма и многоженства.

Огромную роль в раскрепощении женщины-казашки сыграл создания Казкрайкомов партии по предложению Алмы Уразбаевой женский журнал на казахском языке Аель-Тендыги, который выходит до настоящего времени под названием Казахстан Айальдери. Женский журнал Аэль-Тендыги, издаваемый массовым тиражом, рассыпался бесплатно в самые отдаленные уголки Казахской республики, где устраивались громкие читки на собраниях женщин и для жителей аула.

Кроме того, в 1925 году, мы проводили широкую компанию по подписке на журнал «Работница», «Коммунистка», «Делегатка», «Крестьянка», которые были первыми путеводителями в практике нашей работы в женотделах.

Неоценимую помошь в нашей работе в женотделах оказали эти журналы,

мы в то время сами еще молоды, работницы находили в них ответы на живо-трепещущие вопросы женотдельской работы.

[...]¹⁷¹

/ л. 18 / Приступая к строительству Киргизской Советской Социалистической Республики на новых началах, Киргизский Центральный исполнительный комитет и Совет Народных комиссаров считают необходимым самую решительную борьбу с вредными пережитками киргизского быта, которые тяготеют над трудовыми массами киргиз. К числу таких пережитков относится – «кальым» унижающий честь и достоинство киргизской женщины превращающий ее в рабыню. Калым способствует закреплению власти богатеев, ставя вопрос о браке в зависимости от материального положения человека.

В свободной социалистической республике Советов не может быть места сохранению этого института, насилиующего волю и чувство без ответной киргизской женщины.

Исходя из этого, Киргизский Центральный исполнительный комитет и Совет Народных комиссаров постановили:

1. «Калым» (выкуп за невесту) вносимый по обычаям киргизского народа женихом, его родителями, родственниками и свойственниками-родителям, родственникам и свойственникам невесты-скотом, деньгами и всяким другим имуществом и устанавливающий обязательство выхода невесты замуж за этого человека-отменить.

2. Сделки, договоры, соглашения о калыме признаются недействительными во всех их объеме и никаких прав и обязательств ни для кого не порождают и не пользуются правом судебной защиты.

3. «Калым» уплаченный до издания настоящего декрета, не зависимо от того состоялся брак или нет возврату не подлежит

4. Нарушение настоящего декрета влечет за собой конфискацию «кальмного» скота и прочего «кальмного» имущества в двойном размере у лиц его получивших, и лишения свободы для обоих сторон не свыше одного года.

5. Настоящий декрет вступает в силу со дня опубликования его на местах.

Зам.председателя КЦИК (САДВАКАСОВ)

Зам.председателя Кирсовнаркома (МУРЗАГАЛИЕВ)

Народный комиссар юстиции (АЛИБЕКОВ)

Секретарь КЦИК (БУКЕЙХАНОВ)

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 12. Л. 5-18.

---

¹⁷¹ Опущен текст не относящийся к теме главы.

№12

ДЕКРЕТ О НАКАЗУЕМОСТИ МНОГОЖЕНСТВА И ПРИНУЖДЕНИЯ ЖЕНЩИН К СУПРУЖЕСТВУ У КИРГИЗ

/ л. 19 /

Статья 1.

С опубликованием декрета Кирсовнаркома от 17 января 1921 года «О брачном праве у киргиз», многоженство, т.е. состояние мужчины в супружестве союзов –деянием воспрещенным под страхом уголовной кары. Статья 1 и 6 о брачном праве у киргиз.

Примечание: Запрет многоженства не распространяется на браки совершенные до опубликования декрета о брачном праве у киргиз (примечание к статье 3-ей декрета).

Статья 2.

Для снятия многоженства как уголовно наказуемого деяния не имеет значения каким образом возникло первое и последующие супружества т.е. путем ли заключения брака надлежащим образом зарегистрированного или же посредством совершения одного религиозного обряда (а так же по общепринятым у киргизского народа обычаям).

Статья 3.

Лица виновные в многоженстве (Статья 1 и 2) наказываются заключением в дом лишения свободы сроком не свыше одного года.

Примечание: В высшей мере по этой статье наказывается муж. Виновный в фиктивном расторжении брака зарегистрированного в отделе ЗАГС или имеющего силу зарегистрированного с целью беспрепятственного вступления в новое супружество, наряду с которым в действительности продолжает существовать и фиктивно расторгнутый брак.

Статья 4.

Наказанию определенному в статье 3 подвергается и женщина если она заведомо вступает в супружество при наличии супружеского союза последнего с другими женщинами или несколькими.

Статья 5.

Виновными и подлежащими наказанию по статье 3 признаются также:

а) должностные лица заведомо регистрирующие в отделах ЗАГС и нарушающие статьи 1 и 2 декрета.

б) муллы и другие лица заведомо совершившие религиозный или установленный обычаями обряды вступления мужчин или женщин в воспрещаемое этими же статьями супружество.

Статья 6.

Кто из корыстных или каких-либо личных видов принуждает женщину выйти замуж, вопреки ее воли и согласия, наказывается заключением в дом лишения свободы сроком до 5-ти лет (статья 10 и 11 о брачном праве у киргиз).

Статья 7.

К высшей мере наказания по статье о приговариваются виновные в принуждении из корыстных или иных личных видов:

а) помолвленной невесты к отказу от своего жениха и выходу замуж за другого.

б) замужней женщины к разводу со своим мужем и к новому замужеству с другим лицом.

Статья 8.

Дела о многоженстве рассматриваются народными судами с участием двух очередных заседателей, а дела о принуждении женщины к выходу замуж (статья 6 и 7) разбираются с 6-ю заседателями.

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 12. Л. 19.

№13

КРАТКОЕ ВОСПОМИНАНИЕ О 1-ОМ СЪЕЗДЕ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА, О НЕКОТОРОЙ РАБОТЕ В КОМИТЕТЕ СОВЕТСКИХ ЖЕНЩИН С.С.С.Р.

/ л. 1 / Как писала в своих воспоминаниях и статьях я родилась и выросла в городе Оренбурге в семье железнодорожного рабочего службы пути на станции Оренбург.

Родилась и выросла в бараке выстроенным на старых железнодорожных шпал. Вся семья 7-9 человек жила в одной небольшой комнате. Наш барак зимой промерзкал насквозь, на стенах был снег иней, сырость. Жили в нем пять семей. У каждой семьи отдельная небольшая комната. Находился он на километровой отметке от станции Оренбург в сторону центра.

С одной стороны в нескольких метрах проносились поезда с бесконечными гудками, с другой – покрытая булыжником дорога к мельнице Брагина. Кругом ни кустика, ни травки, кругом песок.

В 14 лет я стала работать работницей на железной дороге службы пути на станции Оренбург.

С рабочими пришла в революцию. Первое время выполняла отдельные поручения большевиков. А когда белогвардейцы атамана Дутова и Колчака стали брать за горло Оренбургский край и город Оренбург, вступила в рабочий отряд Красной армии.

В Красной армии провела всю гражданскую войну при обороне города Оренбурга и в Оренбургском kraе. Была бойцом сестрой милосердия разведчицей. Выносила раненых красноармейцев на самого пекла боя. Сама была два раза ранена.

В последствии всю жизнь работала около 50 лет, из них 45 лет в Казахстане.

4 сентября 1920 года была образована Казахская тогда называлась Киргизская автономия советская социалистическая республика.

В ее состав были включены губернии: / л. 2 / Акмолинская, 2. Семипалатинская, 3. Уральская, 4. Тургатская, 5. А также частично территории За каспийской и Астраханской губерний, 6. Включен был город Оренбург с прилегающими районами, в которых преобладало казахское население.

В 1920 году Оренбургская губерния стала называться Оренбургско-Тургайской, в ее состав входила уезды: Оренбургский, Орский, Актюбинский, Адамовский, Иргизский, Тургайский, Темирский.

Декретом ВЦИК и СНК город Оренбург стал центром столицей Казахстана. Это не было случайным. Город Оренбург был крупным пролетарским центром, к которому естественно тяготела значительная часть Казахстана.

В Оренбургской губернии в 1920 году была самая мощная во всем Казахстане партийная организация она отличалось не только количеством, но и высокой дисциплиной стойкостью преданностью революций.

Председатель губкома партии тов. Акулов Алексеевич докладывал в ЦК партии:

Оренбургская партийная организация целиком рабочая преданная партии, дисциплинированная, объясняется это ожесточенностью в гражданской войне...

Стремление использовать партийный советский аппарат Оренбурга для налаживания работы в Казахстане было одной из причин превращения города Оренбурга в столицу Казахстана. Создавались более благоприятные условия для помощи со стороны русского рабочего класса Казахскому народу в переходе от патриархально-феодальных отношений к социалистическому строительству.

/ л. 3 / Оренбург стал форпостом в борьбе за социалистическое преобразование на территории громадного степного края, в борьбе с полудикостью и самой настоящей дикостью.

Еще гремели бои гражданской войны вокруг Оренбурга и в казахских степях рыскали белогвардейские банды а из Оренбурга стали посыпать в уезды Казахстана Актюбинский Тургайский Темирский и другие наиболее стойких преданных людей.

Мы русские проделали большую работу для расцвета Казахстана.

Работа была сложной. Работать было чрезвычайно трудно потому, что тогда еще были полуфеодалы крупные купцы разного рода от атаменеры и их пособники которые всячески вредили нам. Со всем этим надо было бороться и ликвидировать их как класс. Бай натравливали на нас собак забрасывали камнями ругали.

Великая Октябрьская социалистическая революция установила разные права для всех народов, населяющих Россию а также между мужчинами и женщинами.

До революции особенно были угнетены женщины Средней Казахстана и национальных окраин, где положение женщин было крайне тяжелым. Они были почти поголовно безграмотны. Раскрепощение женщин в процессе социалистического строительства было нелегким.

19 ноября 1918 года в Москве в Колонном зале Дома Союзов был создан 1-ый съезд женщин-работниц.

На этом съезде выступил Владимир Ильич Ленин. И своей речи он определил генеральное направление в деятельности партии среди женщин.

Едва закончилась гражданская война, еще рыскали по Оренбургскому краю и степям Казахстана банды недобитых белогвардейцев и басмачей. В некоторых селах эсеро-кулацкие мятежи против советской власти.

/ л. 4 / Оренбургский обком партии Казахстана где заведующей женотделом была незабываемая Алма Уразбаева, первая женщина Казашка коммунистка с 1919 года.

Здесь мне хочется сказать об Уразбаевой.

Дочь рабочего с трудом получила звание народной учительница. Алма была невысокого роста, по росту они были одинаковые с Есовой Сарой. Красивые черные глаза с искрой, на одной щеке небольшой шрам от болезни детства. На вид она была красива. Умница-жаль, что судьба ее окончилась трагически.

Алма любила одеваться по-русски. Любила белые кофточки. Помню однажды купила ей на базаре магазинов не было в Кзыл-Орде их продавали без петель и пуговиц. Алма пришла ко мне домой куда-то торопилась, я на ней зашила полы кофточки а после привели а порядок.

Впоследствии мне пришлось близко работать несколько лет вместе с Алмой Уразбаевой и даже некоторое время под ее руководством.

Вот она Уразбаева в женотделе Обкома партии начиная с 1922 года стала подбирать группу женщин для работы по раскрепощению женщин казашек. В эту группу была включена и я. Своим таким твердым голосом она убеждала меня... Тебе надо ехать Аня, ты работница, на себе испытала гнет неравенства, ты боевая, ты фронтовичка, поезжай надо выводить на светлую дорогу женщины-казашку, поработай, посмотри поезжай хотя бы на год, а там видно будет... Болели еще раны полученные в гражданской войне. Я согласилась поехать на год. Было это весной 1923 года, а осталась в Казахстане на всю жизнь на 45 лет.

В начале поехала в Челкарский уезд, где зав. Женотделом была Бурлова Анна Александровна- член КПСС с 1920 года. Впоследствии нам приходилось общаться по разным работам в течение всей жизни.

/ л. 5 / В 1924 году было принято постановление советского правительства о национальном размежевании республик Средней Азии и Казахстана.

В Казахскую автономную Советскую социалистическую республику были включены выделенные из Средней Азии Сырдарынская и Семиреченская губернии. А город Оренбург и некоторые районы с преобладанием русского населения выделены из Казахстана и включены в РСФСР

В 1924 года Казахская автономия советская социалистическая республика в своих теперешних вошла состав РСФСР

Постановлением Правительства столицей Казахстана стал город Кзыл-Орда, куда весной 1925 года переехало правительство из города Оренбурга. Я в это время работала зав. жен отделом Туркестанского горкома партии, а с переездом правительства в Кзыл-Орду, по рекомендации зав. Женотделом Казкрайкома партии Алмы Уразбаевой меня перевела зав. Жен. Отделом Кзыл-Ординского Угоркома партии. В 1928 году меня перевели для работы в аппарат Казкрайкома партии зав. Секретно-контрольной частью / особый отдел/.

Не буду описывать работу среди женщин, об этом писала в своих воспоминаниях, частично печатала в сборниках, газетах Сожалею что не смогла описать подробнее, как-то раньше не думалось об этом а теперь поздно

В этой статье хочу написать о некоторой работе находясь на пенсии.

Как правило, ежегодно в женский коммунистический день 8 марта партией и правительством Казахстана, а на местах руководящим партийными советскими органами проводились торжественные собрания, посвященные этому дню.

Нас бывших женотделок приглашали в президиум торжественных собраний, дарили цветы, нам поручали делать доклады

/ л. 6 / В наиболее крупных коллективах, на фабриках и заводах.

Я часто вспоминаю как совсем молодая стала работать в уездных женотделах Казахстана по раскрепощению женщин казашек, когда с трудом удавалось убедить казашку в том что советская власть дала ей такие же права, как мужчины и как нам русским женщинам.

В первые годы советской власти казахских женщин грамотных почти не было. Всю работу среди женщин проводили мы, русские, оказывая помочь своим сестрам Средней Азии и Казахстана угнетенных окраин царской России.

Я сама начинала работу в женотделах совсем еще молодой то всю жизнь прошла вместе с ростом самосознания расцвета культурного роста женщин Казахстана и всего Советского Союза тема была настолько знакомая близкая родная что часто делала доклады не на бумаге а своими словами и все получалось хорошо.

Сама я всю жизнь училась без отрыва от работы окончила – годичный институт марксизма-ленинизма и партийную школу кроме того много семинаров по партийно-политической тематике. Растила воспитывала своих детей.

Находясь на пенсии мы актив женщин столицы Казахстана города Алматы куда столицу перевели из гор. Кзыл-Орды в 1929 году по поручению ЦК Казахстана горкомов и райкомов КПСС постоянно выполняли пропагандистскую партийно-политическую работу среди населения и другие поручения.

Например, я по специальному мандату горкома партии проверила правильность начисления персональных пенсий местного значения в горсобесе.

Будучи на пенсии выезжала в некоторые области и районы по проверке постановления правительства СССР об улучшении труда и быта многодетных матерей правильности и своевременности получения ими пособий, установленных законом.

Выполняла другие вопросы.

/ л. 7 / Нередко сами мы встречались для дружеской беседы и воспоминаний о нашей молодости и работе Инициатором обычно была Есова Сара Сатбаева член КПСС с 1920г. Одна из первых коммунисток женщин казашек в это время она работала директором краеведческого музея.

Так в 1957 году в ознаменование 40-летия Великой Октябрьской революции мы группа коммунисток участниц революции гражданской войны установления и укрепления советской власти в Казахстане сфотографировались на память.

Есова Сара Сатбаева-член КПСС с 1920г. Бывшая первым редактором женского журнала на Казахском языке и его первым создателем под руководством Алмы Уразбаевой.

Липкина Ольга Николаевна член КПСС с 1920года работник института истории партии Казахстана.

Свириденко Елизавета- член КПСС с 1920г. Бывшая учительница, впоследствии ответственный корпоративный и советский работник.

Бисенова Марьям – член КПСС с 1926г. Член президиума КЦИК зав. Отделом труда и быта женщин.

Ермагомбетова Шакер-член КПСС бывшая зам. Председателя КЦИК

Моисеева Кикая Ефимовна член КПСС, бывшая работник ЦК КП Казахстана.

Ярылкамышева Камаш – член КПСС с 1927г. Первая женщина заведующая первой красной юртой в Кзыл-Ординском уезде.

Ихтисамова Сарби член КПСС бывшая министр социального обеспечения КССР.

Назарова Анна Ильинична – член КПСС с 1925 г. Участница гражданской войны, затем первая зав. Женотделом апоследствии работник ЦК КПК и на других работах.

Саналиева Нуржамал – член КПСС с 1929г.бывшая зам. Министра социального обеспечения КССР.

/ л. 8 / Шамсиева Мумира – член КПСС с 1930г бывший партийный работник.

Фото сохранилось

Празднование 40-летия Великий Октябрьской революции я описала в другом воспоминании.

В 1958 году Международный женский день 8 марта был отмечен особо торжественно.

Торжественное собрание проводилось в оперном театре им Абая Первым секретарем ЦК КПК тогда был Беляев Николай Ильич

Нас зчинателей женотдельской работы в КССР пригласили в первый ряд президиума. Среди нас были Есова Сара Самбаевна, Назарова Анна Ильинична, Горская Елена Александровна и другие. Фото сохранилось.

Проведение празднования 40-летия ВЛКСМ мною описано в другом воспоминании.

В декабре 1958 года институт истории партии ЦК КП К и государственный архив КССР организовали теоретическую конференцию посвященную раскрытию женщин казашки коммунистки и первой зав. Женотделом Обкома партии затем ЦК Компартии Казахстана Алмы Уразбаевой.

Теоретическая конференция проводилась в большом зале нового дома политического просвещения на Коммунистическом проспекте гор. Алма-Ата Народу собралось много.

Мы соратницы Алмы Уразбаевой были приглашены в президиум многие из нас выступали потому что вся работа женотделом в КССР в первые годы советской власти была организована под непосредственным руководством Алмы Уразбаевой.

Среди нас в президиуме были:

Бегалиева Мадина КПСС с 1920г. Первая женщина казашка металлург на заводе Балхаш Она как инженер проводила первую плавку меди после строительства завода.

/ л. 9 / Ниязова Мобина – член КПСС с 1926г

Ворожеева Анна Ивановна – член КПСС с 1921г

Назарова Анна Ильинична – член КПСС с 1925г

Бисенова Мариям – член КПСС с 1926г.

Саналиева Нуржамал- член КПСС с 1928г.

Абдукалыкова – член КПСС 1929г.

Нурумова Казина – член КПСС с 1927 г бывшая член президиума КЦИК и другие.

Руководили теоретической конференцией директор института истории партии доктор наук Бисенов и зам. Директора Государственного архива по научной части Федоров Николай Николаевич Все фото сохранилось.

В 1960 году мы праздновали 40-летие образования Казахской республики.

8 марта 1960 г. В ознаменование этого юбилея Верховный Совет Казахстана наградил почетными грамотами группу женщин работавших в женотделах по раскрепощению женщин казашек в первые годы советской власти а также участниц революции и гражданской войны. Вот эти женщины сфотографированы в Верховном Совете при получении наград:

Оренич Мария Васильевна-член КПСС с 1920г

Лапкина Ольга Николаевна – член КПСС с 1920г

Лаао-Козлова Паулина Ивановна-член КПСС с 1913г.

Назарова Анна Ильинична- член КПСС с 1925г.

Якушина Ирина Илларионовна – член КПСС с 1922г.

Горская Елена Александровна – член КПСС с 1919г.

Она закончила Свердловский университет, затем работала в Политпросвете у тов. Крупской Надежды Константиновны, при строительстве Турксиба была мобилизована на эту стройку, где работала всю жизнь в Управлении Турксиба.

Болгарцева Мария Прокофьевна член КПСС с 1920г.

/ л. 10 / Колодина Мария Николаевна – член КПСС с 1921г. Бывшая первый председатель сельсовета затем была членом КЦИК

Малюкова Ксения Абросимовна член КПСС с 1920г. Это ее отстегали белогвардейцы нагайками до полусмерти а ее мужа расстреляли во время Мариновского восстания в северном Казахстане.

В связи с юбилеем мы собирались в Краеведческом музее где сфотографировались большая группа женского актива старых коммунисток с партстажем до 1930 года. Фото сохранилось.

В сентябре м-це 1960 года был 40-летний юбилей Казахстана.

Мы группа старых коммунисток в связи с этим обратились к первому секретарю ЦК КП Казахстана товарищу Кунаеву Дильмухамеду Ахметовичу с письмом по некоторым вопросам которые на наш взгляд, заслуживали серьезного внимания партийных органов Казахстана.

На протяжении 40 лет писали мы в этом письме мы участвовали в восстановлении и укреплении Советской власти в Казахстане находясь в рядах тогда молодой Коммунистической партии Казахстана мы активно включились в работу по воспитанию трудящихся, а в особенности женщин привлечению их к строительству новой жизни и управлению государством поэтому нас волнуют все исторические даты в жизни народа Казахстана.

28 декабря 1960 года, писали мы исполняется 40 лет со дня издания декрета Об отмене кальма и последующих законов об отмене многоженства аменгерства в Казахстане.

Казахская Республика является первой среди восточных республик, Принявший революционный закон о раскрепощении Женщин казашек.

Этот декрет явился исторической вехой на пути раскрепощения женщин нашей республики. Это имело революционирующе / л. 11 / значение для зарубежных стран...

Не буду переписывать все письмо, оно на 3-х страницах машинописного

текста, но мы просили, что «учитывая исключительно важную роль закона «об отмене калыма», отмечая огромный сдвиг в деле приобщения женщин в социалистическое строительство» ... отмечали, что требуется еще большая работа партийных органов с остатками пережитков патриархально-феодального быта».

Мы просили в своем письме широко отметить дату 40 лет закона «об отмене калыма» наряду с несколько другими предложениями. В своем письме просили провести съезд женщин Казахстана.

Письмо подписали 21 коммунистка с партийным стажем с 1919- по 1930 год в том числе подписала и я. Писали мы это письмо и редактировали все сообща коллективно.

Были мы коммунистки разных национальностей: казашки, русские, украинки, татарки, уйгурки. В этом сказалось величие дружбы народов советской страны, завещанное Владимиром Ильичем Лениным. Список прилагается.

Некоторые старые коммунистки с этим письмом были приняты лично Первым секретарем ЦК КП Казахстана товарищем Кунаевым Д.А. Принял он нас хорошо, в разговоре не ограничивал во времени, наоборот подбадривал. «Ну, что еще нужно, говорите все, что нужно сделать» и т.д. Спрашивал также по другим вопросам в жизни парторганизации.

Раньше съезды женщин в Казахстане проводилась в отдельных областях в разное время. Республиканского не проводилось, ввиду огромных размером территории республики, удаленности многих районов, трудности транспортного Переезда в то время, ограниченность средств.

Было принято решение провести I-й съезд женщин всей республики.

/ л. 12 / ЦК КПК и Правительство Казахстана приняло решение провести I-й съезд женщин Казахстана летом 1961 года.

Нам инициаторам также приходилось много работать, с нами советовались как провести то или иное мероприятие, во время съезда прикрепили к делегациям, как ветеранов работы среди женщин и т.д.

Партийные советские организаций республики провели большую политическую работу, буквально всколыхнули всех женщин республики.

Вначале провести собрания в аулах, поселках, совхозах, затем районные и областные съезды женщин, на которых избирали делегатов на I-й съезд Казахстана.

На съезд приехали цвет женщин Казахстанской республики, чабаны, доярки, птичницы, ткачиши, партработники, члены низовых советов народных депутатов, ударники, орденоносцы, Герои Социалистического Труда, ученые, академики, работники культуры, искусства со всех районов. Делегаций возглавляли женщины – председатели или заместители, секретари областных советов народных депутатов.

Из Москвы на съезд по приглашению приехала Мананникова Надежда Васильевна. В первые годы создания Казахской республики она заведовала отделом детства в Наркомздраве республики. Сама она в те годы молодой врач при активной помощи женотделов и его актива приступила к созданию детских яслей и женских консультаций.

Так в 1925 году, мы тогда молодые, с настойчивостью организовали в гор. Кзыл-Орде детские ясли и женскую консультацию. Много лет спустя Надеж-

да Васильевна Мананникова в своих воспоминаниях напишет и опубликует в книге:

«В это время правительство Казахстана переехало из города Оренбург в Кзыл-Орду – город небольшой, занят правительственными учреждениями. Трудно было найти помещение, но благодаря настойчивости заведующей городском женотделом Назаровой А.И. Горисполком дал нам помещение...»

/ л. 13 / Так в городе Кзыл-Орде впервые были организованы детские ясли и женская консультация.

Все мы старые коммунистки, которые подписали письмо первому секретарю ЦК КП Казахстана товарищу Кунаеву Д.А. были набраны делегатами. Меня набрали делегатом от города Туркестана Южно-Казахской области, где в первые годы Советской власти я работала зав. Женотделом Угоркома партии.

На съезд приехали представители Союзных республик из многих городов страны, из столицы нашей Родины Москвы.

Поступило масса приветствий.

Все республиканские и городские газеты вышли с материалами, посвященными съезду. Были напечатаны выдержки из декрета об отмене калмыма, о том, что этот декрет явился вехой на пути раскрепощения женщин и другие.

Съезд проходил в самом большом в то время помещении – в оперном театре имени Абая гор. Алма-Ата. На открытии съезда было руководители партии и правительства Казахстана, а практической работой съезда руководила заместитель председателя Верховного Совета республики тов. Крюкова Капиталина Николаевна.

Это было очень торжественное величественное событие.

Делегатки взволнованно рассказывали о своей работе, говорили о достижениях, отмечали недостатки, радовались проведению такого радостного события, как I-й съезд женщин.

И действительно, все было красочно, погода была в теплая, солнечная, кругом масса цветов и много нарядных женщин, казалось, что город Алма-Ата принадлежит только женщинам.

I-й съезд женщин Казахстана сыграл большую роль в приобщении женщин в социалистическом строительстве.

Институт истории партии при ЦК КП Казахстана к I-му съезду женщин подготовил и издал книгу о женщинах под названием / л. 14 / «Наши сестры», в которой были помещены наши статьи о работе среди женщин в первые годы советской власти.

Мы, инициаторы были награждены почетной грамотой Верховного Совета Казахской ССР.

Сохранилось много фотографий.

Это тоже одна из моих работ на пенсии.

За весь период, находясь на пенсии, я нередко проводила ту или иную работу по женскому вопросу.

Иногда писала статьи в местные газеты.

Так, в 50 – летие празднования Международного женского дня 8 марта в Кзыл-Ординской областной газете была опубликована моя большая подальная статья. Здесь я работала зав. Женотделом Угоркома партии в первые годы

Советской власти. Здесь же в 1925 и 1926 годах мы организовали швейную и ковроткацкую артели имени Алмы Уразбаевой.

В 1962 г. была в Москве в музее им. Калинина на совещании старых большевичек, которое по поручению ЦК КПСС проводила член КПСС с 1910 года Александра Васильевна Артиохина.

На этом совещании были многие бывшие работницы Женотделов партийных органов.

Здесь более чем после 30-ти летней разлуки вновь встретились с Поповой Елизаветой Алексеевной, член КПСС с 1920 году, работавшей в женотделе Ка-захстана.

Нухрот Антонина Иванована – член КПСС с 1919 г., работая в женотделе ЦК КПСС она в 1926 году приезжала в командировку в Кзыл-Орду в и в Алма-Ату по работе женотделов.

Любимова Серафима Тимофеевна член КПСС с 1919 года, работавшая в женоотделе Средаз-бюро ЦК КПСС Ташкенте. С ней мы там встречались на межреспубликанских совещаниях.

Кроме того, здесь на совещании были :

/ л. 15 / Апухтина Федосья Михайловна – член КПСС с 1918 г., участница гражданской войны в Москве.

Левкович Мария Остаповна – член КПСС с 1920г.

Горева Ефросинья Георгиевна – член КПСС с 1918 г., бывший работник Женотдела ЦК КПСС.

Шабурова Мария Александровна – член КПСС с 1919 года, бывший работник женотдела ЦК КПСС.

Николаева Вера Никифоровна – член КПСС с 1918 г., бывший работник женотдела ЦК КПСС.

Калинина Екатерина Ивановна – член КПСС с 1917 г. жена Всесоюзного старости – Михаила Ивановича Калинина и многие другие.

Это совещания обсудило вопрос о сборе материалов и издании сборников о женщинах.

На совещании я выступила от Казахстана, потом помогла в сборе материалов.

Сборник был издан Политиздатом в 1962 году под названием «Участницы Великого созидания», в нем напечатана моя статья «Как мы начали» о работе среди женщин в Казахстане в первые годы Советской власти.

В 1966 году по приглашению, в зале редакции журнала «Советская женщина», была на общирном собрании старых большевиков, которое проводилось в связи с подготовкой к проведению празднования 50 – летия Великой Октябрьской революции. Здесь я выступила как бывший работник Казахстана.

На этом собрании я встретилась и познакомилась со многими старыми большевиками, назову некоторых из них:

Петров Федор Николаевич – Член КПСС с 1896 г. – был директором института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. В последствия состоял в Казахстанской секции старых большевиков. Мне неоднократно приходилось встречаться с ним.

/ л. 16 / Коваленко Елизавета Григорьевна их Ленинграда – член КПСС с 1910г.

Виноградов Василий Петрович – член КПСС с 1914 г.

Попова Мария Александровна – одна из героев бессмертной Чапаевской дивизии.

Муравьева Нонна Александровна – бывший министр социального обеспечения РСФСР.

Белышев Александр Викторович – легендарный комиссар крейсера «Аврора».

Космодемьянская Любовь Тимофеевна – мать двух Героев Советского Союза – Зои и Александра.

Вновь встретились с товарищами:

Артюхина Александра Васильевна – член КПСС с 1910 г.

Любимова Серафима Тимофеевна – член КПСС с 1919 г.

Нухрот Антонина Ивановна – член КПСС с 1919 г.

Карасева Лидия Ефимовна – член КПСС с 1919г. – ее знала с далеких лет гражданской войны, в последствии она работала женотделе в ЦК КПСС.

И многие другие.

Здесь нам вручили красочные платки из тонкой ткани, на которых на многих языках написано «50 лет». Подарок комитета Советских женщин. Он у меня хранится до сих пор.

Из зала редакции «Советская женщина» мы направились на Красную площадь к мавзолею, замерла очередь, протянувшаяся через всю Красную площадь к мавзолею, уступая нам дорогу.

Старые большевики шли на поклон к Ленину. Впереди венок, на ленте слова «Великому В.И.Ленину от старых большевиков и коллектива редакции «Советская женщина»».

Венок несли Коваленко Елизавета Григорьевна и Виноградов Василий Петрович. Сзади за Виноградовым иду я в коричневом пальто, справа от меня в шляпе Антонина Ивановна Нухрет, / л. 17 / как видно на красочной фотографии журнала.

Шла большая колонна старых большевиков. Репортаж об этом был напечатан в журнале «Советская женщина» № 12 за 1966 год. Там же красочная фотография красной площади. Фотографии сохранились.

В 1967 году по специальному приглашению была на торжественном собрании ЦК Коммунистической партии Казахстана, Верховного Совета и Совета Министров республики с представителями общественности по случаю 50-летия Великой Октябрьской революции. Это была очень торжественное собрание. Проходило оно в новом здании дворца спорта города Алма-Ата.

По поручению Фрунзенского РК КПСС города Алма-Ата, как пропагандист проводила большую работу в первичных партийных и комсомольских организациях по случаю этого великого исторического праздника.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 28 октября 1967 года, за активное участие в Великой Октябрьской социалистической революции, гражданской войне и в борьбе за установление Советской власти – я была награждена медалью.

«За боевые заслуги»

По поручению Президиума Верховного Совета СССР, награды нам вруча-

ла депутат, заместитель председателя Верховного Совета Казахстана Ариадна Леонидовна Часовникова.

После переезда в город Москву в 1968 году, мои связи с Комитетом советских женщин стали теснее.

Я была принята в Казахскую секцию историко-литературного объединения старых большевиков при ИМЭА, через которое проводилась работа старых большевиков в гор. Москве.

В 1968 году по приглашению была на торжественном собрании, посвященном 50 – летию выступлению Владимира Ильича Ленина на I- съезде женщин. Собрание проходило в клубе издательства газеты «Правда». Доклад делала редактор журнала «Работница» тов. Ваивлина, председателем собрания была член КПСС с

/ л. 18 / 1910 г. Александра Васильевна Артюхина. Была много народа, преимущественно женщин, среди них бывшие зачинатели работы среди женщин Шабурова Мария Александровна, Нуухот Антонина Ивановна, Апухтина Федосья Михайловна и некоторые другие участницы исторического первого съезда, они делились своими воспоминаниями.

Комитет советских женщин нередко приглашал нас старых большевичек на встречи с делегациями в Комитете.

Председатель Комитета советских женщин, первая в мире космонавт – женщина, Герой Советского Союза, как член ЦК КПСС, член президиума Верховного Совета СССР Валентина Владимировна Терешкова чрезвычайно занята работой, ее многочисленные командировки, встречи с иностранными международными организациями, но она всегда находила время приглашать нас, советоваться с нами, была внимательна, благодарна за нашу помощь.

Также очень внимательно с любовью относится к нам ответственный секретарь Комитета советских женщин Зинаида Тихоновна Федорова и другие работники Комитета, с которыми нам приходится общаться.

В 1968 году я была награждена медалью 50 лет Вооруженных сил СССР, так как вступила в рабочий отряд Красной армии в подполье в Оренбурге в ноябре 1918 года. Тогда мне было 18 лет.

В 1968 году исполнялось 50 лет ВЛКСМ, об этом я описала подробно в другом своем воспоминании.

В 1969 году Военное издательство в Москве вторым изданием выпустило книгу «Правда, ставшая легендой», в которой напечатан обо мне очерк по названием «О чем шумел ковыль». В этом же году в Оренбурге была издана книга участников революции и гражданской войны под названием «За счастье народное», в которой напечатана моя статья:

«С санитарной сумкой на поле боя».

/ л. 19 / В 1970 г. мы широко отмечали празднование 100-летие со дня рождения Владимира Ильича Ленина, о чем подробно писала в другом своем воспоминании.

По рекомендации ленинградского РК КПСС Москвы, за большую общественно-политическую работу меня наградили медалью «За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения Владимира Ильича Ленина».

В 1971 году Главным архивным управлением при Совете Министров СССР, Центральным Государственным архивом Октябрьской революции, архивными

управлениями союзных республик и Академией Общественных наук была издана книга:

«Великий Октябрь и раскрепощение женщин Средней Азии и Казахстана», в которой опубликованы мои некоторые архивные документы о работе среди женщин в первые годы Советской власти в Казахстане.

Особенно усилилось наша работа в 1975 году в связи с проведением Международного года женщин.

В этом году Центральный музей Октябрьской революции и литературное объединение старых большевиков, в большом зале музея революций СССР организовали общее собрание старых большевичек гор. Москвы, на котором с докладом о всемирном конгрессе, посвященном международному году женщин в гор. Берлине» выступила ответственный секретарь Комитета советских женщин Зинаида Тихоновна Федорова, делегатом которой она была. Зал был переполнен. Меня пригласили в Президиум, как работавшую 45 лет в Казахстане.

Все изданные документы, статьи и книги 7 – го Конгресса, посвященного Международному году женщин, который состоялся в Берлине 20-24 октября 1975 года, полученные от Комитета советских женщин, мною лично были посланы в Алма-Ату в институт истории партии Казахстана и государственный архив Казахстана.

За это Казахстанские товарищи были рады и прислали мне теплое, хорошее письмо.

/ л. 20 / Мы считаемся нештатными членами комитета советских женщин. Нам вручили значки как членам комитета советских женщин.

В том же 1975 году политическое издательство выпустило книгу «сборник воспоминаний старых большевиков под названием «Без них мы не победили бы».

В этом сборнике напечатана моя статья «Жестокий бой» об участии в гражданской войне в 1919 году против контрреволюции – белогвардейцев атамана Дутова и Колчака на Оренбургском, Актюбинском, Уральском фронтах.

Издание этой книги в год женщин, было большой радостью для нас.

Хорошее напутственное слова книгу написал директор института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС дважды Герой социалистического труда, член КПСС с 1896 года Федор Николаевич Петров.

О стойкости, душевной красоте, скромности и сильной воли женщин боровшихся за революцию.

«Воспоминание большевичек драгоценнее алмазов, рубинов, так как все что достигли завоевывалось кровью, ценой величайших жертв» писал он.

Мы получили много откликов на эту книгу. Выдержки из некоторых постарайся приложить к этому воспоминанию.

После выхода книги «Без них мы не победили бы» Комитет советских женщин организовала в своем большом зале специальное собрание, пригласив авторов для теплой дружеской беседы.

Здесь присутствовали заместитель председателя Комитета советских женщин, ответственный секретарь комитета Зинаида Тихонова Федорова и другие работники Комитета.

На собрании выступили, кроме работников Комитета, ряд авторов книги. Я в своем выступлении ознакомила собрание с некоторыми / л. 21 / откликами на книгу, как интересную и очень нужную.

Работники Комитета поблагодарили нас за большую помощь в работе комитета.

Всесоюзное общество «Знание» наградила коллектив авторов «Дипломом первой степени, как за лучшую общественно-политическую книгу 1975 года, а политическое издательство за выпуск этой книги от общества «Знание» получила премию.

В 1977 году в связи с празднованием 60-летия Великой Октябрьской революции, мы – ветераны партии получили много приветствий. Я получила приветственные адреса от Московского комитета КПСС, от Ленинградского райкома КПСС гор. Москвы, Оренбургского обкома КПСС и других. Ленинградский РК КПСС вручил мне подарок – часы с надписью «60 лет Октября. Москва».

В 1978 году мы отмечали 60 лет ВЛКСМ, о чем подробно написала в своих воспоминаниях. В связи с этой знаменательной датой и большой моей работой в ленинградском райкоме комсомола мне вручили значок 60 лет ВЛКСМ и Почетную грамоту ЦК ВЛКСМ.

В этом же году исполнилось 60 лет выступления Владимира Ильича Ленина на 1-съезде женщин в 1918 году, где он изложил генеральную программу работы среди женщин. Эту дату мы отпраздновали торжественно.

Центральный музей Октябрьской революции и музей В.И.Ленина организовали большое собрание, посвященное этой знаменательной дате.

Вначале мы собирались на Красной площади около исторического музея. Народу женщин собралось много, кроме москвичей были приехавшие из некоторых центральных областей, с нами были бывшие в то время редакторы журнала «Работница» Вавилина В.Е. и журнала «Крестьянка» Коптикова И.А.

От исторического музея мы женщины большой колонной с большим венком пошли к мавзолею В.И.Ленина на поклон Ильичу. Было дано такое указание. Вначале венок несли молодые работницы, а / л. 22 / к мавзолею должны были поднести старые коммунистки.

За мою активную работу по пропаганде ленинизма и многолетнюю работу среди женщин, мне оказали большую честь – возложить венок к мавзолею вместе с коммунисткой Купиной Еленой Михайловной. Репортаж об этом, а также наши фотографии были напечатаны в журнале «Советская женщина» № 8 1979 год, а также в журналах «Работница» и «Крестьянка».

Одновременно мы положили цветы на могилы Надежды Константиновны Крупской и Ларисы Рейснер.

С Красной площади от мавзолея мы вернулись кциальному музею В.И.Ленина на торжественное собрание. Здесь в большом зале, вначале посмотрели краткий фильм о Ленине, выслушали его Речу в фильме «Живой Ленин». После этого началось торжественное собрание.

Собрание открыл заместитель директора института марксизма-ленинизма П.А.Радионов.

В президиуме знатные женщины страны, делегаты того первого в 1918 году исторического съезда женщин, на котором выступал Владимир Ильич Ленин, призывая женщин активно бороться за советскую власть. Делегаты съезда:

Казанцева Мария Николаевна – член КПСС с 1918 года

Мухина Анна Павловна – член КПСС с 19177 г.

Клочкова Наталия Михайловна – член КПСС с 1920 г.

Чудинова Ксения Павловна – член КПСС с 1914 г.

Здесь же ответственный секретарь комитета советских женщин Зинаида Тихоновна Федорова, главный редактор журнала «Работница» Вавилина В.Е. и другие приглашенные женщины.

Небольшое вступительное слово сделала главный редактор журнала «Работница» Вавилина В.Е. после выступили некоторые из делегатов и других приглашенных женщин из молодежки.

В заключение выступила ответственный секретарь комитета советских женщин Зинаида Тихоновна Федорова. Она рассказала о большой работе, проводимой комитетом советских женщин с / л. 23 / зарубежными женскими организациями, в борьбе за мир, за равенство, братство между народами.

Не однократно мне приходилось бывать в комитете советских женщин, выполнять отдельное поручения.

Описывать всю работу в Комитете советских женщин очень сложно, ее было много, она продолжается и теперь от секции старых большевиков при ИМЭЛ наряду с работой в РК комсомола.

Хочу сказать о своей большой радости – по специальному приглашению я присутствовала на юбилейном торжественном пленуме комитета советских женщин 18 февраля 1982 года в связи с 40 – летием организаций комитета советских женщин. Проходил он в актовом зале дома архитектора, на этот пленум было специально приглашено несколько старых коммунисток активно работавших среди женщин и в комитете советских женщин.

На этот пленум были приглашены:

Чудинова Ксения Павловна – член КПСС с 1914 г.

Тенихина Анастасия Степановна – член КПСС с 1917 г.

Назарова Анна Ильинична член КПСС с 1925 г.

Левкович Мария Остаповна член КПСС с 1920 г.

Пиловская Анна Николаевна член КПСС с 1920 г.

Росс Евстолия Александровна член КПСС с 1920 г.

Фукс Эсфирь Эмильевна член КПСС с 1918 г.

Харькова Антонина Михайловна член КПСС с 1937 г.

Председатель комитета советских женщин Валентина Владимировна Терешкова сделала доклад.

«Задачи комитета советских женщин по реализации программы мира на 80-ые годы, принятой на XXVI съезде КПСС и решений Всемирного конгресса женщин об усиленной борьбы против угрозы ядерной войны, за мир».

В своем докладе Валентина Владимировна сказала: «Глубокий гуманизм социальной политики нашей партии и советского государства ярко проявляется в заботе о семье, детях, о положении женщин, повышении благосостояния советских людей».

/ л. 24 / Однако есть еще большие трудности, вызванные сложной международной обстановкой и т.д.

Валентина Владимировна Терешкова сказала много хороших, добрых, теплых слов в наш адрес старых большевичек, как зачинателей работы среди женщин, верных помощников комитета советских женщин.

На этом юбилейном торжественном Пленуме Валентина Владимировна вручила нам награды – юбилейные медали.

«40 лет Комитета советских женщин».

Дарили нам цветы, обнимала, целовала.

Все присутствующие в зале встали и устроили нам старым большевичкам, получавшим награды, бурную овацию, долго не смолкающую. Слезы радости и гордости были у нас на глазах.

От Казахстана на этом пленуме была доктор исторических наук Бекмаханова Наиля Ермухамедовна.

Репортаж об этом пленуме опубликован в журнале «Советская женщина».

2 июня 1982 года большая группа старых коммунистов, бывших работников женотделов были специально приглашены в Колонный зал Дома Союзов на торжества в связи с 60 – летием основания журнала «Крестьянка». Нас тепло приветствовали в своем докладе Главный редактор журнала тов. Семенова Г.В.

На этом торжестве было много молодых женщин и девушек из подмосковных совхозов и колхозов. Нас старых работников буквально засыпали цветами, вручили юбилейные значки. После торжества развезли до домам на своих автомашинах.

За время своей работы в Казахстане я знала всех первых секретарей ЦК Компартии Казахстана.

Начиная с Оренбурга, где были секретарями:

1. Акулов Иван Алексеевич
2. Коростелев Георгий Алексеевич
3. / л. 25 / Ходжанов
4. Голощекин Филипп Исаевич
5. Мирзоян
6. Скворцов
7. Шаяхметов
8. Пономаренко Понтелеймои
9. Брежнев Леонид Ильич
10. Борков
11. Беляев Николай Ильич
12. Юсупов
13. Кунаев Дильмухамед Ахметович, – он работает до сих пор.

И многих других руководивших работниками.

Со всеми встречалась, у некоторых выполняла партийные поручения, с некоторыми вместе работала, часто встречала на улице, так как ходили пешком, город не большой. Этот раздел я доработаю, если это тоже моя работа на пенсии.

*НАЗАРОВА АННА ИЛЬИНICHNA
Ветеран партии, член КПСС с 1925 г.
Комсомолка с 1919 г. Участница Гражданской войны.*

Москва, 125499

Кронштадский бульвар, 28, кв. 48

Август м-ц 1988 года.¹⁷²

ЦГА РК. Ф. 2118. Оп. 1. Д. 14. Л. 1-25.

№14

ВОСПОМИНАНИЯ ДЛЯ АЛЬБОМА «ЖЕНЩИНЫ – ВЕТЕРАНЫ». С ЧЕГО НАЧАЛА ТРУДОВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.

/ л. 1 / Свою трудовую деятельность я начала с 1929 года. Не могу не вспомнить трудное положение родителей, ибо у них кроме меня не было детей. Отец тогда работал сапожником, но по болезни он совершенно вышел из строя/ он был инвалидом II группы/. Мать работала домохозяйкой. Тяжелое материальное положение в семье вынудило меня оставить учебу в Казинпросе, где я училась в 1927-1928 годы.

Важно вспомнить, что в 1928-1929 годы были годами начала наступления социализма на эксплуататорские классы. В 1928 г. в Казахстане проведены конфискаций байских хозяйств. Советское государство, опираясь на поддержку трудящихся масс сломило сопротивление байства. Социально – экономические мероприятия, осуществленные Коммунистической партией и Советским государством в ауле, подорвали экономические позиции и политические влияния бая, укрепили Союз рабочего класса с казахским трудящимся крестьянством. Возросло активность аульных масс, усилилось влияние коммунистической партии в ауле. Комсомольские организации являясь верным помощниками партии принимали активные участия во всех мероприятиях проводимых коммунистической партией и Советским правительством. Советские органы пополнялись молодыми кадрами – комсомольцами, вышедшими из толщи народных масс.

В 1929 году Алма-Атинское Областное народное образование решило в ближайших районах на летний период организовать летние детские лагеря. Но вот нас группа комсомольцев / л. 2 / на 3 месяца без отрыва от производства (т.е. учебы) начали готовить.

С 1-го июня мы поехали организовывать эти мероприятия.

Я поехала в Илийский район, в село «Сандыбай» (райцентр). Быстро организовала работу и собрала детей, район выделило еще одну женщину повара и вдвоем мы развернули работу.

Через 2 недели вызывает секретарь райкома партии тов. Ибрагимов и говорит: – тов. Бужикеева вы не коммунист, но комсомолка, райком решил использовать вас на другой работе, вернее милиционером Районного отделения милиции.

Я отвечаю тов. Ибрагимову: – как я справлюсь, я еще не опытный работник, только начала – мы поможем, сейчас время такое надо – и ты справишься.

На второй день сдала детский лагерь, и приступила к исполнению своих обязанностей в райотделении милиции. На 3-й день работы вызывает начальник – ну тов. Бужикеева идите на выполнение задания.

Вот заявление «Токала» (второй женщины) Киезбая – Айгул просит раз-

---

¹⁷² Дата указана на момент составления текста.

делить от бая что ей положено, т.к. она сошлась с пастухом бая, живут они в кишлаке, а бая находится в жайлау «Ушконыр».

Получила первое задание.

Наказ начальника:

1. Заедешь в сельсовет, получи сведение о поголовье, и где оно.
2. Айгулу, Жамандыку отсчитаешь 50 голов овец, козу, 1 корову, 1 лошадь, 1 ковер, 2 текемет (кошма), и другие мелкие вещи.
- / л. 3 / 3. Ты не должна там кушать и ночевать, и свою работу кончишь поедешь к председателю сельсовета женщина и там переночуешь если хочешь побывать там 2 дня ты в первые едешь – посмотришь жайлау.

Все сделала как было наказано – с честью выполнила и вот после той работы все, кто приходил в милицию спрашивали, нужна девушка милиционер.

Когда вошла в курс дела вес стала давать советы где нудна наша помошь, помогла не раз конвоировать арестованных из райцентра «Сандыкбая» до гл. тюрьмы г. Алма-Аты.

Самое главное я была маленькой хрупкой девушкой, а для меня формы милиционерской не было. Но я не растерялась оделась в комсомольскую форму, тогда была защитного цвета гимнастерка с отложным воротником и юбка такого же цвета, но без нашивок.

В конце 1929 г. мать поступила на работу на швейную фабрику, она дала мне возможность снова продолжать учебу.

1930 году поступила в Средне-Азиатский хлопковый институт в Ташкенте. В 1930 году умер отец, мать работала уборщицей в САХИПИ. Так переживая трудные невзгоды в 1933 году окончила институт и получила звание агронома-экономиста. В том же году приехала в распоряжение Министерства сельского хозяйства Каз.ССР. С тех пор работаю в этой системе. С 1945 году состою членом КПСС.

В настоящее время работаю в Алма-Атинском Облсельхоз-управлении в качестве главного агронома по пропаганде.

К.БУЖИКЕЕВА

20 октября 1960 г.¹⁷³

ЦГА РК. Ф. 2060. Оп. 1. Д. 56. Л. 1-3.

№15

«НАПЕРЕКОР ТРУДНОСТЯМ». ВОСПОМИНАНИЯ О ПЕРВЫХ КОМСОМОЛЬЦАХ КАЗАХСТАНА В КНИГЕ «Я – ТВОЯ, РЕВОЛЮЦИЯ».

/ л. 13 / «Если хочешь, чтобы дело ладилось, – сумей за него взяться». Это назидание великого Абая я впервые услышала в раннем детстве из уст своего отца – простого сапожника. Оно как-то особенно врезалось в мою память и на протяжении всей моей трудовой жизни было для меня девизом.

---

¹⁷³ Дата указана на момент составления документа.

Когда недавно в Совете ветеранов комсомола при ЦК ЛКСМ Казахстана предложили мне поделиться в настоящем сборнике своими воспоминаниями о комсомольских годах и делах, я почему-то опять сразу же подумала об Абаевском назидании. И не случайно. Потому что его я особенно стремилась воплотить в жизнь именно в комсомольские годы. А годы эти для меня – выходца из простой рабочей семьи (отец – сапожник, мать – швея) были самыми бурными и знаменательными.

«Камиля, Камиля!» – обратилась я мысленно сама к себе с призывом – напряги свою память, расскажи своим детям и внукам – сегодняшним комсомольцам о том, как ты носила красную косынку и значок «Ким», как несла Знамя Ленинского комсомола в годы первых пятилеток, когда Коммунистическая партия Советского Союза развернула борьбу за претворение в жизнь ленинского строительства социализма. И я взялась за перо....

Родная мать моя – простая швея с натруженными руками, всегда уставшая от работы в мастерской и от семейных хлопот, не знавшая личного отдыха и счастья – прочила меня учительницы. Ради этого она устроила меня в школу, на последние копейки покупала для меня книги, тетрадки карандаши. Училась я бойко и в 1923 году уже поступила на подготовительный курс Алма-Атинского института просвещения.

В этом институте я вступила в комсомол, надела красную косынку, стала активисткой.

Нет, учительницей мне не суждено было стать. Комсомол, первостепенные по важности и своей неотложности дела тех бурных лет нашей страны направил мою жизнь по другому руслу.

/ л. 14 / Как сейчас помню, стояло жаркое лето 1928 года, в садах набирались соком яблоки, груши, виноград, поля украшались коврами-цветов. В Институте завершился учебный год и нам – студентам объявили каникулы.

Но не успела я, как говорится, собрать свои тетрадки и учебники, как в числе большой группы комсомольцев меня пригласили в облоно. Перед нами с речью выступил заведующий:

- Областной комитет комсомола и отдел народного образования, – начал он, – решили бросить вас на организацию пионерских лагерей. Скажу прямо, дело это новое, незнакомое, организуется в наших краях впервые. Но это под силу энергичным, инициативным комсомольцам. Верим – вы такие. Вот вам, как говорится, и карты в руки! ...

Мы было попытались подробнее узнать у заведующего облоно, каким должны быть эти самые пионерские лагеря, но он и сам толком не знал. Ответил коротко:

- Разберетесь на месте.

На другой день с мандатом, подписанным руководителями облоно и обкома, я приехала в село Сандыбай. Оно тогда являлось центром Илийского района.

Мне повезло здорово. Вопросом организации первого пионерского лагеря заинтересовался прежде всего секретарь райкома партии тов. Ибрагимов, решительный, энергичный человек. Выслушав меня, он решительно заявил:

- Будет лагерь. Сына своего, школьника, направил туда. Действуй, Камиля, поддержу во всем.

Начала я с создания кухни. С поварихой, тётей Полей, мы по крестьянским дворам собирали чугунки и сковородки, ложки и поварёжки. Сами заготавливали продукты: картошку, лук, пшено... Сами выбрали место для лагеря. Одним словам, хлопот было много. Не покладая рук, трудились днем и ночью. И первый пионерский лагерь в районе был торжественно открыт. В него собрались на отдых более 50 школьников. Дорогим гостем был и тов. Ибрагимов.

До сих пор я живо помню и ту первую пенсионерскую песню, что звенела на крутом берегу Или, и тот костер, запылавший в ночной темноте, и ту неописуемую радость ребят, узнавших, что такое пионерский лагерь.

/л. 15 / Но до конца лагерной жизни мне не пришлось пробить. Вызвали меня в райком партии.

- Гляжу на тебя, Камиля, боевая ты комсомолка, – таким комплиментом встретил меня секретарь райкома тов. Ибрагимов. За организацию лагеря хвала тебе. Молодчина! Но решили мы тебя направить на еще более горячий участок работы.

- Куда еще? – поинтересовалась я.

Лукова улыбаясь в усы, он стал испытывать меня вопросами:

- Опасностей не боишься?

- Сматря какие опасности? – насторожилась я.

- Ну, скажем, мчаться на коне?

- Вроде бы приходилось. Ведь казашка же, – спокойно ответила я

- Ну, а если, скажем ночью? В непогоду? Да еще с наганом в руке?

- Это уже загадки, товарищ секретарь, – заявила я, – Дело какое?

- Решили тебя в милицию направить, Камиля, – заключил он.

- Куда, куда? – не без удивления переспросила.

- Будешь милиционером. Понимаешь, требуется туда энергичная комсомолки, – пояснил он, – и обязательно казашки, способные дать настоящий бой феодально-байским пережиткам, чтобы смело защищать честь и равноправие наших советских женщин.

Так я стала милиционером. Надела синюю гимнастерку, подпоясалась широким ремнем, сбоку повесила кобуру с наганом.

Первым боевым заданием моим был приказ начальника Илийского райотдела милиции тов. Абдрасулова:

- Поедешь на жайлау «Ушконыр». Там живет бай Киезбай. Вредный человек. Многоженец. Вторая его жена Айгуль, которую он насилино заставляет с ним жить, ушла от него, сошлась с пастухом Жамандыком и просит отделить ее долю от байского хозяйства. Вот ее заявление.

Взяв заявление, я отправилась в степь на выполнение поручения начальника милиции. Нелегким для меня, молодой девушки, было это задание. Тогда еще стойким был в Казахстане феодально-байские пережитки. Нередко суровые законы старейшин, плясавших под дудку богатеев, беспощадно карали непокорных жен. С помощью подкулачников и / л. 16 / подхалимов Киезбая собирался по старинке расправится с Айгуль.

Но помешала учинить эту расправу Советская власть, справедливый советский закон.

По пути в «Ушконыр» я заехала в аулсовет, собрала актив из числа людей, которые много лет батрачили на бая. И аулсовет решил:

«Казашка Айгуль, разошедшееся по своей воле со стариком Киезбаем и пастуху Жамандыку, пробатрачившему много лет на Киезбая, отсчитать и передать из хозяйства бая 50 овец, 1 корову, 1 лошадь, 3 кошмы.

С этим решением я и явилась в юрту Киезбая. Встретил он меня волком. Зарычал, камчой стал размахивать. Но когда я положила руку на кобуру с наганом, бай лисой прикинулся, залебезил, чай, бесбармак предложил с ним откусывать, куском ситца пытался одарить.

Я стояла на своем: «Выполняй решения аулсовета».

К вечеру того дня все, что причиталась молодоженам Айгуль и Жамандыку они получили. Задание было выполнено успешно и даже благодарность я от начальника милиции заслужила.

И потом приходилось не раз выполнять подобное боевые задания, связанные с защитой справедливых требований женщин-казашек, их равноправия.

Ночами, в любое время приходилось скакать на коне в погоне за умыкательями несовершеннолетних невест, за скотокрадами и другими преступниками.

Милицейская служба закалила меня, прибавила к моему комсомольскому задору еще больше боевитости.

Но не милицейская беспокойная и боевая служба стала стезей моей дальнейшей самостоятельной трудовой жизни. В стране нашей начиналась колхозизация, строились новые совхозы. Стране требовалось специалисты сельского хозяйства – механизаторы, агрономы, зоотехники.

В конце 1929 года по комсомольским разверстке я попадаю в Ташкентский сельскохозяйственный институт.

Это было особый, своеобразный далеко не похожий на другие вузы. Особенность его заключалась прежде всего в подборе студентов, в организации их учебы и быта.

/ л. 17 / Среди нас были ребята и девчата самых разных национальностей русские и казаки, украинцы и узбеки, белорусы и армяне, грузины и туркмены, азербайджанцы и таджики, разных возрастов – от 18 и до 25 лет, с разной общеобразовательной подготовкой, начиная с начальной. Вступительных экзаменов не было. Основным документом на право поступить в институт была потека комсомола.

Учились по бригадному методы: все за одного – один за всех. Из-за нехватки учебников, каждое учебно-программное задание выполняли сообща, бригадами, состоящими из 15-17 человек каждая, а зачеты сдавал кто-нибудь из бригады – один за всех. Как правило, он был самый боевой, самый знающий и говорливый.

Мне тоже не раз было оказана такая честь. Однажды меня даже под «Ура» наша дружная бригада качала, подбрасывая на руках чуть ли не до самого потолка. Заслужила это «качание» я успешной сдачей зачета за бригаду по теме «Севообороты».

По сравнению с другими членами бригадами по теории я преуспевала. Недаром за моими плечами уже было два курса пединститута. Но зато практические занятия мне давались очень трудно. Хрупкая я была, силенок маловато. А на практических занятиях приходилось с разными сельхозмашинами возиться, ремонтировать их, собирать новые.

Первостепенное внимание в институте уделялось изучению и вождению трактора. Изучали мы трактора разных марок, начиная от «Фарозона» и кончая

«ХТЗ». В этом деле рассчитывать на «кого-нибудь» из бригады не приходилось. Каждому из нас надо было самостоятельно уметь заправлять, заводить и водить трактор. Тут бригадный метод учебы не оправдывал себя.

Меня по-прежнему вдохновлял девиз-назидание Абай: «...Чтобы дело ладилось,- сумей за него взяться». И я бралась самостоятельно устранивать просят части и даже целые узлы. Машины были старенькие: то и дело глохли моторы. Приходилось возле них возиться целыми днями без отдыха и частенько даже без сна и еды. Выручали молодость да комсомольский энтузиазм.

Однажды нашей студенческой бригаде было поручено перегнать своим ходом три трактора «Красный цутиловец» из Ташкента в Андижанский район. / л. 18 / Мне довелось вести последнюю машину. Дело было поздней осенью. На полпути нас застал проливной, холодный дождь.

Переезжая через бурную речку под моим трактором вдруг рухнул ветхий мост. Вместе с «Путилонцем» я оказалась в бурлящем потоке студеной воды. Чудом вынырнула. Продрогла и промокла до костей. Но не смотря на это, я в первую очередь стала спасать трактор. Барахтаясь в воде, сумела зацепить трос за колесо, а второй конец прикрепить к уцелевшему от моста столбу. До сих пор диву даюсь, откуда тогда у меня и силы взялись на такое!

Вскоре подоспели на помощь ребята. И всей бригадой, двумя тракторами, выволокли мой «Цутиловец» из омута. Только после этого позабочились о себе: развели костер, хорошо обогрелись и тронулись дальше в путь...

Жили все студенты института единой коммуной. Избрали правление ее. При мне председателем правления коммуны был Сурен Погасян – двадцатилетний, красивый, богатырского телосложения, энергичный студент – комсомолец.

По уставу коммуны все студенческие деньги – стипендии, заработки на практике, за работы по выгрузке железнодорожных и других грузов, и даже присылаемые переводы родителями – шли в один «Котел». Из него мы питались, одевались, оплачивали коллективные посещения театров, кино, рассчитывались за учебники, тетради, карандаши. Каждая копейка было на строгом учете, малейшее мотовство презиралось и осуждалось.

Жизнь коммуны бурлила дружно, весело, с песней, с лирикой, действовали кружки художественной самодеятельности, спортивно-физкультурные, умелых рук и другие. Синеблузники нашей студенческой коммуны славились на весь Ташкент. Мы выступали с концертами во многих рабочих клубах, выезжали в села, кишлаки.

На всем нашем факультете было только три девушки – я, моя землячка Насима Утепова да узбечка Раи Ибраилова. Может быть поэтому мы пользовались особым вниманием всех студентов. Ребята старались подменить нас на трудоемких работах. Но мы сами старались во всем не отставать от них.

Когда наш факультет выехал на практику в совхозы Андижанского района, мы с Насимой первыми сели за рули тракторов и пахали землю наравне с ребятами, даже такими, как Сурен Погасян, который казалось никогда не знал усталости.

/ л. 19 / Наши практики в совхозах длилась месяцами. Мы не только пахали, но и боронили, сеяли хлопок, косили сено, убирали хлеб, поднимали зябь. Тракторы «Красный цутиловец» и «ХТЗ» гудели круглыми сутками. Сменяя

друг-друга за рулем, мы с Насимой Утеповой не только выполняли, но и перевыполняли нормы выработки на всех видах работы. Мы стали ударниками первой пятилетки. Удостоверение этого почетного звания у меня хранится до сих пор, как самая дорогая награда моей молодости, моего комсомольского энтузиазма.

Кроме активной производственной деятельности, на наши плечи легла и подготовка молодых трактористов в совхозах.

Так, с раннего утра и до вечера я на тракторе пахала, а когда наступали сумерки, перехватив на ходу ужин, я спешила в совхозную мастерскую, где собирались ребята, желавшие овладеть трактором. Собиралось их не мало.

Разложив на длинном столе части отработавшегося трактора, развесив на стене наглядные пособия, я начинала с ними занятия. И длилось это занятия до полуночи ежедневно. Этих дней я не забуду никогда. Для меня они были переполнены неповторимой хлопотливостью, творчеством и настоящей проверкой моей комсомольской зрелости.

Я вместе с моими учениками о слез радовалась, когда они садились за руль трактора и самостоятельно вели его по борозде. «Ура!» – мы кричали молодому трактористу и славили его перед всеми. Студенты-коммунары соревновались, кто больше подготовит трактористов из среды совхозной молодежи. На моем счету в хлопководческом совхозе Андижанского района таких набралось 7. Уезжая в Ташкент продолжать учебу в институте, я передала свои «ХТЗ» в надежные руки. Так же поступили все студенты-коммунары.

В 1932 году с дипломом агронома я рас прощалась с Ташкентским сельхозинститутом и приехала работать в родной Казахстан в совхоз «Пахта-Арал».

Повзрослая, возмужала, обзавелась семьей и потекли мои житейские будни по спокойному руслу. Работала в РайЗО, ОблЗУ, в министерстве сельского хозяйства, в Академии наук Казахской ССР.

Работала с полной отдачи сил, но годы молодости, тот комсомольский задор, с каким я отдавала силы, знания делу остается самой лучшей страницей в моей жизни.

Член ВЛКСМ с 1926 года

Член КПСС с 1945 года

КАМИЛЯ БУЖИКЕЕВА,

Секретарь Совета ветеранов комсомола

17 октября 1977 г.¹⁷⁴

ЦГА РК. Ф. 2060. Оп. 1. Д. 58. Л. 13-19.

---

¹⁷⁴ Дата указана на момент составления текста.

№16

«БІЗ ҮШЕУ ЕДІК»

Газета «Жемісу»

8 марта 1985 г.

/ л. 1 / Аға ұрпак үшін бүгінгі бақытты заман өзгеше қадірлі, бөлекше қымбат. Өйткені олар осы шат өмірді орнату жолында революция жеңісіне, колективтендіруге тікелей ат-салысып, қан мен терін төкті. Бұл жайында айтар әңгіме көп-ақ. Бүтін соның брін ғана – әйелдердің оқуы жайында айтсам деймін. Қазір шаруашылығымыздың сан саласында еңбек етуші қыздарымды көргенде, сол бір кездері қайнаған қызу оқигалардың бел ортасында білек сыйбанып жүрген өзімнің құрбыларым ойыма түседі.

Рас, біз секілді қыздар ол кезде санаулы еді. Бірақ оқу мүмкіндігі бәрінде бірдей бола берген жоқ қой. Ғани Мұратбаевтың шапағаты тиіп, оқуға қолымыз жеткенбіздер сол тұста өзгелерден сәл басқашалау болсақ, ол біздің «айыбымыз» емес, заманың, қоғамның талабы солай болса керек.

1929 жылы мен оқыған Алматыдағы ағарту институты Қостанайға көшті. Өткені Алматыға Қызылордағы ағарту институты көшіп келді. Сонымен окуды Қостанайдың жалғастырылған Тұрмыстың қындау кезі. Әке-шешемнен көмек шамалы. Стипендиямен құнелтіп жүріп жаттым. Сонда жүріп, ликбезге қатыстым. Аптасына төрт рет сабактан кейін сауатсыз әйелдерді жинап алғып оқытып жүрдім.

Осылайша оқып жүргенімізде бір күні облыстық оқу бөліміне шақырып алды да, «Ташкентте жаңа оқу орны ашылып жатыр. Сонда оқисындарә деп, біраз адамды іріктең, соған жіберді. САХИПИ деп аталатын бұл үлкен оқу орнында қазақтар мен өзбектер, армяндар мн өзірбайжандар, орыстар мен украиндер, тұнда басқа көптеген ұлт өкілдері бар еді. Жас шамасы жағынан да әркелкі болатын. Салт басты, сабау қамшылар мен үйлі-барандылар да оқытын. Ұлан-байтақ Отанымыздың түпкір-түпкірінен келген студенттердің ауыз-бірлігі құшті, ынтымақшыл еді. САХИПИ-ді орысша таратып айтқанда – «Среднеазиятский хлопковый, ирригационно-политехнический институт» деп аталады. Осы институттың колхоз-совхоз деп аталатын факультетіне тұстім, бұл факультет кейін жоспарлау-экономикалық факультет деп өзгертилді. Осы факультетті 1932 жылы 20 октябрьде бітіріп, қолыма диплом алғып шықтым.

Тез бітірген себебіміз – сол тұста кадрлар жетпей жататын. Сондықтан жатпай-тұрмай оқып, мүмкіндігімізше қыруар қоғамдық тапсырмалар орындаپ, практикага барып жүрдік. Каникулымның барлығы сол қоғамдық тапсырмаларды орындауға кететін. Сабакқа қосымша да комсомол, партия комитеттері тарарапынан жүктелген тапсырмаларды жүзеге асыратынбыз. Жатпай-тұрмай істеген еңбектерімізді ескерген болар, оқу бітіргенде бірінші бесжылдықтың екпіндісі деген қуәлік берді. Ол қуәлік қазір Қазақстанның Ленин комсомолы Орталық Комитетінің «Комсомол даңқы» музейінде сақтаулы тұр.

Сабагымыз ертеден кешкे дейін созылатын. Өйткені институт жаңадан ашылғандықтан, базасы нашар болды да, қалада қай жерде бос аудиториялар болса, соны іздең жүріп тауып алатынбыз да, соған барып оқытынбыз. Сонда

ертеңгі сегізде басталған сабақ кешкі сегізден аса берे зорга бітетін. Ал факультет ішінен бригада, әр бригада звеноларға бөлінетін. Әр бригада 15 адамнан тұрса, әр звено 5 адамнан құралатын. Оқулық немесе дәптер дегендерінің әр пән сайын әр звенога бір-бірден берілетін. Жауп берген кезде бір звенодан бір адам шығып, мұғалім тараپынан қойылған сұрақтарға жауп қайтаратын.

Бір жақсы жері әр үлт өкілдерінен құрылған институт болғандықтан, бірнеше тіл үйренуге мүмкіндік молынан туды. Алматыда ж.ргенде ана тілімен қоса, орыс және татар тілдерін меңгеріп алғаным мұнда сабакты қөп қиналмастан үлгеріп кетуіме, озаттар қатарына қосылуыма, сондай-ақ басқа үлттың ұл-қыздарымен де тезірек тіл табысуыма көмектесті. Осында жүріп өзбек тілін үйрендім. Соның барлығы кәдеге жараганын баса айтуым керек. Өйтпеген күнде Қазақстаннан келген мен өзбек қышлақтарына барып үлгінасихат жұмыстарын жіргізе алmas едім.

Бір мысал айтайын. 1930 жыл. Ташкенттеміз. Жаңа өкіметтің орнап, нығайып келе жатқанымен, әйелдердің әлі де пәрәнжі-шадырларын біржола тастан қоймаған шағы. Мұндай жағдайда оларға қалай ықпал жасау керек. Сол тұста осы бір өзекті жәйттің өзі әлеуметтік-саяси мәні бар үлкен мәселе болатын. Ойласа келіп, ақырында қаладағы қыз-келіншектерді, жалпы әйелдерді мешітке шақыру, сол жерде қолма-қол жиналыс ашу үйғарылды. Жинальыста сөз сейлейтін Өзбекстан Орталық Атқару комитетінің председателі Ахунбаевтан басқа ешөандай да ер адам ол жиналысқа қатыспайды, бөгде ешкім болмайды деп хабарландырылды.

Сонымен келісілген күні Ташкенттің сол кезде «ескі шаһар» деп аталатын бөлігіне орналасқан ескі мешітке келдік.

Біздің институттан үш қыз – Ибрағимова, Баймұхамедова деген екі өзбек қызы және мен үшеуіміз бөліндік. Негізгі міндеттіміз – бөгде, бейсеуат адамдардың, қаптап жүрген жансыздар мен тіміскілеп, түр-тінектеп жүретін тынышылардың мешітке амалын тауып кіріп кетпеуін қадағалау.

Мешіттің есігінің бірінде – әйелдер кіретін есіктө екі қыз әрі жол көрсетіп, әрі бақылап тұрмыз. Алғашқыда көңіліміз құпті болатын. Кім біледі, жинальыска келе ма, келмей ме, не дегенмен мұндайды бұрын көрмеген әйелдер үйлерінде жоқтан өзгеден, иә қымсынып, иә қауіптеніп жасырынып жатып алып ма деген күдіктен ада-куде арыла алмағанбыз.

Біздің құпті көңілімізді жұбандырғысы келгендей-ақ әйелдердің алды келе бастады. Кіріп жатқан әйелдердің саны біршама бол қалғанын байқап тұрмыз. Уақыт өткен сайын олардың карасы үлгайып, көбейген үстіне көбейе берді. Бір уақытта бір әйелдің аяқ алысы бізге күдікті көрінбейді. Басқалардай мәсісін женіл ғана әдеппен көтеріп, адымын шақтап сызылып келе жатқан жоқ. Жарық дүниенің жалғыз қожасы өзі секілденіп алшақ-алшақ басып келеді. Иығы да өзге әйелдердегідей жұқа, жұмыр емес, кен, кесек сезіледі. Қасымыздан өтіп жатқан әйелдер де, ішке кіріп отырып жатқан әйелдер де өзімен өзі, ал мынау жан-жағына қарап алаңдап келеді. Ибрағимова екеуіміз бір-бірімізге қарадық та, үнсіз ұғыстық. Әлгі «әйелдің» ішке енем деп ентеп келе жатқан сәтін бағып тұрып, келе бергенде екеуіміз қолымызды айқастыра, әлгінің алдына кесе көлденең ұстай қалдық. Екеуіміздің бетімізге кезек-кезек қарап қысылып қалған «әйел» бүгежектеп не істерін білмеді, аузын ашып ештеңе айтпай, ақтарылып сілейді де тұрды. Оның үндемегені біздің күдігімізді қүшейте түсті.

Ер адам бірдене десе, қаншама құбылтам дегенімен даусынан бірден сезіледі фой, содан ба алдымызға тап келген пәрәнжілі «әйел» еш дыбыс шығармады. Содан соң біз қолдарымызды айқастырып көлденен ұстаған қалпымызбен «әйелді» ығыстырып сыртқа шығардық. Бізді барлап жүрген сырттағы милиционерлер мен комсомолдар әлгі «әйелді» алып кетті. Сонынан білдік, ол жауалардың тыңшысы екен.

Мешітке төрт жүздей әйел жиналды. Ахунбабаевтан басқа бірде-бір ерек жоқ, кілең әйелдер. Ахунбабаев жақсы сөйледі. Совет өкіметінің кімдердікі екенін, оның бізге қандай қыншылықтар, қандай күрбандақтар арқылы келгенін, нағыз шынайы бостандық пен ғасырлар бойы аңсаган тендікке бәріміздің де қолымыз енді ғана шын мәнінде жеткенін, бір кездері малмен бірдей санаған әйелдердің будан былайғы жерде ерлермен тең праволы екенін, әйелдердің жаңа өкіметті нығайтуға өз қолдарымен, өз еріктерімен үлес қосуы қажеттігін, тағы да тағы басқа толып жатқан мәселелер жайында тебірене ұзақ сейлегені есімде. Бәлкім, сол жүректен шыққан шынайы, әсерлі сөздің ықпалы, әлде соған қоса қажымай-талмай жүргізілген үгіт-насихат жұмыстарының жемісі болар, мешіттен жузге жуық әйел пәрәнжілерін өз еріктерімен есіктің алдына тастан, серпіліп, еркіндеп жігерлене шықты.

Іә, сол жылдар окуға да, енбекке де үмтүлған қарлығаштардың күн санап көбейіп келе жатқан шағы еді...

Кейіннен Қазақстан мен Өзбекстанның республикалық, өлкелік, облыстық, аудандық комсомол конференцияларына талай рет делегат болып қатыстым. Сөйтіп, жаңа заманды, өз қолымызды жан сала қолдап, мейлінше оны тезірек нығайтуға, гүлдендіруге түсуге үлес қостиқ.

Кәмила БӘЖЕКЕЕВА

Дербес пенсионер, Қазақстан ЛКСМ

Орталық Комитеті жасындағы ардагерлер советінің жауапты секретары.

ЦГА РК. Ф. 2060. Оп. 1. Д. 60. Л.1.